

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
PRÁVNICKÁ FAKULTA

RIGORÓZNÍ PRÁCE

Trestný čin opilství podle § 360 trestního zákoníku

The criminal offence of intoxication according to article 360 of criminal
code

Zpracovatel: Mgr. Filip Josef

Duben 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci zpracoval samostatně a že jsem v ní vyznačil všechny prameny, z nichž jsem čerpal, způsobem ve vědecké práci obvyklým a že tato práce nebyla použita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 4. 4. 2011

Mgr. Filip Josef

Obsah

Abstrakt	VI
Abstract.....	VI
Úvod	VII
1. Historický exkurs	IX
1.1. Nejstarší zmínky o historii právní úpravy nepřičetnosti	IX
1.1.1. Oblast práva římského.....	IX
1.1.2. Oblast práva na území dnešního českého státu	X
1.1.3. Oblast práva kanonického	XI
1.1.4. Jiné pro vývoj právní úpravy nepřičetnosti významné události	XIII
1.2. Právní úprava nepřičetnosti do roku 1950	XV
1.3. Právní úprava nepřičetnosti do roku 1961	XXI
1.4. Právní úprava nepřičetnosti v letech 1961-1991	XXVI
1.5. Možnosti trestního postihu osob nepřičetných z hlediska vývoje systému trestních sankcí	XXXV
1.6. Historie právní úpravy zmenšené přičetnosti	XXXVIII
2. Současná právní úprava nepřičetnosti	XLIII
2.1. Vymezení nepřičetnosti	XLIII
2.2. Kritéria nepřičetnosti	XLVI
2.2.1. Biologické kritérium nepřičetnosti	XLVI
2.2.1.1. Duševní poruchy a poruchy chování vyvolané účinkem psychoaktivních látek	LV
2.2.1.1.1. Poruchy vyvolané užíváním alkoholu	LVI
2.2.1.1.2. Poruchy vyvolané užíváním opioidů	LVIII
2.2.1.1.3. Poruchy vyvolané užíváním kanabinoidů	LIX

2.2.1.1.4. Poruchy vyvolané užíváním sedativ nebo hypnotik	LXII
2.2.1.1.5. Poruchy vyvolané užíváním kokainu	LXIII
2.2.1.1.6. Poruchy vyvolané užíváním jiných stimulancií (včetně kofeinu)	LXIV
2.2.1.1.7. Poruchy vyvolané užíváním jiných halucinogenů.....	LXVI
2.2.1.1.8. Poruchy vyvolané užíváním tabáku.....	LXVII
2.2.1.1.9. Poruchy vyvolané užíváním organických rozpouštědel	LXVIII
2.2.2. Psychologické kritérium nepřičetnosti	LXIX
2.3. Posuzování nepřičetnosti.....	LXIX
2.4. Zjišťování výše hladiny alkoholu v krvi	LXXIV
2.5. Vliv nepřičetnosti z hlediska procesního	LXXXIV
2.6. Zmenšená přičetnost	LXXXIV
3. Posuzování jednání pod vlivem návykové látky	XC
4. Skutková podstata trestného činu opilství	XCIX
4.1. Skutková podstata trestného činu obecně	XCIX
4.2. Objekt.....	CV
4.3. Objektivní stránka.....	CVI
4.3.1. Zavinené uvedení se do stavu nepřičetnosti	CVII
4.3.2. Kvazidelikt	CX
4.4. Pachatel (subjekt)	CXVII
4.5. Subjektivní stránka	CXVIII
5. Jednotlivá pojetí trestného činu opilství	CXXI
5.1. Opilství jako výsledkem kvalifikovaný delikt	CXXII
5.2. Opilství jako výjimka z principu viny	CXXIII
5.3. Opilství jako abstraktní ohrožovací delikt	CXXIII
5.4. Opilství jako konkrétní ohrožovací trestný čin	CXXIV

5.5. Opilství jako ohrožovací delikt „sui generis“	CXXVI
6. Problematika účastenství	CXXVIII
6.1. Účastenství na trestném činu opilství	CXXVIII
6.2. Účastenství na kvazideliktu	CXXXII
7. Souběh trestného činu opilství s jinými trestnými činy	CXXXIV
7.1. Souběh jednočinný	CXXXIV
7.2. Souběh vícečinný	CXXXVI
8. Sankce	CXXXVIII
Závěr	CXLIII
Použitá literatura	CXLVII
The criminal offence of intoxication according to article 360 of the criminal code.	
Summary	CLI

Abstrakt

Tato práce pojednává nejen o velmi zajímavé, ale z hlediska výčtu všech ostatních skutkových podstat trestných činů také o skutkové podstatě poněkud vyčnívající. Tato, cum grano salis, kontroverznost trestného činu opilství, jakožto možného způsobu řešení postihu pachatele v době činu nepřičetného, je dána celou řadou vzájemně provázaných faktorů. Za výchozí lze přitom označit jednak nejednoznačnost panující co do názoru na samotné pojetí tohoto trestného činu, především pak ale jeho rozporuplnost i s tak pro trestní právo určující zásadou jakou je zásada odpovědnosti za zavinění.

O těchto, jakož i o dalších s tímto trestným činem nepochybně souvisejících otázkách, ať už z hlediska historického, současného nebo z hlediska de lege ferenda, se tato práce pokouší podat výklad co možná nejúplnější.

Abstract

This work deals with not only very interesting but also from the point of listing all other facts of the cases stated in the special part of the penal code also quite a protruding fact of the state. This, cum grano salis, controversy of the criminal offence called alcoholism as a possible way of solution of the recourse at the time of the commitment of the criminal offence by a person of unsounded mind is created by many interconnected factors. As the starting point could be taken the ambiguity which predominates in the view of conception connected with this criminal offence, first of all its contradictoriness even with such a determining principle as the principle of liability for fault is.

This work is trying to give explanations of these and other questions undoubtedly connected with this criminal offence, whether from the historical, contemporary or de lege ferenda point of view.

Úvod

Opilství podle § 360 trestního zákoníku je svou povahou trestným činem nepochybně sporným. Nejde jen o něj, jakožto o jeden z možných způsobů řešení postihu nepříčetného pachatele, ale i o jeho samotné pojetí. V obojím se vedly a vedou rozsáhlé diskuse, a to ne jen u nás, ale i v jiných zemích kontinentálního typu právní kultury, které si otázku, jak se vypořádat s pachatelem trestného činu, jehož se dopustil v jím zaviněné nepříčetnosti, položily. Skutková podstata tzv. rauschdeliktu je vlastní mnoha zemím Evropy a jako taková dokládá, že jde o řešení z hlediska hodnot trestním právem chráněných a z hlediska trestněprávních zásad, především pak zásady odpovědnosti za zavinění a zásady zákonnosti, nejpříjemnějším. Pachatelova odpovědnost se nevyvozuje z činu, jehož se dopustil v době nepříčetnosti; tento tzv. kvazidelikt je dle převažujícího názoru z hlediska pojetí trestného činu opilství pouhou objektivní podmínkou trestnosti. Pachatel je odpovědný za to, že se zaviněně uvedl do stavu nepříčetnosti a v tomto stavu spáchal kvazidelikt. Jiným možným řešením trestního postihu takového pachatele je vůbec k jeho nepříčetnosti nepřihlížet a přistupovat k němu stejně tak, jako k pachateli v době činu příčetnému. Toto řešení je však jako odporující zásadě odpovědnosti za zavinění již překonáno. Podrobněji bude o těchto a jiných otázkách pojednáno v jednotlivých kapitolách.

Nejprve bude pojednáno o historii právní úpravy samotné nepříčetnosti, v této souvislosti potom také něco málo o historii právní úpravy zmenšené příčetnosti a v závěru kapitoly rovněž o možnostech postihu nepříčetností stíženého pachatele. Předmětem dalších kapitol jsou pak otázky vymezení nepříčetnosti, rozboru jejích kritérií, především pak vlivu návykových látek na duševní zdraví člověka, následuje otázka posuzování nepříčetnosti, jejího vlivu z hlediska procesního a závěrem této kapitoly také zmínka o právní úpravě zmenšené příčetnosti.

Následuje stěžejní část celé práce, a to nejprve posuzování jednání pod vlivem návykové látky a v návaznosti na to pak detailní rozbor jak jednotlivých znaků skutkové podstaty trestného činu opilství, tak ostatních trestněprávních otázek s tím souvisejících (jako souběh, sankce a další) a v řadě neposlední také pohled na jednotlivá pojetí tohoto trestného činu.

Vzhledem k tomu, že tato práce vychází ze stavu právní úpravy platné ke dni 11. 3. 2011, tedy ze stavu první úpravy nového a od 1. 1. 2010 pouhý rok a 3 měsíce účinného trestního zákoníku, je tato skutečnost důvodem nejenom toho, že převážná a pro účely této práce také náležitě přizpůsobená část pramenů je datována ke dni účinnosti starého trestního zákona č. 140/1961 Sb., ale také toho, což jeví se mi v této souvislosti účelným, že v téměř každé kapitole této práce je zároveň zmiňována a se současnou právní úpravou také srovnávána ona právní úprava trestního zákona z roku 1961.

1. Historický exkurs

1.1. Nejstarší zmínky o historii právní úpravy nepřičetnosti

Myšlenka odlišného přístupu k trestnímu postihu duševně nemocných pachatelů je dosti stará a jako takovou ji nelze z hlediska doby a země, která ji jako první začala uplatňovat, přesně stanovit. Na počátku, ještě dříve než k tomu byla vydaná platná usnesení, se tak dělo s velkou libovůlí. Až později se ve vztahu k duševním poruchám začaly porůznu objevovat jednoduchá nařízení promíjející tomuto druhu pachatelů tresty.¹ Jak se znalost počtu duševních onemocnění s postupným vývojem lidského poznání rozšiřovala, rozšiřoval se i onen odlišný přístup k osobám těmito duševními nemocemi stíženými. Převážně se však jednalo o odchylky, které vznikly nezávisle na takto postiženém jedinci, a to bez jeho přičinění. To, že by se odlišný přístup mohl vztahovat i na pachatele, kteří se do tohoto stavu přivedli svým vlastním přičiněním, a to ať už požitím alkoholu nebo jiné psychiku člověka ovlivňující látky, je myšlenka vlastní teprve době nedávno minulé.

1.1.1. Oblast práva římského

S odlišným posouzením osob duševně nemocných se lze setkat již v římském právu, kde „šíleným a blbým“ byl promíjen trest.² Podle Zákona 12 desek se vylučovala odpovědnost za jednání osoby šílené, které se ustanovoval opatrovník (curator furiosi), který měl za šílence jednat. Časem byla ochrana rozšířena i na duševní choroby jiné a podle civilního i prétorského práva se pak na duševně nemocné nahlíželo jako na osoby, které nemají vůli, a jsou proto nezpůsobilé k právnímu i protiprávnímu jednání. Vedle duševních chorob trvalého rázu rozlišovalo římské právo případy, kdy jinak zdravý člověk jednal tzv. „exemplo furiosi“, „colore insaniae“ nebo „in calore iracundiae“, tedy v návalu hněvu, v přechodném pominutí smyslů, zkrátka v silném

¹ Študent, V.: Soudní psychiatrie a trestní právo, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989, str. 15

² Císařová, D. - Vanduchová, M.: Nepřičetný pachatel- příručka MS ČR, institut pro další vzdělávání, Praha, 1995, str. 11

afektu. Uznávalo se však také, že v přechodných časových intervalech může být duševně nemocný plně při smyslech a může potom jednat s plnými účinky. Za duševně nemocného se považoval i prodigus – marnotratník, tj. člověk, který rozhazoval po předcích zděděný majetek, později jakýkoliv majetek, hrozila-li rodině bída.³

1.1.2. Oblast práva na území dnešního českého státu

Stejně tak jako to platilo pro ostatní práva, i právo trestní bylo od prvopočátku raně feudálního státu na území dnešní České republiky značně závislé na obyčejích společnosti předstátní, které v něm jak v tomto období, tak i později přežívaly. Pokud jde o otázku trestní odpovědnosti příslušníků feudální společnosti, byla, jako i dnes, tato vázána na kategorii přičetnosti. Platilo tedy, že osoby nepřičetné byly podle stavovského práva kromě jiného také trestně neodpovědné, popřípadě jejich trestní odpovědnost byla snížena. K plnému rozvinutí trestního práva došlo až v období stavovské monarchie.⁴ Městské právo obsahovalo výslovnou zásadu, že nedostatek přičetnosti zbavuje právní způsobilosti a snižuje právní odpovědnost. Tak podle Koldína nemůže „Blázen, nesmyslný, pošetilý aneb rozumu zdravého neužívaje“ být svědkem. Nelze mít proto pochyb o tom, což ostatně dokazuje i starší úprava, že tatáž zásada se vztahovala i na trestní odpovědnost osob nepřičetných. Opilství jako snížení schopnosti rozeznat nebezpečnost vlastního jednání (tedy snížení přičetnosti) však ve stavovském právu nezbavovalo pachatele trestní odpovědnosti. To je vidět v pokusu Brikcího „...opilec vraždu nebo krádež učině, opilství jeho nevymlúvá...“⁵

Constitutio Criminalis Carolina z r. 1532 uváděla, že trest má být stanoven podle rady znalců v případě, že pachatel byl beze smyslů. Podle Hrdelního řádu Josefa I. z roku 1707 nebyl trestán ten, kdo byl úplně zbaven rozumu, a mírněn trest u těch, kteří byli zbaveni rozumu částečně - v tomto lze podle některých autorů spatřovat jakési počátky institutu zmenšené přičetnosti. Tereziánský trestní zákon z roku 1769 zahrnul do oblasti psychopatologických stavů podmiňujících beztrestnost nebo mírnější

³ Kincl, J. - Urfus, - V. - Skřejpek, M.: Římské právo, Praha: C.H.Beck, 1995, str. 78

⁴ Malý, K. a kol.: Dějiny českého a československého práva do roku 1945, Praha: Linde, 2004, str. 122, 143, 146

⁵ Malý, K.: Trestní právo v Čechách v 15. a 16. Století, Praha: Universita Karlova, 1979, str. 28, 29

potrestání také hluchotu, hluchoněmost, melancholii, oslabení smyslů, spáchání deliktu ve spánku (vedle náměsíčnictví), silné afekty aj. I zde se hovoří o znalcích, kteří mají za úkol zkoumat, zda dotčená osoba je či není postižena oním psychopatologickým stavem podmiňujícím beztrestnost nebo mírnější potrestání, když stanoví, že tito „prostřednictvím častého, v rozdílných časech navštěvování a skrz jiný způsobný zkoumající prostředek“ mají posoudit, „zdaliž nesmyslnost, hloupost nebo sprostnost snad přetváření není, nebo v kterém stupni se nachází“. K znalcům patřili i ranhojiči a jiní moudří lidé, kteří sami neléčili. Do té doby rozhodovali sami soudci, kdo je duševně nemocen a kdo je zdrav a za své činy odpovědný a trestný.⁶

Po tzv. Terezianě, jak se Constitutio Criminalis Theresiana také říká, nastoupil Josefinský Všeobecný zákoník o zločinech a trestech na ně z r. 1787, jenž byl v roce 1803 vystřídán Zákoníkem o zločinech a těžkých policejních přestupcích (v českém překladu, který byl vydán v r. 1804 ve Vídni, se nazývá Kniha práv nad přečiněními hrdelními a těžkými řádu městského), který v podstatě přebírá všechny vymoženosti josefinského trestního zákoníku, avšak dále je rozvíjel. Tento zákoník byl na svou dobu vynikajícím dílem a ovlivnil vývoj trestního práva u nás prakticky až do r. 1949, neboť trestní zákoník z r. 1852 byl vlastně jen jeho novelizací. Podobně jako tomu bylo již v zákoníku josefinském, i tu se vyžaduje jako předpoklad trestného činu zlý úmysl pachatele a vylučuje jeho trestní odpovědnost kromě jiného také při nepřičetnosti, ať již trvalé či přechodné.⁷

1.1.3. Oblast práva kanonického

Stejný přístup jako římské právo zastávalo také právo kanonické, které k duševně nemocným, jimž jako takovým byl trest promíjen, řadilo také náměsíčníky a lidi v horečce.⁸ Codex Iuris Canonici z roku 1983 - jenž byl výsledkem revize Kodexu kanonického práva z roku 1917 (Codex Iuris Canonici, ve zkratce CIC, popř.

⁶ Císařová, D. - Vanduchová, M.: Nepřičetný pachatel- příručka MS ČR, institut pro další vzdělávání, Praha, 1995, str. 11-12

⁷ Malý, K. a kol.: Dějiny českého a československého práva do roku 1945, Praha: Linde, 2004, str. 198 - 200

⁸ Císařová, D. - Vanduchová, M.: Nepřičetný pachatel- příručka MS ČR, institut pro další vzdělávání, Praha, 1995, str. 11

CIC/1917), který představoval první úplnou kodifikaci kanonického práva v dějinách latinské církve vůbec a který jako takový byl i tímto CIC z roku 1983 výslovně zrušen - ve svém kán. 1322 stanovil a negativně formou nevyvratitelné právní domněnky vymezil subjekt trestného činu tak, že za nezpůsobilého k zločinu se považuje ten, kdo je trvale zbaven užívání rozumu, i když se jevil jako zdravý v době, kdy porušil zákon nebo příkaz. Jde o případy habituální amence v širším slova smyslu (nepříčetnosti, nepřičítatelnosti).

Tímto je pro kanonické právo vymezen subjekt trestného činu, přičemž stejně tak jako je tomu v právu světském, kde předpokladem trestní odpovědnosti pachatele je naplnění všech obligatorních, popřípadě i fakultativních znaků skutkové podstaty trestného činu, je tomu i v právu kanonickém, když toto vedle objektu, objektivní stránky a výše uvedeného subjektu, jako čtvrtou stránku skutkové podstaty zavádí i stránku subjektivní.

Z hlediska subjektivní stránky trestného činu vyjadřující zavinění jakožto předpoklad příčetnosti pachatele se dle kán. 1321 § 2 vyžaduje úmysl. Trestněprávní odpovědnost za nedbalostí jednání by musela být v zákoně či příkazu výslovně stanovena. V návaznosti na kategorii příčetnosti respektive nepříčetnosti je nutno odkázat na kán. 1321 § 3, který stanoví vyvratitelnou právní domněnku, že při vnějším porušení (rozuměj trestního zákona či příkazu) se příčetnost (spíše přičítatelnost neboli imputabilitas, tedy zavinění) předpokládá, pokud není zřejmé něco jiného. V žádném případě to neznamena průlom do principu presumpce neviny. Zde se totiž nepředpokládá vina, nýbrž, při zevním porušení trestněprávní normy, zavinění na straně subjektu (CIC/1917 v kán. 2200 § 2 mluvil precizně o presumpci úmyslu).

Pokud by tedy, slovy kán. 1321 § 3, bylo zřejmé něco jiného, dle kán. 1323 by byla okolností vylučující trestnost (*circumstantiae eximentes*) skutečnost, že pachatel jednal ve stavu nezaviněné momentální nepříčetnosti, to je nezaviněné ani vlivem opilosti či užíváním narkotik ani záměrně vyvolaným či živelným stavem vášně ani hrubou nebo chtěnou nevědomostí.⁹

⁹ Hrdina, A.: Kanonické právo, Praha: Eurolex Bohemia, 2002, str. 53, 57, 58, 326, 328, 329

S přihlédnutím k tomu, že v taxativním výčtu skutkových podstat v kodexu se nacházejících není žádná, která by odpovídala, popřípadě byla alespoň nějakým způsobem podobná současné skutkové podstatě trestného činu opilství podle § 360 trestního zákoníku, a dále s ohledem na výše uvedenou okolnost vylučující trestnost - zejména její slova „...nezaviněné momentální nepříčetnosti...“ - lze dojít k závěru, že pachatel, jenž se zaviněně uvedl do stavu nepříčetnosti a v tomto stavu poté spáchal trestný čin, resp. čin nebýt nepříčetnosti trestný, odpovídá stejně tak jako pachatel, jenž by se téhož skutku dopustil ve stavu příčetnosti.

1.1.4. Jiné pro vývoj právní úpravy nepříčetnosti významné události

Pokud jde o historické souvislosti vývoje právní úpravy nepříčetnosti v zahraničí, mezi známé patří zejména ty, jenž se váží k anglickému právníku jménem Edward Coke. Ten totiž svým prohlášením v roce 1604 přesně vystihl pojetí duševní poruchy té doby, neboť řekl, že se nelze dopustit vraždy ani jiného zločinu bez zločinného záměru. Přičemž za jakési kritérium odlišující osobu psychicky zdravou od osoby zbavené rozumu, a tudíž bez zločinného záměru, uváděl skutečnost, že osoba zbavená rozumu se svým chováním podobá více zvířeti než člověku.¹⁰

Coke, rozlišoval celkem čtyři druhy lidí nevládnoucí rozumem:

1. idiot či blázen od narození,
2. ten, kdo měl dobrou a zdravou paměť, ale navštívením boha ji ztratil,
3. šílenec, který se těší lucidním intervalům,
4. ten, kdo vlastním zaviněním co pijan nevládne svou myslí.

Zatímco o prvních třech skupinách tvrdil, že jde o osoby bez zločinného záměru a jako takové nemohou být pro zločin souzeny, tak v případě čtvrtém bylo Cokem

¹⁰ Císařová, D. - Vanduchová, M.: Nepříčetný pachatel- příručka MS ČR, institut pro další vzdělávání, Praha, 1995, str. 11-12

konstatováno, že i když takového člověka dočasně opilost zbavovala vlády nad svou myslí, nezabavovala jej odpovědnosti.¹¹

Koncem 16. století bylo běžně zastáváno pravidlo, že duševně nemocný člověk má asi tolik rozumu, co čtrnáctileté dítě a jako takové může být i trestán. Vzhledem k tomu, že do té doby mohli být popravováni pouze pachatelé starší 15 let, nesměl být ten, kdo byl takto zbaven rozumu, postaven před soud. A protože tehdejší společnost, jako jinde ve světě, byla ovládána náboženskými úvahami, došlo-li k onemocnění pachatele zločinu až po rozsudku, v duchu těchto úvah nesměl být popraven, neboť bylo třeba ušetřit duši nemocného, který nebyl ve stavu, aby se mohl usmířit s Bohem. I v takových případech však musela být společnost chráněna, proto byli duševně nemocní chováni v řetězech a klecích. Zacházení s nimi se však postupem času zmírňovalo.

Exkulpováni mohli být pouze lidé trpící úplným šílenstvím, nikoliv částečným. Částečné šílenství se přičítalo např. melancholikům, kteří nejsou zcela zbaveni rozumného úsudku a paranoikům, u nichž je logická soudnost a spořádané chování do značné míry zachováno. Pro exkulpaci bylo nutno tak přihlížet i k že pachatel si počínal a chorobně uvažoval pouze v určitém ohledu nebo ve vztahu k určitému subjektu, zatímco v ostatních případech, tedy šlo-li o jednání v jiném ohledu nebo ve vztahu k jinému subjektu, tomu tak již nebylo. Platilo však i nadále, že nemocný je nezodpovědný pouze za takový čin, který je přímým důsledkem bludu.¹²

V zemích anglosaského práva založeného na precedenčních soudních rozhodnutích po dobu více než sto let platila a pro chápání institutu nepřičetnosti také velký význam měla tzv. McNaughtonova sentence, tedy rozhodnutí ve věci zločinu paranoidního schizofrenika McNaughtona. Ten v roce 1843 chtěl zastřelit anglického státníka, předsedu vlády, o němž se bludně domníval, že jej pronásleduje. Omylem však zastřelil jeho sekretáře. Zprošťujícím rozsudkem v této věci vznikla tzv. McNaughtonská formule, která stanoví, že k založení obhajoby na podkladě šílenství (insanity) musí být jasně prokázáno, že obžalovaný v době spáchání činu trpěl

¹¹ Študent, V.: Soudní psychiatrie a trestní právo, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989, str. 16

¹² Císařová, D. - Vanduchová, M.: Nepřičetný pachatel- příručka MS ČR, institut pro další vzdělávání, Praha, 1995, str. 12

takovým defektem rozumu, vzniklým duševní chorobou, že neznal podstatu a kvalitu svého činu, a pokud ji znal, nevěděl, že to co dělá, je špatné.

V podstatě šlo o následovné. Zatímco v některých směrech si McNaughton počínal zcela rozumě, například při uvážlivém zakoupení zbraně, v jiných směrech (jako i v případě výše uvedené bludné domněnky) tomu tak již být nemuselo. Základ exkulpce tvořilo stanovisko, že pachatel byl osoba zřejmě psychotická, jeho myšlení bylo postiženo takovým způsobem, jako by domnělá fakta, o která se blud opírá, byla reálná. To znamenalo, že kdyby psychotik zavraždil někoho z pomsty, mohl být odsouzen, ale kdyby jednal v sebeobraně na základě bludné domněnky, že jej dotyčná osoba chce zavraždit, byl by exkulčován. Již od počátku, tím spíše pak s rozvojem psychiatrických znalostí, bylo toto pravidlo stále více podrobováno kritice, a to zejména proto, že požadavek rozeznávat dobré od špatného („right or wrong test“) obsahuje morální, nelékařské hledisko a dále, že toto pravidlo nepřihlíželo k emočním faktorům a postrádalo vztah k vůli obviněného. Tímto došlo ve většině států ke změnám v posuzování nepřičetnosti, a to tak, že doplnili uvedenou formuli o klauzuli, týkající se neporušenosti volních (ovládacích, určovacích) schopností pachatele, vedle schopností souvisejících s myšlením, intelektem či úsudkem potřebným pro rozpoznání nesprávnosti činu, které byly dříve uvažovány jako jediné. Tím bylo doplněno psychologické (právní) kritérium, které vyjadřovalo intenzitu a závažnost chorobného stavu v psychologických pojmech. Nadále se tedy nelze spokojit jen s pouhým konstatováním existence duševní choroby (biologické či medicínské kritérium), ale k tomu, aby byl nějaký pachatel hodnocen jako nepřičetný, musel splňovat také kritérium psychologické. Lze říci, že toto pojetí nepřičetnosti platí dodnes.^{13 14}

1.2. Právní úprava nepřičetnosti do roku 1950

V souvislosti se vznikem samostatného československého státu bylo třeba v oblasti práva na prvním místě řešit otázku platnosti a účinnosti zemských a říšských

¹³ Císařová, D. - Vanduchová, M.: Nepřičetný pachatel- příručka MS ČR, institut pro další vzdělávání, Praha, 1995, str. 12, 13

¹⁴ Študent, V.: Soudní psychiatrie a trestní právo, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989, str. 16, 17

zákonů a nařízení. Tyto zákony a nařízení byly podle čl. 2 zákona č. 11/1918 Sb. z. a n. ze dne 28. října 1918 o zřízení samostatného státu československého recipovány do nového československého právního řádu, a tudíž bylo přijato řešení materiálně - právní kontinuity mezi právním řádem dosavadním a právním řádem založeným novým státem. Důvodem vydání této tzv. recepční normy (označované za první československou ústavu) vyjádřeným v její preambuli, byla potřeba zachování souvislosti dosavadního právního řádu se stavem novým, tedy to, aby nenastaly zmatky a přechod k novému státnímu životu byl upraven nerušeně. Od této recepční normy odvozovaly všechny československé právní normy svoji platnost. Neplatily předpisy, které svým obsahem odporovaly stavu, který byl vyvolán zákonem, i když nebyly výslovně zrušeny. Tímto zákonem byl také recipován tzv. právní dualismus tehdejšího Rakouska-Uherska, kdy jiný právní systém platil v části rakouské a odlišný v části uherské, do níž patřilo Slovensko a Podkarpatská Rus. Tento právní dualismus, jenž měl být postupně ústavními předpisy překonán, se v oblasti trestního práva projevoval tak, že na území Čech, Moravy a Slezska platil rakouský trestní zákon z roku 1852 a na území Slovenska a Podkarpatské Rusi uherský trestní zákoník z roku 1878 a 1879.^{15 16}

Rakouská právní úprava byla zavedena patentem č. 117 ř. z. ze dne 27. 5. 1852, jímž se v platnost uvádělo nové a doplněné vydání Zákoníku o zločinech a těžkých policejních přestupcích z roku 1803 (viz bod 1.1.2.), jakožto Zákon trestní o zločinech, přečinech a přestupcích. Rakouský trestní zákon (rozlišoval tři kategorie soudně trestných deliktů- tzv. tripartice trestních deliktů: zločin, přečin, přestupek) obsahoval dva přestupky opilství, a to v § 523 a § 524. Dnes platné skutkové podstatě trestného činu opilství podle § 360 trestního zákoníku nejvíce odpovídal přestupek podle § 523 trestního zákona z roku 1852. Stejně tak jako je tomu u trestného činu opilství podle § 360 trestního zákoníku, tak i zde bylo totiž třeba naplnit tzv. objektivní podmínku trestnosti, kterou bylo spáchání činu v opilosti, který by jinak byl zločinem. Samo opilství tu muselo být zaviněno, a to třeba jen kulposně. Naproti tomu přestupek podle § 524 trestního zákona z roku 1852 (šlo o případ tzv. „Zastaralého opilství“) by bylo

¹⁵ Langer, P.: Trestný čin opilství (1. Část), Bulletin advokacie, 2005, číslo 2, str. 55

¹⁶ Pavlíček, V. a kol.: Ústavní právo a státověda. II. Díl Ústavní právo České republiky, Praha: Linde, 2001, str. 19-21

možno spíše podřadit pod dnešní trestný čin Ohrožení pod vlivem návykové látky podle § 274 trestního zákoníku.¹⁷

Ve vztahu k opilství důležitými paragrafy byly:

§ 236:

Při zločinech spáchaných v nahodilém opilství přičítati se má opilství za přestupek. Ačkoliv činy, jež jinak jsou zločiny, když spáchány byly v nahodilém opilství, za zločiny pokládati se nemohou (§ 2 lit. c), trestce se v tomto případě přece opilství jako přestupek (§ 523).

§ 523:

Pro opilství jako přestupek trestati se má, kdo jsa opilý vykoná nějaký čin, který by se mu krom opilství přičítal za zločin (§ 236). Trest na to jest vězení od jednoho až do tří měsíců. Věděl-li opilý ze zkušenosti, že v opilství podroben jest prudkým hnutím myslí, má býti vězení zoslabeno, ale při těžcích, zlých skutcích uznati se má na tuhé vězení až do šesti měsíců.

Tak § 236 ve spojení s § 2c (viz níže) a § 523 trestního zákona z roku 1852 formulují samotnou podstatu „rauschdeliktu“. Jde tedy o případy, kdy pachatel není odpovědný za čin spáchaný ve stavu nepřičetnosti (tj. za kvazidelikt), ale za to, že se zaviněně uvedl do stavu nepřičetnosti a v tomto spáchal onen kvazidelikt.¹⁸

§ 236 sice hovořil o nahodilé opilosti, ale nemínil tím opilost nezaviněnou, nýbrž totéž, co § 2c slovy úplná opilost, do níž se pachatel uvedl nemaje zločin v úmyslu. Pro nedostatek zavinění ve vztahu k přivození si stavu opilosti nebylo tudíž možné odsoudit pro tento přestupek například toho, komu bez jeho vědomí někdo jiný přimísil opojný prostředek do nápoje. Další podmínkou odsouzení pro přestupek podle § 523 bylo, aby tu byly i subjektivní znaky zločinu, zejména úmysl. Podle četných rozhodnutí té doby však nebylo třeba úmyslu, neboť prý je i tak vyloučen opilostí. Z tohoto důvodu by tedy byl vinen přestupkem podle § 523 i ten, kdo v opilosti vzal omylem místo vlastní věci věc cizí, mající cenu větší než 2000 Kč, poněvadž tu jsou

¹⁷ Langer, P.: Trestný čin opilství (1. Část), Bulletin advokacie, 2005, číslo 2, str. 55-56

¹⁸ Kallab, J.: Trestní zákony československé, Praha: Československý kompas, 1923, str. 208, 407

všechny objektivní znaky zločinu krádeže, kdežto, kdyby totéž učinil střízlivý, byl by beztrestný.¹⁹

§ 524

Pro zastaralé opilství jako přestupek trestati se mají řemeslníci a nádeníci, kteří pracují na střeších a lešeních, nebo kteří zacházejí s věcmi, s nimiž spojeno je nebezpečí ohně, jakož takové osoby služebné, jichž nebedlivosti oheň snadno může povstati, vězením od jednoho až do osmi dnů, opakuje-li se to, až i do jednoho měsíce a podle okolnosti i také zostřením vězení.²⁰

Stejně tak jako tomu bylo i v zákonech jiných států, i trestní zákon z roku 1852 neobsahoval pozitivní definici pojmu přičetnost. O tu se však pokoušela věda trestního práva²¹. Tak například Miříčka definuje přičetnost jako způsobilost býti subjektem trestného činu. Za její podmínku považuje psychický stav, který umožňuje člověku, aby chápal sociální význam (bezprávnost) svého jednání a aby se podle toho poznání řídil.²² Jeden z nejvýznamnějších českých teoretiků trestního práva v období mezi oběma světovými válkami, brněnský profesor Kallab, jenž řešil problematiku přičetnosti ve své učebnici nejuceleněji, ji, podobně jako Miříčka, chápe jako právní způsobilost být subjektem trestného činu, pokud závisí na určitých duševních schopnostech, jež pachatel trestného činu musí mít, aby ve smyslu trestního práva za něj mohl odpovídat. Přičetnost ve smyslu trestního práva je podle něj pojem čistě právním, a tedy jen soudci si o ní přísluší učinit představu.

Jak bylo řečeno, platné právo této doby - s výjimkou § 2 odst. 2 zákona o trestním soudnictví nad mládeží č. 48/1931 Sb., podle nějž mladistvý není trestný také „nemohl-li pro značnou zaostalost v době činu rozpoznati jeho bezprávnost nebo řídití své jednání podle správného rozpoznání“ - neobsahovalo definici přičetnosti. Tím je řečeno, že zásadně každé individuum je schopno býti subjektem trestného činu, leda že by se u něho vyskytly některé okolnosti, jež zákon výslovně uvádí jako okolnosti vylučující přičetnost.

¹⁹ Miříčka, A.: Trestní právo hmotné. Část obecná i zvláštní, Praha: Všeherd, 1934, str. 45

²⁰ Kallab, J.: Trestní zákony československé, Praha: Československý kompas, 1923, str. 409

²¹ Císařová, D. - Vanduchová, M.: Nepřičetný pachatel- příručka MS ČR, institut pro další vzdělávání, Praha, 1995, str. 14

²² Miříčka, A.: Trestní právo hmotné. Část obecná i zvláštní, Praha: Všeherd, 1934, str. 42

Rakouská a na našem území do roku 1950 platná právní úprava navíc vymezovala nepřičetnost zcela jinak než dnešní ustanovení. Její přesné znění se nacházelo v § 2 trestního zákona, v němž jako důvody vylučující přičetnost byly pod názvem „Důvody vylučující zlý úmysl“ uvedeny tyto:

- a) pachatel byl zcela zbaven užívání rozumu (§ 2a)
- b) skutek byl vykonán při střídavém pomnutí smyslu v čase, pokud pomnutí trvalo (§ 2b),
- c) skutek byl vykonán v úplném opilství, ve kteréž se pachatel připravil, zločinu v úmyslu nemaje (§236 a §523) a nebo v jiném pomatení smyslu, v němž sobě činu svého nebyl vědom (§ 2c)
- d) pachatel ještě 14. roku svého v době činu nedokonal nebo třeba se tak již stalo, nedokonal-li pachatel osmnáctý rok svého věku a nemohl-li pro značnou zaostalost v době činu rozpoznati jeho bezprávnost nebo řídití své jednání podle správného rozpoznání (§ 1, 2 podle zákona č. 48/1931 Sb. o trestním soudnictví nad mládeží).²³

V případě písmene a) šlo o trvalou duševní chorobu, v případě písmene b) o duševní chorobu pomíjející, zvláště psychosu periodickou. Pokud šlo o činy spáchané v tzv. jasném mezidobí (lucidum intervallum) není přičetnost s ohledem na slova „v čase, pokud pomnutí trvalo“ vyloučena.²⁴ S tím se ztotožňuje i Solnař, který zároveň dodává, že byl-li čin spáchán v takovém jasném mezidobí, bude věcí znalce psychiatra, aby posoudil význam takového období pro přičetnost, s tím, že tato otázka je otázkou právní a jako takovou ji na skutkovém základě psychiatrem předloženém řeší soud.²⁵ Případy uvedené pod písmenem c) spadají, na rozdíl od písmen a) a b), mezi poruchy vědomí, tedy poruchy u lidí duševně vyvinutých a duševně zdravých. K takovým poruchám se řadil například spánek, mdloba, delirium horečné, omámení narkotiky (narkosa), opojení lihovinami, opiem, atd. Podle písmene c) však muselo jít o úplné porušení vědomí, tedy takové, že si pachatel vědom svého činu nebyl. Stačilo podstatné zakalení (zatemnění) vědomí, nikoliv bezvědomí. I když tato podmínka podle

²³ Císařová, D. - Vanduchová, M.: Nepřičetný pachatel- příručka MS ČR, institut pro další vzdělávání, Praha, 1995, str. 13-15

²⁴ Miříčka, A.: Trestní právo hmotné. Část obecná i zvláštní, Praha: Všehrd, 1934, str. 43

²⁵ Císařová, D. - Vanduchová, M.: Nepřičetný pachatel- příručka MS ČR, institut pro další vzdělávání, Praha, 1995, str. 13

písm. c) byla naplněna, mohl být přesto pachatel podle okolností vztahujících se ke způsobu, jakým se do tohoto stavu uvedl, veden k trestní odpovědnosti za čin v tomto stavu spáchaný. Výše uvedené lze nalézt v následujícího schématu Miříčky:

I. činy kulpózní: zde je třeba v tom případě, kdy si pachatel sám svou vinou způsobil poruchu vědomí uvážit, zda v tom za daných okolností není nedbalost, viz § 524

II. činy dolózní:

1. pachatel si způsobil poruchu vědomí v tom úmyslu, aby spáchal určitý čin dolosní, a právě tento čin v něm vykonal; v tomto případě je třeba mu tento čin jako dolózní přičítat (§ 2c, tzv. *actio libera in causa* – viz bod 3.)
2. spáchal-li pachatel mimo případ uvedený pod č. 1 v úplné opilosti (ne také v jiné poruše vědomí) zločin, je třeba mu přičítat opilost jako přestupek proti veřejné mravnosti (§ 523), za podmínky, že opilost byla zaviněná a existují subjektivní znaky zločinu.

V souvislosti s případem *actio libera in causa* lze zmínit, že § 2 písm. c) sice mluví o opilosti, ale jistě sem podle Miříčky náležely i jiné poruchy vědomí. Jako příklad uváděl matku, která vezme dítě k sobě do postele v úmyslu, aby je ve spánku zalehla.²⁶

Ze srovnání těchto přičetnost vylučujících okolností vyplývá, že zákon k přičetnosti požaduje jak schopnosti intelektuální, tj. schopnost hodnotit jednání a uvědomit si jeho protiprávnost, tak vlastnosti volní, čili schopnost ovládat své vlastní jednání, přičemž právě otázka přičetnosti závisí na tom, zda pachatel tyto schopnosti měl, nikoliv na tom, zda jich v daném případě užil, neboť to je již otázkou viny. Vzhledem k tomu, že jak schopnosti intelektuální, tak schopnosti volní nabýváme teprve s věkem, za podmínku přičetnosti se rovněž pokládal určitý věk.²⁷ Nepřičetný je pak tedy ten, u něhož uvedené schopnosti (obě nebo aspoň jedna) nejsou dostatečně

²⁶ Miříčka, A.: Trestní právo hmotné. Část obecná i zvláštní, Praha: Všehrd, 1934, str. 44, 45

²⁷ Císařová, D. - Vanduchová, M.: Nepřičetný pachatel- příručka MS ČR, institut pro další vzdělávání, Praha, 1995, str. 15 -16

vyvinuty (nedostatečný věk, opožděný vývoj) anebo u něhož jsou potlačeny trvale nebo dočasně (duševní choroba, porucha vědomí.)²⁸

V tomto duchu se ostatně k otázce nepřičetnosti vyjadřoval také významný teoretik trestního práva prof. V. Solnař, když ve své tehdejší učebnici nepřičetnost definuje za použití dvou kritérií, a to buď nedostatku pachatelovi způsobilosti rozpoznávací, nebo způsobilosti určovací, popřípadě obou z nich s tím, že jen u věku do 14 let v době činu stačí nedospělost sama a na způsobilosti rozpoznávací a určovací již nezáleží, neboť její nedostatek se nevývratně presumuje. Kromě toho Solnař už v té době a duchu dnešní teorie uváděl, že způsobilost rozpoznávací a určovací nemusí být u téhož pachatele z hlediska všech skupin trestných činů (činy dolózní, kulpózní apod.) ani se zřetelem ke všem skutkovým podstatám vyvinuta stejně. Pachatel tedy může být způsobilý rozpoznat bezprávnost deliktu těžšího, nemá však této způsobilosti pro delikt lehčí.²⁹

1.3. Právní úprava nepřičetnosti do roku 1961

Právní dualismus v oblasti trestního práva byl odstraněn teprve přijetím trestního zákona č. 86/1950 Sb. z 12. července 1950.³⁰ Ten byl kromě také jiných právních předpisů výsledkem tzv. právnické dvouletky, která byla vyhlášena po převzetí moci komunistickou stranou v únoru 1948. Pokud jde o úpravu nepřičetnosti a posuzování trestných činů spáchaných pod vlivem alkoholu a jiných psychoaktivních látek, zůstala rakouská právní úprava v podstatě zachována. Přičetnost nebyla definována pozitivně, ale v rámci § 11 byly uvedeny důvody přičetnost vylučující. Pozitivní definici přičetnosti znovu nacházíme pouze v učebnicích, kdy, jako tomu bylo i před rokem 1950, jí bylo třeba rozumět způsobilost být pachatelem trestného činu, pokud závisí na duševních schopnostech pachatele.

²⁸ Miříčka, A.: Trestní právo hmotné. Část obecná i zvláštní, Praha: Všehrd, 1934, str. 42

²⁹ Císařová, D. - Vanduchová, M.: Nepřičetný pachatel- příručka MS ČR, institut pro další vzdělávání, Praha, 1995, str. 13

³⁰ Langer, P.: Trestný čin opilství (1. Část), Bulletin advokacie, 2005, číslo 2, str. 55

Po obsahové stránce je ustanovení § 11 totožné s již dnes neplatným ustanovením § 12 trestního zákona č. 140/1961 Sb. účinného do 31. 12. 2009.

§ 11

Kdo pro duševní poruchu nemohl v době činu rozpoznat, že jeho jednání je pro společnost nebezpečné, nebo ovládat své jednání, není za takový čin trestně odpovědný.

I v tomto období vývoje právní úpravy nepřičetnosti se tedy uplatňovalo ono kritérium schopnosti rozumové (tzv. schopnost rozpoznávací) nebo schopnosti ovládací (tzv. schopnost určovací) s tím, že další podmínkou vyloučení přičetnosti bylo, že nedostatek obou, popřípadě alespoň jedné z těchto schopností byl způsoben duševní poruchou, která může být způsobena duševní chorobou, ať už trvalou nebo dočasnou, nebo jinou nemocí, která má takovou poruchu za následek. Duševní porucha však může být též vyvolána požitím omamných prostředků (např. narkózou, opojením apod.). Sama duševní porucha, nezbavovala-li pachatele alespoň jedné z uvedených schopností, k vyloučení přičetnosti nestačila, např. epilepsie a podle názoru Císařové a Vanduchové i většina neurotických nebo reaktivních poruch a poruch osobnosti.^{31 32} V komentářích i učebnicích se objevují i snahy uvádět duševní poruchy, které nejčastěji vedou k nepřičetnosti a které lze dělit jednak na krátkodobé (akutní), jednak na dlouhodobé (chronické). Komentář uvádí zejména tyto poruchy: schizofrenie, maniodepresivní psychóza, epilepsie, progresivní paralýza, artriasklerotická demence, senilní demence, psychózy nebo psychotické poruchy při nádorech, zraněních anebo organických poškozeních mozku, digofrenie a duševní poruchy vzniklé z požívání alkoholu.

V jako ostatním zde uvedeném, i tehdy jako dnes platilo, že byly-li pochybnosti v otázce přičetnosti, podle platné právní úpravy té doby přibíral prokurátor nebo soud znalce, pokud možno psychiatra, aby duševní stav obviněného zjistil (§ 124 tr. ř.), přičemž za rozhodující se považoval nedostatek alespoň jedné ze schopností rozpoznávací nebo určovací v době činu a dále také jejich poměr k povaze trestného činu, neboť pachatel mohl být schopen pochopit svou povahou jednodušší společensky

³¹ Císařová, D. - Vanduchová, M.: Nepřičetný pachatel- příručka MS ČR, institut pro další vzdělávání, Praha, 1995, str. 19-21

³² Kolektiv spolupracovníků katedry trestního práva: Trestní právo, část obecná, Praha: SPN, 1953, str. 110, 111

nebezpečné jednání (např. krádež), zatímco jednání naplňující složitější skutkovou podstatu trestného činu již nikoliv (např. podvod).³³

Stejně tak jako rakouský trestní zákon z roku 1852, tak i trestní zákon z roku 1950 obsahoval skutkovou podstatu trestného činu opilství, a to konkrétně v § 186 a § 187. Zatímco skutková podstata podle § 186 byla takřka totožná s dnešním trestním činem opilství podle § 360 trestního zákoníku, tak § 187 trestního zákona z roku 1950 šel ještě dále a v rámci preventivního boje proti alkoholismu postihoval i pouhé požití alkoholického nápoje (opilství) aniž by v rámci takto vzniklé opilosti došlo ke spáchání trestného činu. Důvodem trestnosti tohoto jednání bylo totiž nebezpečí, že takový čin bude spáchán.

Skutkové podstaty trestných činů podle § 186 a § 187 trestního zákona z roku 1950 zněly takto:

§ 186

Kdo se požitím alkoholického nápoje nebo jinak přivede, byť i z nedbalosti, do stavu nepřičetnosti, ve kterém spáchá trestný čin, bude potrestán odnětím svobody až na pět let; jestliže však spáchá trestný čin, na který zákon stavoví mírnější trest, bude potrestán tímto trestem mírnějším.

§ 187

(1), Kdo se opije, byť i z nedbalosti, ač je v opilosti náchylný k výtržnostem, nebo kdo osobu, která je v opilosti náchylná k výtržnostem, úmyslně opije nebo její opilost zvyšuje, bude potrestán odnětím svobody až na šest měsíců.

*(2) Stejně bude potrestán, kdo požije alkoholického nápoje za takových okolností, že by mohl ohrozit život nebo zdraví lidí nebo způsobit značnou škodu na majetku.*³⁴

V poměru k ustanovení § 186 bylo ustanovení § 187 podpůrné.³⁵

³³ Císařová, D. - Vanduchová, M.: Nepřičetný pachatel- příručka MS ČR, institut pro další vzdělávání, Praha, 1995, str. 19, 21

³⁴ Langer, P.: Trestný čin opilství (1. Část), Bulletin advokacie, 2005, číslo 2, str. 55, 56

Oba dva trestné činy podle tehdejšího uspořádání zvláštní části trestního zákona spadaly do jeho III. hlavy, pátého oddílu zvaného jiné trestné činy proti pořádku ve věcech veřejných. Úkolem trestných činů, do této hlavy zařazených, bylo pod vlivem ideologie té doby převychovat občany zatížené kapitalistickou minulostí k socialistické kázi, přičemž společným předmětem trestných činů pátého oddílu bylo socialistické soužití občanů. Opilství stejně jako užívání jiných omamných prostředků podle § 186 bylo vnímáno jako návyk z dob kapitalismu brzdící úsilí pracujících.³⁶

Vzhledem k tomu, že trestní zákon z roku 1950 nepřebírá sovětskou úpravu postihu nepříčetnosti způsobené požitím alkoholu, dochází tak k právní situaci, jež byla obdobná právní úpravě dnešní. Lze tedy říci, že trestní odpovědnost v případech nepříčetnosti vyvolané požitím alkoholu nebo jiného omamného prostředku byla různá, v podstatě taková, jak ji známe dnes. Pachatel byl tak buď plně trestně odpovědný za úmyslný trestný čin, jestliže se úmyslně uvedl do stavu nepříčetnosti, aby v něm spáchal trestný čin („opil se na kuráž“), nebo byl pachatel plně trestně odpovědný za čin spáchaný ve stavu nepříčetnosti, šlo-li o čin spáchaný z nedbalosti a byla-li nedbalost právě v tom, že se uvedl do stavu nepříčetnosti, nebo, jako třetí v úvahu přicházející alternativa, byl pachatel odpovědný za trestný čin opilství podle § 186 trestního zákona.^{37 38} Podrobněji je o této problematice pojednáno v souvislosti se současnou právní úpravou v kapitole třetí.

Na rozdíl od rakouské právní úpravy podle § 523 trestního zákona z roku 1852, kde opilství bylo pouhým přestupkem, za nějž hrozila sazba tří resp. až šesti měsíců, se jednání popsané v § 186 trestního zákona z roku 1950 posuzuje již jako trestný čin se sankcí podstatně vyšší, a to trestem odnětí svobody až na pět let s tím, že pokud se pachatel dopustil kvazideliktu, na který zákon stanoví trest mírnější, má být potrestán oním trestem mírnějším.

³⁵ Císařová, D. - Vanduchová, M.: Nepříčetný pachatel- příručka MS ČR, institut pro další vzdělávání, Praha, 1995, str. 34

³⁶ Kolektiv spolupracovníků katedry trestního práva: Trestní právo, část zvláštní, Praha: SPN, 1953, str. 183, 263, 264, 265

³⁷ Císařová, D. - Vanduchová, M.: Nepříčetný pachatel- příručka MS ČR, institut pro další vzdělávání, Praha, 1995, str. 21 - 22

³⁸ Kolektiv spolupracovníků katedry trestního práva: Trestní právo, část zvláštní, Praha: SPN, 1953, str. 266

Znění § 186 se stalo vzorem pro novelu trestního zákona č. 140/1961 Sb. v roce 1991, kterou se do naší právní úpravy platné do 31. 12. 2009 a z této následně do právní úpravy zavedené novým trestním zákoníkem účinným od 1. 1. 2010 vrátil institut tzv. „rauschdeliktu“.³⁹

V § 187 byly uvedeny celkem tři formy trestné činnosti:

- 1) Zaviněná opilost pachatele, který je v ní náchylný k výtržnostem. Nevěděla-li osoba, jež se - byť z nedbalosti - opije, že je v opilosti náchylná k výtržnostem a ani o tom vzhledem k okolnostem a svým osobním poměrům vědět nemohla, mohla být potrestána jen NV podle § 85 odst. 2 písm. b) trestního zákona správního, přivedla-li se požitím alkoholu do stavu vzbuzujícího veřejné pohoršení.
- 2) Úmyslné opití nebo zvýšení opilosti osoby, která je v opilosti náchylná k výtržnostem. Úmysl pachatele se musel vztahovat i k té skutečnosti, že jeho oběť je náchylná k výtržnostem.
- 3) Úmyslné požití alkoholického nápoje za takových okolností, že by pachatel mohl ohrozit život nebo zdraví lidí nebo způsobit značnou škodu na majetku. Zde nemusí jít ani o lehčí opilost (podnapilost), stačí pouhé požití alkoholického nápoje, které může v konkrétním případě ohrožení vyvolat nebo stupňovat. Jde o ustanovení podpůrné, tzn., došlo-li skutečně jednáním pachatele po požití nápoje k ohrožení nebo k poruše, byl odpovědný za trestný čin, jehož se tímto svým jednáním dopustil. Ustanovení § 187 odst. 2 směřovalo hlavně vůči nesvědomitým řidičům, kteří požíváním alkoholických nápojů ohrožovali veřejnou bezpečnost a byli trestní dle tohoto ustanovení, třebaže se žádná nehoda nestala.⁴⁰

K ustanovení § 187 se bohatě vyjadřovala také komentářová literatura. Ta například k pojmu výtržnost uváděla, že jí je třeba rozumět vyšší stupeň nepřístojnosti, záležející zpravidla v hlučném jednání rušícím klid občanů, např. v povykování, hádkách nebo rušení nočního klidu. Opitím jedné osoby nebo zvyšováním její opilosti

³⁹ Císařová, D. - Vanduchová, M.: Nepříčetný pachatel- příručka MS ČR, institut pro další vzdělávání, Praha, 1995, str. 39

⁴⁰ Kolektiv spolupracovníků katedry trestního práva: Trestní právo, část zvláštní, Praha: SPN, 1953, str. 267, 268

je např. vnucování opojného nápoje, vybízení k jeho pití nebo i lest (předstírání neškodnosti podaného nápoje, nalití kořalky do piva apod.). Vybízení se může stát též v zakryté formě, například připíjením. V případě vlastního opíjení stačila po stránce subjektivní nedbalost. Stačilo, když pachatel mohl vzhledem k okolnostem a svým osobním poměrům vědět, že je v opilosti náchylný k výtržnostem. Jinak bylo třeba úmyslu. Také ten, kdo jiného opíjí, musel vědět, že opíjený je v opilosti náchylný k výtržnostem, anebo alespoň vědět, že může jít o osobu, která je v opilosti náchylná k výtržnostem a jednat bez ohledu na to.

Pokud jde o případ § 187 odst. 2, šlo o trestný čin úmyslný (č. 8/52 Sb. rozh.). Stačil však úmysl eventuální. Pachatel ví o možnosti ohrozit život, zdraví lidí atd. a je s tím srozuměn.⁴¹

1.4. Právní úprava nepřičetnosti v letech 1961-1991

Podstatná změna v právní úpravě nepřičetného pachatele, který se do tohoto stavu přivedl, byť z nedbalosti, požitím návykové látky, nastala přijetím zákona č. 140/1961 Sb., který po mnoha novelizacích platil až do 31. 12. 2009.⁴² Tímto zákonem zavedená právní úprava byla přijata bez jakýchkoliv diskusí pod vlivem ruské úpravy a neměla u nás tradici. Tato úprava, jež znamenala vlastně zavedení trestní odpovědnosti za výsledek, se však na druhé straně setkala s kladným přijetím ze strany laické veřejnosti, která vždy vychází z hlediska „oko za oko“, „život za život“.^{43 44} Sovětský trestní zákon z 25. prosince 1958 ve svém článku 12, který upravoval odpovědnost za trestné činy, spáchané ve stavu opilosti, stanovil následující zásadu: Osoba, která spáchala trestný čin ve stavu opilosti, není zproštěna odpovědnosti. Na základě této zásady nebyla zaviněná opilost uznávána jako důvod vylučující přičetnost.⁴⁵ Ve prospěch této úpravy svědčily názory mnoha právních teoretiků té

⁴¹ Císařová, D. - Vanduchová, M.: *Nepřičetný pachatel- příručka MS ČR*, institut pro další vzdělávání, Praha, 1995, str. 33, 34

⁴² Langer, P.: *Trestný čin opilství (1. Část)*, Bulletin advokacie, 2005, číslo 2, str. 56

⁴³ Císařová, D.: *Několik úvah nad § 201a trestního zákona*, Bulletin advokacie, 1992, číslo 5, str. 17

⁴⁴ Císařová, D. - Vanduchová, M.: *Nepřičetný pachatel- příručka MS ČR*, institut pro další vzdělávání, Praha, 1995, str. 22

⁴⁵ Čchikvadze, F.: *Sovětské trestní právo – obecná část*, Praha: SPN, 1954, str. 180

doby, jako např. V. S. Orlova. Stěžejními argumenty byla tvrzení, že opilý si zpravidla zachovává normální spojení se skutečností, dostatečnou měrou přizpůsobuje své chování okolnostem ho obklopujícím a obvykle může ovládat svoje jednání. Člověk si tu uchovává poměrně normální kontakt se zevním světem. Neuznání zaviněné opilosti ani jako důvod vylučující přičetnost ani jako polehčující okolnost bylo opodstatňováno jednak rozdíly mezi účinky alkoholové intoxikace a jiných duševních poruch, jednak účelností trestu jak z hlediska jeho generálně preventivní, tak i funkce výchovné.⁴⁶

V kruzích odborné veřejnosti se ale našli i tací, kteří nově zavedeno právní úprava vystavili kritice, a to zejména v tom smyslu, že její doslovná aplikace je neslučitelná se zásadou odpovědnosti za zavinění. Mezi odpůrce patřil i profesor Vladimír Solnař, který preferoval koncepci tzv. rauschdeliktu, jež, právě tím, že se jedná o zvláštní trestný čin, lépe dovoluje zachovat zásadu odpovědnosti za zavinění, a která je navíc pro opilého pachatele ve svých důsledcích výhodnější než v případě ustanovení § 12 odst. 2 trestního zákona. Zatímco při úpravě rauschdeliktu je pachatel trestný pro opilství, při § 12 odst. 2 mohl být odsouzen i pro vraždu, a to i k trestu smrti.^{47 48}

Ustanovení § 12 trestního zákona znělo:

(1) Kdo pro duševní poruchu v době spáchání činu nemohl rozpoznat jeho nebezpečnost pro společnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný.

(2) Ustanovení o nepřičetnosti se neužije, přivede-li se pachatel do stavu neodpovědnosti, byť i z nedbalosti, požitím alkoholického nápoje nebo omamného prostředku.^{49 50}

⁴⁶ Císařová, D. - Vanduchová, M.: Nepřičetný pachatel- příručka MS ČR, institut pro další vzdělávání, Praha, 1995, str. 30-31

⁴⁷ Solnař, V. a kol.: Systém Československého trestního práva. Základy trestní odpovědnosti, Praha: Academia, 1972, str. 187

⁴⁸ Císařová, D. - Vanduchová, M.: Nepřičetný pachatel- příručka MS ČR, institut pro další vzdělávání, Praha, 1995, str. 31

⁴⁹ Císařová, D. - Vanduchová, M.: Nepřičetný pachatel- příručka MS ČR, institut pro další vzdělávání, Praha, 1995, str. 22

⁵⁰ Nezkusil, J., Knobloch, F.: Akutní otrava alkoholová a její soudně psychiatrické posuzování, Acta universitatis Carolinae-Juridica, 1963, číslo 1, str. 47

Při kritice nové právní úpravy Solnař argumentoval především tím, že jestliže není žádáno v případech alkoholického nebo podobného opojení zavinění, dochází k opuštění základní zásady trestního práva, a to zásady odpovědnosti za zavinění vyjádřené v § 3 odst. 3 trestního zákona. Do rozporu se zásadou odpovědnosti za zavinění se ustanovení § 12 odst. 2 trestního zákona dostává už i v těch případech, u nichž nelze zcela vyloučit, že stav pachatele nedopouští, aby jednal zaviněně, například úmyslně. Zásada § 12 odst. 2 podle Solnaře nemohla nikterak derogovat zásadu odpovědnosti za zavinění ani v tom smyslu, že by stačilo, aby čin měl jen zevní zdání činu zaviněného, ale zaviněn nebyl. Zevní skutečnosti zavinění nasvědčující mají proto význam jen jako důkaz vnitřního stavu pachatele v době činu, tj. jeho zavinění. Kde byly duševní poruchy opilého do té míry porušeny, že zavinění nebylo možné, nebyl ani podle § 12 odst. 2 odpovědný. V jiných případech byla míra zavinění podle okolností nižší. Dále Solnař argumentoval tak, že v případech, kdy je trestný čin charakterizován pohnutkou, musí zde být pohnutka činu i tehdy, byl-li čin spáchán v opilosti. Na tyto případy tedy nově zavedené ustanovení § 12 odst. 2 nedopadalo. Problémy vznikaly i tehdy, byl-li čin charakterizován úmyslem přesahujícím objektivní stránku. Například trestný čin záškodnictví podle tehdejšího § 95 trestního zákona předpokládal způsobení nebo zvýšení obecného nebezpečí „v úmyslu poškodit socialistické společenské a státní zřízení nebo obranyschopnost republiky“. Takový úmysl mohl přicházet v úvahu jen v případech *actionis liberae in causa*.^{51 52}

Byť dovoluje zachovat zásadu odpovědnosti za zavinění lépe než § 12 odst. 2, ani případ tzv. *rauschdeliktu* není bezproblémový. Jeho největší úskalí spočívá právě v subjektivní stránce činu. Pokud se nežádá zavinění k tomuto činu, vybočuje se tím ze zásady odpovědnosti za zavinění a vznikají obtíže při rozlišení trestných činů, které jsou trestné i tehdy, byly-li spáchány jak úmyslně, tak i z nedbalosti. Pokud se tedy žádá zavinění, nepostihují se případy, kdy vzhledem k stavu opilého pachatele v době činu o zavinění mluvit nelze. Totéž podle Solnaře platí i o pohnutce a úmyslu přesahujícím objektivní stránku trestného činu. Spáchání trestného činu ve stavu opilosti je tu více

⁵¹ Solnař, V.: Kodifikace trestního práva z roku 1961 z hlediska záruk zákonnosti, Stát a právo, 1965, č. 11, str. 106 - 108

⁵² Solnař, V. a kol.: Základy trestní odpovědnosti, Praha: Academia, 1972, str. 189, 190

méně objektivní podmínkou trestní odpovědnosti, tedy určitým vybočením ze zásady odpovědnosti za zvinění.⁵³

Podle § 12 odst. 2 trestního zákona č. 140/1961 Sb. upravujícího nepřičetnost byl pachatel plně trestně odpovědný vedle případu *actio libera in causa dolosa a culposa* i tehdy, přivodil-li si stav nepřičetnosti požitím alkoholického nápoje nebo omamného prostředku, ať již úmyslně nebo z nedbalosti, a spáchal-li potom v tomto stavu trestný čin. To znamená, že u pachatele, který se dopustil trestného činu ve stavu nepřičetnosti, do níž se přivedl, byť i z nedbalosti (zavinění se tu vztahovalo pouze na přivodění si stavu nepřičetnosti vyvolané touto cestou), požitím návykové látky, nebylo ve smyslu § 12 odst. 2 trestního zákona možné užít ustanovení § 12 odst. 1, které vylučovalo trestní odpovědnost u osoby, jež spáchala trestný čin ve stavu nepřičetnosti.⁵⁴ Toto ustanovení tedy zahrnovalo případy, které již trestné podle obecných zásad (jako je *actio libera in causa*) nebyly.⁵⁵ Konkrétní případ se proto posuzoval jako by zde nepřičetnost vůbec nebyla, a tím pádem se tak vůči pachateli postupovalo podle příslušného ustanovení zvláštní části trestního zákona, a to podle okolností, zda šlo o čin úmyslný nebo z nedbalosti. Zastánci této úpravy zdůrazňovali, že stavu duševní poruchy odůvodněné biopatologickými rysy pachatele, a tedy jím nezaviněné, v žádném případě neodpovídá stav alkoholického a pachatelem zaviněného opojení. Na tyto případy se tudíž nedá aplikovat ustanovení o nepřičetnosti pachatele. Objevily se dokonce i námitky, že jde o zdánlivě liberální čin, který prospěje jen násilníkům, a to v době, kdy alkoholové a zejména drogové excesy narůstají a očekává se jejich další vzestup. Ve vztahu k případům *actio libera in causa* byl tento případ subsidiární.⁵⁶

Na rozdíl od *dolózni* i *kulpózní actio libera in causa*, pachatel odpovídal za trestný čin, který spáchal v nepřičetnosti ne proto, že v době, kdy se přiváděl do stavu opilosti, zamýšlel spáchat trestný čin, nebo že tu u něho v tomto směru byla nedbalost, nýbrž proto, že se sám zaviněně požitím alkoholického nápoje nebo omamného prostředku přivedl do stavu nepřičetnosti, v němž spáchal trestný čin, a že mohl počítat s tím, že jeho počínání může vést ke ztrátě sebeovládání s tak závažnými důsledky, jako

⁵³ Solnař, V. a kol.: *Základy trestní odpovědnosti*, Praha: Academia, 1972, str. 187, 188

⁵⁴ Langer, P.: *Trestný čin opilství (1. Část)*, *Bulletin advokacie*, 2005, číslo 2, str. 56

⁵⁵ Solnař, V. a kol.: *Základy trestní odpovědnosti*, Praha: Academia, 1972, str. 189

⁵⁶ Langer, P.: *Trestný čin opilství (1. Část)*, *Bulletin advokacie*, 2005, číslo 2, str. 56

bylo právě spáchání trestného činu. Jeho zavinění ani ve formě nevědomé nedbalosti nezahrnovalo tu okolnost, že se může dopustit pod vlivem alkoholu nebo omamného prostředku trestného činu. Předmětem úpravy § 12 odst. 2 trestního zákona byly jen ty případy, kdy šlo vskutku o stupeň opilosti dosahující nepřičetnosti. Proto v každém posuzovaném případě bylo třeba zkoumat, o jaký stupeň opilosti šlo. V závislosti na tom bylo možno rozhodnout nejenom to, zda o případ spadající pod ustanovení § 12 odst. 2 trestního zákona šlo či nešlo, ale také posoudit stupeň nebezpečnosti činu spáchaného v opilosti pro společnost atd.

Ustanovení § 12 odst. 2 trestního zákona předpokládalo, že se pachatel zaviněně (alespoň z nedbalosti) požitím alkoholického nápoje nebo omamného prostředku přivedl do stavu nepřičetnosti a v tomto stavu spáchal trestný čin. Z hlediska formy zavinění postačí nevědomá nedbalost (pachatel nevěděl, že se požitím alkoholického nápoje nebo omamného prostředku přivádí do stavu nepřičetnosti, ač o tom vzhledem k okolnostem a k svým osobním poměrům vědět měl a mohl). Jestliže se pachatel v tomto smyslu nepřivedl do stavu nepřičetnosti zaviněně, trestně odpovědný nebyl, i když svým jednáním naplnil znaky činu, který by za jiných okolností trestný byl.⁵⁷ Ustanovením § 12 odst. 2 trestního zákona nebyly proto kryty ani případy, kdy jednajícím si způsobil opilost nezaviněně, záměnou alkoholu za jiný nápoj bez tohoto obsahu nebo došlo-li k požití alkoholu ve stavu nepřičetnosti způsobené dušením poruchou, vylučujícím způsobilost rozpoznávací nebo určovací, neboť pak nelze uvažovat ani o zavinění.⁵⁸

Další podmínkou posouzení případu dle § 12 odst. 2 trestního zákona bylo, aby trestný čin spáchaný ve stavu opilosti (jiného opojení) byl v příčinné souvislosti s požitím alkoholického nápoje nebo omamného prostředku. Nebylo-li tomu tak, o případ v § 12 odst. 2 trestního zákona uvedený nešlo a odpovědnost se posoudila podle obecných zásad.

Nakonec správné posouzení případů spadajících pod ustanovení § 12 odst. 2 vyžadovalo, aby bylo náležitě zjištěno, jakého trestného činu se pachatel ve stavu nepřičetnosti vyvolaném požitím alkoholických nápojů nebo omamných prostředků dopustil, neboť, jak už bylo řečeno, právě pro trestný čin v opilosti spáchaný, který byl

⁵⁷ Nezkusil, J., Knobloch, F.: Akutní otrava alkoholová a její soudně psychiatrické posuzování, Acta universitatis Carolinae-Juridica, 1963, číslo 1, str. 47 - 49

⁵⁸ Solnař, V. a kol.: Základy trestní odpovědnosti, Praha: Academia, 1972, str. 189

v jeho jednání zjištěn, měl pachatel nést trestní odpovědnost. Pro posouzení těchto otázek byly důležité nejen objektivní znaky spáchaného trestného činu, ale i jeho psychická stránka a v její souvislosti rovněž konkrétní okolnosti případu, za jakých k trestnému činu došlo, osoba pachatele atd.⁵⁹

Stejně jako alkoholická intoxikace se posuzovaly i stavy způsobené zaviněně omamnými prostředky (narkotiky, jako morfium apod.).

Jak je z ustanovení § 12 odst. 1 patrné, trestní zákon z roku 1961, stejně jako právní úprava předchozí, znovu nedefinuje přičetnost pozitivně, nýbrž se spokojuje pouze s vymezením důvodů, které přičetnost vylučují, a to pomocí kritéria biologicko-psychologického. Jako starší příklad naukou podávané pozitivní definice přičetnosti lze, kromě již uvedené definice Kallabovi (viz bod 1.2.), uvést například definici A. Ráliša, podle něž se přičetností rozumí právní způsobilost být zločincem, která je dána specifickým biopsychickým stavem pachatelovým.⁶⁰

Pokud jde o samotnou formulaci nepřičetnosti, trestní zákon č. 140/1961 ve svém § 12 odst. 1 podstatnou změnu oproti trestnímu zákonu z roku 1950 nepřinesl.⁶¹ Vzhledem k tomu - s výjimkou pokroku, kterého bylo v oblasti psychiatrie postupně dosahováno, a tím pádem na obsah pojmu duševní poruchy i jinak nahlíženo - se nezměnil ani celkový teoretický výklad vztahující se k pojmu nepřičetnosti. V ostatním, s výjimkou níže uvedeného, tak lze odkázat na to, co v této souvislosti bylo již řečeno ve vztahu k právní úpravě trestního zákona z roku 1950.

Pojem duševní poruchy bez její bližší specifikace po předchozím trestním zákoně z roku 1950 přebíral i trestní zákon č. 140/1961 Sb. Učebnice trestního práva z roku 1964 uvádí totožné vymezení pojmu duševní poruchy jako učebnice z roku 1959. Stejně vymezení uvádí i třetí vydání normalizační učebnice trestního práva z roku 1976.⁶² Z psychiatrického hlediska byl pojem duševní poruchy v šedesátých letech

⁵⁹ Nezkusil, J., Knobloch, F.: Akutní otrava alkoholová a její soudně psychiatrické posuzování, Acta universitatis Carolinae-Juridica, 1963, číslo 1, str. 47, 48

⁶⁰ Solnař, V. a kol.: Základy trestní odpovědnosti, Praha: Academia, 1972, str. 177, 180, 191

⁶¹ Císařová, D. - Vanduchová, M.: Nepřičetný pachatel- příručka MS ČR, institut pro další vzdělávání, Praha, 1995, str. 22

⁶² Jelínk, J. (ed.): O novém trestním zákoníku. Sborník z mezinárodní vědecké konference Olomoucké právnické dny. Praha: Leges, 2009, str. 100

definován jako různé odchylky prožívání a chování jedince od normy. Zatímco pojem duševní poruchy byl chápán jako širší než pojem dušení choroby, tak pojem duševní nemoci byl v této době vnímán jako patrně užší než duševní porucha. Tak například psychopatie, kdy povahy lidí se nápadně odchyľují do normy, ale bez známek vyslovené nemoci, jsou duševními poruchami, nejsou však nemocemi v běžném slova smyslu.

Teorie soudní psychiatrie již na konci 50. let mezi duševní poruchy, které k nepřičetnosti vedou nejčastěji, řadila:

- 1) duševní choroby, jakožto duševní poruchy delšího trvání, vyznačující se více méně typickým začátkem, průběhem a popřípadě koncem (např. mani depresivní psychóza, senilní demence, schizofrenie aj.)
- 2) chorobné duševní stavy jako chronické duševní poruchy, které nemají určitý postup, začátek a progresi (např. vývojové poruchy, psychopatie, některé případy hluchoněmoty, slabomyslnost - zejména idiocie, aj.)
- 3) krátkodobé duševní poruchy (např. patologický afekt, patologické poruchy spánku, alkoholická opojenost - zejména patologická opilost) a jiné těžké poruchy vědomí (mráкотné stavy), dále epizodické duševní poruchy v průběhu chronických nervových chorob (epileptické záchvaty, migréna, duševní poruchy po otřesu mozku, po oběšení, aj.).

Takzvaná lucida intervalla bývala, na rozdíl od názoru zastávaného např. Miříčkou nebo Solnařem (viz bod 1.2.), odmítána.

O nic méně pozadu ve svém vývoji nebyla psychiatrie ani pokud šlo o poruchy spojené s akutní intoxikací (opitím). Ta zde uváděla, že působením alkoholu na ústřední nervovou soustavu, zejména na buňky mozkové kůry a mozečku, vzniká duševní porucha různého stupně, provázená tělesnými příznaky. Nebyly proto pochyby, že mohou v důsledku toho nastat stavy, kdy je vyloučena schopnost sebevlády jako při jiných duševních poruchách. Stav opojení byl pak chápán jako stav duševní poruchy, který by podle obecných zásad vylučoval přičetnost. Stádií alkoholového opojení podle tehdejší teorie bylo několik. V počátečním období šlo o tzv. prosté alkoholové opojení, kdy má osoba pocit oživení, dojem, že se jí vše lépe daří, ale její výkony nejsou objektivně lepší, spíše naopak. Tato osoba ztrácí sebekritiku, sebevědomí se stupňuje.

Jde o tzv. stádium excitační. Dalším stádiem bylo tzv. stádium paretické, kdy je osoba unavená, malátná, má nemotorné pohyby a dostavuje se spánek. Následujícím stádiem pak mohlo být až stádium komatózní, při němž dochází již k celkovému ohrožení života.⁶³

Problematicke právní úpravy nepřičetnosti v období po roce 1991, zejména v období těsně před zavedením nového trestního zákoníku č. 40/2009 Sb., a dále změnám, resp. tím, co bylo v této oblasti novým trestním zákoníkem převzato, je věnován prostor v kapitole o současné právní úpravě nepřičetnosti (viz bod. 2.).

I když trestní zákon č. 140/1961 Sb. před novelou provedenou zákonem č. 557/1991 Sb. neznal skutkovou podstatu trestného činu opilství tak, jak jsme ji právě po této novele nalézali v jeho ustanovení § 201a a jak ji nalézáme v současném § 360 trestního zákoníku, o trestném činu opilství se přesto zmiňoval. Jednalo se o § 201, který v zájmu prohloubení ochrany života, zdraví lidí a ochrany majetku zakazoval vykonávat určité zaměstnání nebo činnost po požití alkoholického nápoje. K naplnění všech znaků skutkové podstaty podle § 201 trestního zákona platné do novely provedené zákonem č. 557/1991 Sb. bylo nezbytné, aby pachatel poté, co požil alkoholického nápoje, vykonával zaměstnání nebo jinou činnost, při které by mohl ohrozit život nebo zdraví lidí nebo způsobit značnou škodu na majetku. Původní název opilství byl novelou z roku 1990 nahrazen názvem Ohrožování pod vlivem návykové látky. Tato změna byla vedena snahou, aby název tohoto trestného činu co nejvíce odpovídal popisu skutkové podstaty, neboť nezpůsobilost k vykonávání činnosti, jež může vyvolat možnost poruchy chráněných zájmů, může být vyvolána nejen požitím alkoholických nápojů, ale i jiných návykových látek. Název opilství byl vyhrazen pro novou, resp. staronovou skutkovou podstatu zařazenou do trestního zákona s účinností od 1. 1. 1992 (§ 201a trestního zákona). Navíc, v rámci dekriminalizace, byl trestný čin opilství tak, jak jsme ho znali před novelou z roku 1990, promítnut i do oblasti přestupků, a tudíž v rámci zásady subsidiarity trestní represe se trestní postih pachatelů, tuto skutkovou podstatu naplňujících, omezil jen na ty nejzávažnější případy.⁶⁴

⁶³ Solnař, V. a kol.: Základy trestní odpovědnosti, Praha: Academia, 1972, str. 180, 181, 185, 186

⁶⁴ Langer, P.: Trestný čin opilství (1. Část), Bulletin advokacie, 2005, číslo 2, str. 56

Název ustanovení § 201a – „opilství“ – nebyl volen právě šťastně. V povědomí laické veřejnosti bylo totiž toto ustanovení zaměňováno za opilství podle § 201 trestního zákona ve znění před již zmíněnou novelou z roku 1990 (zákon č. 175/1990 Sb.). To však nebyl nedostatek nejzávažnější. Jako závažnější se jevil fakt, že název ustanovení neodpovídá jeho obsahu. Daleko častější jsou totiž případy nepřičetnosti způsobené jinak, než právě vlivem alkoholu. Obsahu ustanovení by proto daleko spíše vyhovoval název „porušení chráněného zájmu v nepřičetnosti pod vlivem návykové látky“, nebo jiný obdobný a obsah ustanovení lépe vystihující název.⁶⁵ Vhodnější by bylo použít adekvátního překladu německého ustanovení, které je v trestním zákoně SRN označeno jako „Rauschdelikt“. Ostatně běžný výraz, který se používá pro tuto právní úpravu v teorii na evropském kontinentě, je „raušdelikt“.⁶⁶ I přes všechny uvedené výhrady však ke změně nedošlo, a jinak tomu není ani v novém trestním zákoníku, který název opilství ve svém § 360 zachoval.

Jak bylo uvedeno, novelou trestního zákona č. 557/1991 Sb. se zákonodárce po 31 letech vrátil k úpravě, jak ji znal trestní zákon z roku 1950 až do roku 1961. Touto novelou byl zakotven trestný čin opilství podle § 201a trestního zákona známý také jako „raušdelikt“ a zároveň zrušen odstavec 2 § 12 trestního zákona. K této podstatné změně došlo nečekaně, bez jakýchkoliv předběžných diskusí, ačkoliv jinak bylo o kodifikaci v roce 1961 diskutováno poměrně obsáhle jak v teorii, tak i v praxi.⁶⁷ Nový § 201a byl do této velmi rozsáhlé novely přidán až během projednávání v tehdejším Federálním shromáždění ČSFR, ve vládním návrhu novely nebyl obsažen. Původní znění § 201a bylo novelizováno jednou, a to zákonem č. 290/1993 Sb. (účinný od 1. 1. 1994). Druhý odstavec tohoto paragrafu byl touto novelou doplněn o kulpózní actio libera in causa. Ve svém původním znění, obsahujícím pouze actio libera in causa doloza, bylo toto ustanovení kritizováno.⁶⁸ Tak například Adolf Dolenský si kladl otázku, co plyne z toho, že upozornění v § 201a odst. 2 se týká jen dolózního případu. V takovém případě se podle něj nabízela jednoduchá úvaha a contrario: Vyloučena je jen dolózní actio, takže na případy kulpózní se § 201a vztahuje. Takové tvrzení však nelze přijmout, protože jak podotýká, u kulpózního actio se stejně tak jako při actio libera in causa

⁶⁵ Teryngel, J.: Návrat k „Rauschdeliktu“, Bulletin advokacie, 1992, číslo 3, str. 26, 27

⁶⁶ Císařová, D.: Několik úvah nad § 201a trestního zákona, Bulletin advokacie, 1992, číslo 5, str. 17

⁶⁷ Langer, P.: Trestný čin opilství (1. Část), Bulletin advokacie, 2005, číslo 2, str. 56

⁶⁸ <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2002/02_04/riha.html>

doloza zavinění předsunuje v čase. Pachatel porušuje povinnou opatrnost, jako objektivní podmínku nedbalosti, v době, kdy je ještě přičetný, následek způsobí v průběhu svého dalšího jednání, kdy už je nepřičetný. To znamená, že (na rozdíl od § 201a) se zavinění vztahuje i na kvazidelikt. Jednání pachatele by se posuzovalo podle skutkové podstaty, kterou naplnil svým nedbalostním jednáním, nikoliv podle § 201a trestního zákona. To plyne z obecných zásad. Příkladem je jednání řidiče, který má před cestou, opije se a v době nehody je již tak opilý, že je nepřičetný. Jestliže tedy při nehodě někoho usmrtí, bude trestaný podle § 224 odst. 1, 2 nikoli podle § 201a.

Nebylo tedy třeba na *actio libera in causa* v § 201a výslovně upozorňovat. Takové upozornění nenacházíme ani v právu německém ani rakouském ani švýcarském. Nacházelo se například v čs. osnově z r. 1937, ale týkalo se obou forem *actionis liberae in causa*. § 201a je k oběma *actionis liberae in causa* subsidiární, takže buď měly být zmíněny obě, nebo žádná, protože uvedení jen dolózního *actio libera* je nejen nadbytečné, ale i mýlivé.^{69 70}

Interpretační problémy byly s konečnou platností vyřešeny již zmíněnou novelou 290/1993 Sb., jíž byl druhý odstavec ustanovení § 201a doplněn i o kulpózní *actio libera in causa*.

1.5. Možnosti trestního postihu osob nepřičetných z hlediska vývoje systému trestních sankcí

Nejznámější teorie o důvodech a účelu trestání lze rozdělit z hlediska jejich podstaty a historického vývoje na absolutní (atributivní), relativní (preventivní) a teorie smíšené (slučovací).⁷¹

Klasická škola trestního práva, řadící se mezi teorii absolutní a rozvíjející se hlavně v prvních třech čtvrtinách 19. století, chápala trest jako sankci, představující

⁶⁹ Dolenský, A.: *Opilství*, Bulletin advokacie, 1992, číslo 6-7, str. 41, 42

⁷⁰ <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2002/02_04/riha.html>

⁷¹ Novotný, O., Vaduchová, M., Šámal, P. a kol.: *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 6. vydání, Praha: Wolters Kluver ČR, a. s., 2010, str. 37

odplatu za trestný čin, která má být svou závažností úměrná trestnému činu. Takto chápaný trest však není schopen zajistit vždy dostatečnou ochranu společnosti nejen před nebezpečnými zločinci a recidivisty, ale ani zajistit léčebné působení na duševně nemocné pachatele. Právě poznatek, že existují typy pachatelů, u nichž trest v klasické podobě vede ke ztroskotání preventivních cílů, vyústil koncem 19. století ve vznik pozitivistickými směry (řadící se mezi teorie relativní) prosazovaných zabezpečovacích opatření.

Rozdíly mezi klasickým trestem a zabezpečovacími opatřeními je možno spatřovat v jejich odůvodnění a účelu, v předpokladech jejich uložení a ve způsobu jejich výkonu. Důvodem trestu je trestný čin a jeho účelem je způsobit pachateli zlo za zlo jím způsobené, to znamená, že účelem trestu je odplata. Důvodem zabezpečovacího opatření je tzv. nebezpečný stav pachatele a jeho účelem je ochrana společnosti před nositelem tohoto stavu výchovou, léčbou, izolací, eventuálně zneškodněním pachatele. Zabezpečovací opatření je myslitelné i bez trestného činu jako předpokladu jeho uložení, a pokud se spáchání trestného činu požaduje, má tento čin jen symptomatický význam. Trest jako odplata má být úměrný činu, zabezpečovací opatření má odpovídat nebezpečí hrozícímu od pachatele. Přestože výkon zabezpečovacích opatření na rozdíl od výkonu trestu nemá obsahovat žádné samoúčelné punitivní prvky a má sledovat jen účel zabezpečovacích opatření, ve skutečnosti tomu tak není a zabezpečovací opatření ve svých důsledcích pachateli stejně újmu působí, ba dokonce někdy znamená újmu větší, než plyne z trestu, který je takovému zabezpečovacímu opatření nejbližší podobný.

Kompromisem mezi oběma protichůdnými směry se stala dualistická koncepce sankcí, v níž jsou rozsáhlé preventivní potřeby zajišťovány nejen prostřednictvím trestu, ale též mimo oblast trestů prostřednictvím zabezpečovacích opatření, trest doplňujících, popř. i nahrazujících.

Na území dnešní České republiky platila po vzniku samostatného Československa v roce 1918 rakouská právní úprava, jejíž jádro tvořil rakouský trestní zákon z roku 1852. Třebaže je formálně označovala jako tresty vedlejší, obsahovala tato klasickou školou trestního práva inspirovaná a tím pádem i na klasické tresty především

orientovaná právní úprava sporadicky i instituce podobné zabezpečovacím opatřením (např. nucené pracovní kolonie podle zákona č. 89/1885 a 90/1885 ř.z.).

Pokud jde o právní důsledky spojené s nepřičetností osob společnosti nebezpečných, tyto nebyly platným právem v sankční oblasti řešeny právě uspokojivě, neboť odkázat nepřičetné zločinné šílence do ústavu choromyslných náleželo do pravomoci policie. To vše bez záruk, že nemocný bude internován tak dlouho, pokud bude nebezpečný.

Se snahou vybudovat tzv. druhé koleje sankcí v podobě zabezpečovacích opatření se můžeme setkat v československých osnovách trestního zákona z roku 1921, 1926 a 1937. Podle nich byla předpokladem použití zabezpečovacích opatření pachatelova nebezpečná povaha, která objektivně vyžaduje uložení zabezpečovacího opatření, a to i tehdy, když na pachatele není možno aplikovat podmínky trestní odpovědnosti. Tak například podle osnovy trestního zákona z roku 1921 bylo, z celkem čtyř jí předpokládaných zabezpečovacích opatření, pro obecně nebezpečné osoby choromyslné nebo slabomyslné určeno to, jenž spočívalo v odkázání do ústavu pro choré vězně. Totéž zabezpečovací opatření se použilo rovněž pro osoby nezřízeně nakloněné k alkoholismu nebo požívání jiných opojných prostředků a jedů, ať byly zproštěny obžaloby nebo řízení proti nim bylo zastaveno pro nepřičetnost nebo byly odsouzeny. Uskutečnit dvojkolejný systém sankcí se nakonec podařilo jen pro kategorii osob mladistvých (zákon č. 48/1931 Sb. z. a n., podle něhož bylo možno vedle trestu nebo i místo trestu uložit ochrannou výchovu nebo ochranný dozor).

Jinak tomu bylo již v případě trestního zákona z roku 1950, jakož i pozdějšího trestního zákona z roku 1961. Oba tyto zákony totiž vedle trestů rozlišovali také zabezpečovací opatření, v obou případech označovaných jako opatření ochranná. Ta byla určena osobám nepřičetným nebo zmenšeně přičetným pro duševní poruchu, alkoholikům a toxikomanům. Upraveno bylo také zabránění věci a ochranná výchova pro mladistvé, resp. osoby trestně neodpovědné pro nedostatek věku. Systém sankcí v těchto dvou zákonech obsažený je tedy možno charakterizovat jako dualistický, přičemž základ tohoto systému tvoří tresty.

V otázce vhodnosti monistického či dualistického systému sankcí je třeba vycházet ze základní vývojové tendence, projevující se v postupném sbližování trestů a ochranných opatření. V souladu s tím převládají u nás názory vyslovující se pro zachování monistického systému u pachatelů plně příčetných, jmenovitě recidivistů. Existence zvláštních sankcí – ochranných opatření – je však i nadále odůvodněna pro pachatele nepříčetné, zmenšeně příčetné, alkoholiky, toxikomany a mladistvé.⁷²

1.6. Historie právní úpravy zmenšené příčetnosti

Přestože institut tzv. zmenšené příčetnosti na rozdíl od nepříčetnosti nijak pro kvalifikaci skutkové podstaty trestného činu opilství rozhodující není, vzhledem k tomu, jak úzké hranice mezi oběma kategoriemi panují, krátce se o vývoji této, stavu nepříčetnosti blízké, kategorii zmiňuji.

Institut zmenšené příčetnosti má asi stoletou historii. Jako první se, byť takto tento stav výslovně nenazýval, o zmenšené příčetnosti zmiňoval dánský trestní zákoník z roku 1866, který stanovil, že osobám, které v době činu nebyly ve stavu plné příčetnosti lze uložit trest menší. Ve stejnou dobu upozorňovala Berlínská lékařsko – psychologická společnost ministerstva spravedlnosti na stavy, které nejsou duševními poruchami v užším slova smyslu, ale které přesto narušují duševní procesy. Dochází k nim z části za normálních okolností, např. při afektu, z části vlivem rozličných chorobných podmínek (dědičnost, epilepsie, alkoholismus). Většina právníků a lékařů, kteří uznání institutu zmenšené příčetnosti prosazovali, se opírala o stanovisko, že tak jako duševní zdraví a nemoc přechází plynule v sebe navzájem, tak nelze duševní stavy, které podmiňují nepříčetnost, ohraničit od těch, které jsou vlastní zdravému člověku. Argumentovali přitom tím, že mezi plnou příčetností a nepříčetností leží široký meziprostor a osoby, které do něj spadají, buď nechápou plně trestnost svého jednání, nebo nejsou schopny vládnout potřebnými zábranami proti trestnému jednání, popřípadě nejsou schopny ani jednoho. Tito lidé jsou z právního hlediska odpovědní, ale jejich vina ve srovnání se zcela zdravým člověkem je menší. Jsou příčetní se

⁷² Císařová, D. - Vanduchová, M.: Nepříčetný pachatel- příručka MS ČR, institut pro další vzdělávání, Praha, 1995, str. 70-75

zmenšenou vinou, a měli by tedy být zmenšeně odpovědní. Jak upozorňoval Wyrsh, zmenšená přičetnost má právní význam pouze jako zvláštní případ přičetnosti a není tedy jakýmsi třetím stavem mezi přičetností a nepřičetností.

Námitek proti uznání institutu zmenšené přičetnosti nebylo málo. Jako příklad z těch podle V. Študenta důležitých lze uvést například tyto:

- 1) Přičetnost a nepřičetnost jsou protiklady a podle zásady „non datur tertium sive medium inter duo contradictoria“ není myslitelný stav, který se nachází mezi zmíněnými instituty. V souladu s tímto názorem bylo i tvrzení J. Kallaba, který se problematikou přičetnosti zabýval a který uváděl, že stav, jenž by ležel mezi přičetností a nepřičetností, si nelze myslit, protože se nejedná o popisy určitých psychologických či psychiatrických skutečností, ale o právní pojmy, tedy, že soudce může, eventuálně nemůže užít proti pachateli trestu, s tím, že mezi slovy „může“ eventuálně „nemůže“ není myslitelný přechod. Nevhodným výrazem zmenšené přičetnosti je vlastně vyjádřena jen zmenšená trestnost. Vina však může být i menší, a podle toho i trest. V podstatě jde o posouzení otázky trestí odpovědnosti, kterou lépe vystihuje anglický termín „diminished responsibility“.
- 2) Pojem zmenšené přičetnosti je krajně neurčitý. Jednak proto, že se týká většinou hraničních případů nebo stavů, které se ve svých důsledcích na jednání mohou, ale nemusí podstatněji lišit od normálu, dále proto, že nemůže být stanoven stupeň intenzity poruchy, na kterou se ještě nebo již zmenšená přičetnost vztahuje. Z toho pak plyne nebezpečí ze zneužití zmenšené přičetnosti v nepatřičných případech a naopak její neuznání v případech k tomu vhodných.
- 3) Kam zařadit institut zmenšené přičetnosti, zda přímo v odstavci o nepřičetnosti nebo jinam, bylo rovněž diskutabilní. Zakotvení zmenšené přičetnosti v odstavci o nepřičetnosti by totiž podle některých námitek signalizovalo kvalitativní psychickou odchylku, která by jaksi nutila soudce pojímat ji s takovou vážností jako stav, podmiňující nepřičetnost, a tím i zcela odlišný přístup k pachateli. Jinými slovy, soudce by mohl být nepřímo zaváděn k tomu, aby ve všech případech považoval takový stav za vážné duševní onemocnění. Na druhé straně, zejména v takových případech, kde je přiznání zmenšené přičetnosti nejvýše namístě, tedy při stavech blízkých nepřičetnosti, je nelogické jejich

zařazení mezi polehčující okolnosti, které mohou mít nepatrný význam pro snížení trestu a žádný pro odlišný postup ve prospěch pachatele. Navíc zmenšená příčetnost na rozdíl od jiných polehčujících okolností často zvyšuje nebezpečnost pachatele pro společnost.

U pachatelů se zmenšenou příčetností soud mohl upustit od trestu a nařídít ochranné léčení v psychiatrickém či jiném podobném ústavu. Docházelo však často k tomu, že psychiatrické léčebny nebyly na konci devadesátých let v žádné zemi natolik vybaveny ani neměly dostatečnou kapacitu, aby mohly provádět ochranou léčbu úspěšně. Dalším negativem způsobujícím „nenapravitelný krach psychiatrických ústavů“ byl nedostatek personálu. To vše umožňovalo pouze dohled, ale nikoli léčebnou péči.^{73 74}

Faktem zůstávalo a bylo v tom třeba dát odpůrcům zmenšené příčetnosti za pravdu, že tato velmi komplikuje znaleckou expertízu a i rozhodování soudu a činí je v závislosti na osobních postojích hodnotících osob méně spolehlivými. Na druhé straně by se důsledné odmítání tohoto institutu v budoucnosti ocitalo ve stále větším rozporu s narůstajícími poznatky v oboru psychiatrie a psychologie, které ukazují na nutnost prozkoumat osobité zvláštnosti pachatele a na jejich podkladě navrhnout speciální postup, který by nejlépe vyhovoval z hlediska prevence.

Na ustanovení o zmenšené příčetnosti lze tedy pohlížet jako na počátek hlubších změn v oblasti soudnictví a penologie a v tomto duchu je možné mu přikládat význam především z léčebně preventivního hlediska a nikoliv pro zmenšení trestu.⁷⁵

Co se naší právní úpravy týká, institutu zmenšené příčetnosti byla velká pozornost věnována v 60. letech. Bylo tomu však již dříve, co se uvádělo, že zmenšená příčetnost má podobná kritéria jako nepřičetnost, liší se však od ní menší intenzitou.⁷⁶ Tak například Miřička byl toho názoru, že podmínky přičetnosti, totiž způsobnost rozpoznávací a způsobnost určovací, jsou schopny odstupňování, a je tedy myslitelné

⁷³ Císařová, D. - Vanduchová, M.: Nepřičetný pachatel- příručka MS ČR, institut pro další vzdělávání, Praha, 1995, str. 16-18

⁷⁴ Študent, V.: Soudní psychiatrie a trestní právo, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989, str. 18-21

⁷⁵ Študent, V.: Soudní psychiatrie a trestní právo, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989, str. 22

⁷⁶ Císařová, D. - Vanduchová, M.: Nepřičetný pachatel- příručka MS ČR, institut pro další vzdělávání, Praha, 1995, str. 22

jisté stádium přechodné mezi plnou přičetností a plnou nepřičetností (např. u pijanů, neurastheniků, hysteriků a důsledně ovšem i u mladistvých). Jak uváděl ve své učebnici, v novější době se mluví o tzv. zmenšené přičetnosti (či, jde-li o stav trvalý, také o duševní méněcennosti).⁷⁷ Jako jinde ve světě i u nás se v této otázce vedl spor. Kromě celé řady stoupenců, existovali i ti, kteří považovali zmenšenou přičetnost za pojem teoreticky neudržitelný. Pomineme-li již zmíněného J. Kallaba, mezi kritiky zmenšené přičetnosti se řadil i J. Prušák, který tvrdil, že člověk je buď úplně přičetný nebo nepřičetný, úplně zodpovědný nebo nezodpovědný, vinen nebo nevinný. A. Ráliš viděl spor o zmenšenou přičetnost v nedostatečném rozlišování dvou pojmů. Jednak pojmu přičetnost jako kauzálně psychický stav pachatele, který ho činí schopným ke spáchání deliktu, jednak pojmu přičítání (přičitatelnost) jako čistě normativní hodnocení. Přičetnost nezná stupňů a není tedy možná ani zmenšená přičetnost. Jen vina a odpovědnost, tedy přičitatelnost, připouští stupně.

Trestní zákon z roku 1961, na rozdíl od jiných tzv. socialistických států, znal pojem zmenšené přičetnosti. O ní však na rozdíl od trestního práva platného před rokem 1950 včetně trestního zákona z roku 1950 (jeho § 21 mluvil o stavu blízkém nepřičetnosti jako o polehčující okolnosti) pojednával mimo rámec polehčujících okolností, neboť stav zmenšené přičetnosti nemusí být nutně důvodem jen uložení mírnějšího trestu, ale má připouštět i zvláštní postup, který se promítnul do § 25, § 32 a § 72 trestního zákona. Navíc zařazení zmenšené přičetnosti jen mezi polehčující okolnosti je nevýstižné, protože čin se v důsledku tohoto stavu nestává méně pro společnost nebezpečným.^{78 79}

Jako duševní poruchy, které nejčastěji podle učebnic psychiatrie způsobovaly stav zmenšené přičetnosti, se v sedmdesátých letech na prvním místě uváděly chronické duševní choroby, dále chronické chorobné stavy a nakonec podle okolností i krátkodobé duševní poruchy.⁸⁰

⁷⁷ Miříčka, A.: Trestní právo hmotné. Část obecná i zvláštní, Praha: Všehrd, 1934, str. 49, 50

⁷⁸ Císařová, D. - Vanduchová, M.: Nepřičetný pachatel- příručka MS ČR, institut pro další vzdělávání, Praha, 1995, str. 19, 22, 23

⁷⁹ Miříčka, A.: Trestní právo hmotné. Část obecná i zvláštní, Praha: Všehrd, 1934, str. 50

⁸⁰ Solnař, V. a kol.: Základy trestní odpovědnosti, Praha: Academia, 1972, str. 185

Současné právní úpravě zmenšené přičetnosti, potažmo jejímu srovnání s právní úpravou nedávno zrušeného trestního zákona č. 140/1961 Sb., je věnován prostor v bodě 2.6.

2. Současná právní úprava nepřičetnosti

2.1. Vymezení nepřičetnosti

Vzhledem k tomu, že pojmovým znakem každého trestného činu je vedle protiprávnosti, typových znaků tvořících skutkovou podstatu trestného činu a stanoveného věku (fyzická osoba starší 15-ti let; před první novelou trestního zákoníku č. 306/2009 Sb. odpovídala tato hranice věku 14-ti let), také přičetnost, je její vymezení z hlediska trestního práva nejen otázkou velmi důležitou, ale pro posouzení trestní odpovědnosti pachatele také otázkou zásadní.

Trestní zákoník, stejně tak jako tomu bylo v předchozích právních úpravách, nedefinuje pojem přičetnosti, ale vymezuje kritéria nepřičetnosti, čímž současně stanoví důvody vylučující trestní odpovědnost. Nepřičetností se podle § 26 trestního zákoníku rozumí stav, ve kterém někdo pro duševní poruchu v době spáchání činu, nemůže buď rozpoznat, že jeho jednání je protiprávní nebo nemůže své jednání ovládat, přičemž postačí, že chybí jedna z těchto schopností.⁸¹

Otázka nepřičetnosti je tak ve srovnání s trestním zákonem z roku 1961 od 1. 1. 2010 řešena novým trestním zákoníkem jinak. Nepřičetností se podle § 12 trestního zákona rozuměl stav, ve kterém někdo pro duševní poruchu v době spáchání činu, nemohl buď rozpoznat, že jeho jednání je pro společnost nebezpečné nebo nemohl své jednání ovládat, přičemž stačilo, že chyběla jedna z těchto schopností.⁸² V důsledku upuštění od materiálního kritéria trestného činu (viz bod 4.1.) je pojem „nebezpečnost pro společnost“ nahrazen pojmem „protiprávnost“. Trestní zákoník stíhá tedy jen taková společensky škodlivá jednání, jejichž protiprávnost musí být pachateli zjevná, a proto se zásadně nemůže omlouvat tím, že zákon nezná nebo že si jej nesprávně vykládal (výjimky stanoví jen § 19 o právním omylu). Představu o protiprávnosti činu nemají však zpravidla lidé v době činu stížení, třeba jen dočasně, duševní poruchou, ať již je původ této poruchy jakýkoliv, a již z tohoto důvodu je nelze

⁸¹ Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, str. 110-111, 189

⁸² Novotný, O., Vanduchová, M. a kol.: Trestní právo hmotné - I. Obecná část, Praha: ASPI, 2007, str. 196

trestat, pokud nebyli schopni rozpoznat protiprávnost svého činu nebo ovládat své jednání. U dětí ve věku nedosažených patnácti let pak nelze předpokládat takovou způsobilost s ohledem na jejich duševní rozvoj.⁸³

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže) s účinností od 1. 1. 2004 zavedl modifikaci trestní odpovědnosti u mladistvého (tj. osoby, která v době spáchání provinění dovršila patnáctý rok svého věku a nepřekročila osmnáctý rok svého věku - § 2 písm. c) zákona o soudnictví ve věcech mládeže).⁸⁴ Tento zákon ve svém § 5 odst. 1 po vzoru zákona č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží, a některých zahraničních úprav, hovoří o tzv. podmíněné či relativní přičetnosti, resp. relativní trestní odpovědnosti, která se v plném rozsahu uplatní u mladistvých. Podle § 5 odst. 1 tohoto zákona mladiství, který v době spáchání činu nedosáhl takové rozumové a mravní vyspělosti, aby mohl rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný. Názory na tuto problematiku však nejsou jednotné a zde rozcházejí.

Základem této nepřičetnosti, podle zastánců názoru prvního, není na rozdíl od trestního zákoníku duševní porucha, ale rozumová a mravní vyspělost. Pojem duševní poruchy je tedy nahrazen pojmem rozumové a mravní vyspělosti, který je jen jiným typem biologického kritéria nepřičetnosti. To vyplývá nejen z formulace ustanovení § 5 odst. 1 zákona o soudnictví ve věcech mládeže, které je obdobou ustanovení § 26 trestního zákoníku, a z důvodové zprávy k zákonu o soudnictví ve věcech mládeže, která o podmíněné přičetnosti výslovně hovoří, ale i z názorů obsažených v nauce trestního práva, která vždy tento případ považovala za zvláštní důvod nepřičetnosti nebo zvláštní druh nepřičetnosti. Vzhledem k tomu je třeba tuto podmíněnou přičetnost chápat jako speciální důvod nepřičetnosti, a nikoliv jako samostatný důvod vylučující trestní odpovědnost.⁸⁵

Podle názor druhého je tzv. podmíněná nebo relativní přičetnost samostatným obligatorním znakem subjektu provinění, který stojí vedle přičetnosti a věku a tvoří

⁸³ Důvodová zpráva k zákonu 40/2009 Sb., k § 26

⁸⁴ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 1. Vydání, Praha: Leges, 2009, str. 197

⁸⁵ Novotný, O., vzduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, str. 189-190, 516, 517

novou samostatnou podmínku trestní odpovědnosti, samostatný obecný znak provinění. Poukazuje se přitom na to, že nedostatek rozumové a mravní vyspělosti je projevem opožděného dospívání, není patologického rázu a není způsoben duševní poruchou. Ustanovení § 5 odst. 1 zákona o soudnictví ve věcech mládeže nevylučuje ustanovení o nepřičetnosti podle § 26 trestního zákoníku, ale uplatňuje se vedle něho. Pokud by neschopnost rozpoznat protiprávnost a ovládat své jednání byla způsobena duševní poruchou, pachatel bude nepřičetný podle § 26 trestního zákoníku a ustanovení § 5 odst. 1 zákona o soudnictví ve věcech mládeže se nepoužije. Z praktického hlediska jsou důsledky nepřičetnosti podle § 26 a důvod vylučující trestí odpovědnost podle § 5 odst. 1 zmínovaných zákonů shodné a mladiství nebude v obou případech trestně odpovědný. Důsledkem této nové podmínky deliktní způsobilosti mladistvého je, že u mladistvého nestačí k trestní odpovědnosti, aby byl přičetný a dosáhl věku patnácti let, ale musí dosáhnout ještě určitého stupně rozumové nebo mravní vyspělosti. Nedostatek rozumové a mravní vyspělosti rozšiřuje důvody, pro které u mladistvého může být vyloučena trestní odpovědnost.⁸⁶

Sama duševní porucha nebo nedostatečná rozumová a mravní vyspělost, aniž by vyvolala nedostatek schopnosti rozpoznávací nebo určovací, nemůže být důvodem nepřičetnosti. Proto pojem přičetnosti, kterou se rozumí subjektivní způsobilost být z hlediska duševních schopností pachatelem trestného činu, není identický s pojmem rozumové zralosti, duševního zdraví nebo normality. Pro posouzení otázky nepřičetnosti je také bezvýznamné zbavení nebo omezení ve způsobilosti k právním úkonům dle občanskoprávních předpisů.

Přičetným je člověk (fyzická osoba), u kterého je dána jak schopnost vnímat protiprávnost (společenskou škodlivost) svého jednání, tj. způsobilost rozpoznávací (rozumové kritérium), tak schopnost ovládat své jednání, tedy schopnost určit volní zaměření svého jednání a klást odpor pohnutkám vedoucím k protiprávním (společensky škodlivým) činům, tj. způsobilost určovací (volní kritérium). Naproti tomu nepřičetným je ten, u něhož uvedené schopnosti (obě nebo alespoň jedna z nich) jsou v důsledku duševní poruchy nebo nedostatečného rozumového a mravního vývoje vymizelé.

⁸⁶ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 1. Vydání, Praha: Leges, 2009, str. 198

2.2. Kritéria nepřičetnosti

Nepřičetnost je v § 26 trestního zákoníku a u mladistvých v § 5 odst. 1 zákona o soudnictví ve věcech mládeže definována za pomoci biologického a psychologického (juristického) kritéria.⁸⁷ Je to dělení velmi staré, a jako takové jej přejímala i učebnice z roku 1992.⁸⁸

2.2.1. Biologické kritérium nepřičetnosti

Biologické kritérium spočívá v duševní poruše, resp. u mladistvého (podle jednoho názoru - viz výše) v nedostatečné rozumové a mravní vyspělosti. Duševní poruchou se podle moderních medicínských názorů rozumí odchylka od běžné normy, resp. od stavu duševního zdraví a rovnováhy, kterým se rozumí stav úplné a sociální pohody, jako výslednice vnitřních (genetických) a vnějších (psychosociálních a enviromentálních) faktorů. Odchylka od normy může být interindividuální (chování osob podobných vlastností, věku, podobného společenského postavení, stejného sociálního prostředí) nebo intraindividuální (výrazná změna chování samotného jedince).⁸⁹ ⁹⁰ Mezinárodní klasifikace (10. revize), definuje poruchu jako klinicky rozpoznatelný soubor příznaků nebo chování, který je ve většině případů spojený s pocitem tísně a narušením funkcí. Netík a Netíková používají pojem psychická porucha a uvádějí, že se jedná o nejobecnější vyjádření patologicky změněných psychických funkcí, eventuálně chování, a zahrnuje tedy nejen duševní nemoci, nýbrž i ostatní psychopatologické projevy a některá abnormální chování.⁹¹

Velmi zajímavý a ne často si neoddělnou veřejností uvědomovaný je vztah mezi psychickou poruchou a somatickou nemocí. Výskyt psychických poruch u nemocných,

⁸⁷ Novotný, O., vzduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, str. 191

⁸⁸ Císařová, D. - Vanduchová, M.: Nepřičetný pachatel- příručka MS ČR, institut pro další vzdělávání, Praha, 1995, str. 9

⁸⁹ Novotný, O., vzduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, str. 191, 192

⁹⁰ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 1. Vydání, Praha: Leges, 2009, str. 186

⁹¹ Jelínek, J. (ed.): O novém trestním zákoníku. Sborník z mezinárodní vědecké konference Olomoucké právníké dny. Praha: Leges, 2009, str. 99

léčících se s tělesnou nemocí, je vyšší než u lidí somaticky zdravých. Tato prevalence je vykládána několika modely. Podle modelu prvního může tělesná nemoc způsobovat vznik řady psychických poruch, jako jsou poruchy nálady, úzkostné, kognitivní, psychotické a sexuální poruchy, poruchy spánku a další. Jedním z příkladů této kauzality je vznik depresivní poruchy po prodělané cévní mozkové příhodě (CMP). Na druhou stranu, podle modelu druhého, přítomná psychická porucha zvyšuje riziko vzniku tělesné nemoci. Příkladem je závislost na alkoholu, která může vést ke vzniku alkoholické cirhózy jater. Jiným příkladem jsou tělesné nemoci vznikající jako následek proběhlého suicidálního pokusu. Podle modelu třetího je to farmakologická léčba tělesných nemocí, která může vést ke vzniku významné psychiatrické symptomatiky a psychických poruch. Příkladem může být vznik depresivní poruchy u nemocných léčených pro hepatitidu typu C interferonem nebo v minulosti u pacientů léčených pro hypertenzi reserpinem.⁹² V této souvislosti by mohlo dojít k následující situaci. Předpokládejme osobu, která si vlivem léků již alespoň jednou takovou psychickou poruchu přivodila a přitom současně ví, resp. neví, ač o tom vzhledem k okolnostem a k svým osobním poměrům vědět mám a může, že na základě této poruchy není schopna rozpoznat protiprávnost svého jednání nebo jej ovládat, tedy, že je nepřičetná. U takové osoby by pak s ohledem na okolnosti případu mohla v úvahu přicházet nejen její trestní odpovědnost za *actio libera in causa* jak úmyslného, tak nedbalostního, ale - za předpokladu, že uvedená farmakologika by byla těmi, jež lze řadit mezi návykové látky podle § 130 trestního zákoníku – i za trestný čin opilství podle § 360 odst. 1 trestního zákoníku (viz níže).

Pojem duševní poruchy nelze vzájemně zaměňovat s pojmem duševní nemoci, neboť pojem duševní nemoci je pojmem užším. Tak například specifická (smíšená) porucha osobnosti (dříve nazývaná „psychopatie“), u které se povaha lidí nápadně odchyluje od normy, může být duševní poruchou, ale nemusí být duševní nemocí. Příčiny duševní poruchy mohou být různorodé. Jednak může jít o duševní chorobu nebo jinou nemoc, která má takovou poruchu za následek, anebo také o požití návykových látek (např. alkoholu nebo omamných látek). Z hlediska doby trvání lze duševní poruchy dělit na přechodné a krátkodobé, a to od několika vteřin (např. porucha vědomí

⁹² Herman, E., Praško, J., Siefertová, D. a kol.: Konziliární psychiatrie, Praha: MEDICAL TRIBUNE CZ, s.r.o., ve spolupráci s nakl. Galén, spol. s r.o., 2007, str. 5, 6

u řidiče auta) či minut (např. epileptický záchvat), nebo také na dlouhotrvající až trvalé (např. mentální retardace či schizofrenie).⁹³ Stejně tak jako z hlediska délky trvání, lze duševní poruchy dělit i podle jejich podoby. Můžeme rozpoznávat duševní poruchy vrozené (mentální retardace) či získané (Alzheimerova choroba, vaskulární demence, alkoholická paranoia, syndrom patologického hráčství).⁹⁴

Vycházejí z tohoto chápání, vymezuje nový trestní zákoník pojem duševní poruchy pro účely trestního práva hmotného v § 123. Podle tohoto paragrafu se duševní poruchou rozumí mimo duševní poruchy vyplývající z duševní nemoci i hluboká porucha vědomí, mentální retardace, těžká asociální porucha osobnosti nebo jiná těžká duševní nebo sexuální odchylka.⁹⁵

Zatímco trestní zákoník tak ve svém § 123 činí, předchozí trestní zákon z roku 1961 však pojem duševní poruchy nedefinoval. Byť existovaly a existují i klasifikace jiné, duševní poruchy se tradičně po vzoru práce Knoblocha, F. a Knoblochové, J. (Soudní psychiatrie pro právníky a lékaře. Praha: Orbis, 1965, str. 25, 26) dělily na duševní choroby (např. schizofrenie, maniodepresivní psychóza, schizo-afektivní psychóza, senilní demence apod.), chorobné duševní stavy (např. mentální retardace, vývojová opoždění, vývojové poruchy apod.) a krátkodobé duševní poruchy (např. patologická opilost, komplikovaná opilost, patologická rozespalost apod.).⁹⁶ Vzhledem k tomu, že důvodová zpráva při vymezení duševní poruchy odkazuje již na práci Raboch, J., Zvolský, P. a kol.: Psychiatrie, I. vyd., Praha 2001, nový trestní zákoník tak od této diferenciaci duševních poruch zastávané částí starší forézní nauky upustil.⁹⁷

Vymezení duševní poruchy pro účely trestního práva je nutné zejména vzhledem k tomu, že podle vyvíjejících se lékařských názorů nelze všechny v § 123 uvedené stavy

⁹³ Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluver ČR, a. s., 2010, str. 192

⁹⁴ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 1. Vydání, Praha: Leges, 2009, str. 187

⁹⁵ Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluver ČR, a. s., 2010, str. 193

⁹⁶ Novotný, O., Vanduchová, M. a kol.: Trestní právo hmotné - I. Obecná část, Praha: ASPI, 2007, str. 196

⁹⁷ Jelínek, J. (ed.): O novém trestním zákoníku. Sborník z mezinárodní vědecké konference Olomoucké právnické dny. Praha: Leges, 2009, str. 101

(např. mentální retardaci) zahrnovat pod duševní poruchy v obecném slova smyslu.⁹⁸ Jako problematické se v rámci této definice duševní poruchy, z níž je zřejmé, že se jedná o pojem zastřešující, ovšem jeví zejména to, které psychické anomálie lze vlastně pod pojem duševní poruchy zařadit, neboť takto vymezená duševní porucha zahrnuje různé aspekty duševního zdraví člověka. Pojem duševní poruchy nelze definovat s konečnou platností, neboť jeho obsah se mění s pokrokem psychiatrické vědy a rozvojem metod léčení. Zákonná definice duševní poruchy je kasuistická a zdánlivě taxativní, avšak poslední termín „jiná těžká duševní nebo sexuální odchylka“ z ní činí v podstatě výčet demonstrativní, který navíc bude vyžadovat výklad. S ohledem na přílišnou kasuističnost je tedy otázkou, zda zákonná definice umožňuje pružně reagovat na nejnovější poznatky a vývoj v psychiatrii, protože pokud ne, hrozí riziko, že dojde k situaci, kdy tato definice již určité duševní poruchy nepokryje a pachatelé tak bude hrozit např. trest odnětí svobody namísto ochranného léčení, které má úplně jiný účel. Samozřejmostí zůstává, že nikoliv každá porucha je natolik závažná, aby ovlivnila rozpoznávací a ovládací schopnosti.^{99 100}

Mezi trestním zákoníkem výslovně uváděné případy duševních poruch patří:

A) Na prvním místě trestní zákoník v § 123 uvádí duševní poruchy vyplývající z duševní nemoci. Jak bylo již uvedeno, duševní porucha je širší pojem než duševní nemoc. Duševní nemoc souvisí s problematikou vymezení duševního zdraví, resp. zdraví vůbec. Kromě celé řady v odborné literatuře se nalézajících koncepcí, teorií a definic zdraví, tu definici, jež se považuje za základní, nalezneme v preambuli ústavy Světové zdravotnické organizace (World Health Organization). V ní je zdraví definováno jako stav úplné tělesné, duševní a sociální pohody, a ne jen pouhá nepřítomnost nemoci nebo slabosti. Z hlediska právního je pak důležitým přístupem tzv. normativní pojetí zdraví, kde normalita jako vyjádření souladu s pravidly a kritérii pak obsahuje obvyklý žádoucí stav zdraví. Vymezit to, co je normální, je velice složité a doteď se nepodařilo jednotně definovat normu jako takovou. Ve vztahu k jednotlivým vlastnostem člověka je problém ještě mnohem složitější.

⁹⁸ Důvodová zpráva k zákonu 40/2009 Sb., k § 123

⁹⁹ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 1. Vydání, Praha: Leges, 2009, str. 187

¹⁰⁰ Jelínek, J. (ed.): O novém trestním zákoníku. Sborník z mezinárodní vědecké konference Olomoucké právníkové dny. Praha: Leges, 2009, str. 100, 101

Pod pojem duševní poruchy vyplývající z duševní nemoci se zařazují, ve shodě s klasickým psychiatrickým pojetím, všechny somaticky podmíněné duševní nemoci, jimiž se rozumí, např. exogenní psychózy, tj. poruchy vyvolané organickým poškozením mozku, jako jsou psychózy po poranění mozku, psychózy způsobené intoxikací anebo infekcí apod., dále endogenní psychózy, jako je schizofrenie, cyklothymie, maniodepresivní poruchy, geneticky podmíněné nemoci, jako je např. Downův syndrom atd.^{101 102}

Pojmem psychóza označujeme skupinu závažných duševních nemocí, jejichž společným znakem je, že výrazně narušují psychické funkce. V důsledku toho nemocný odlišně vnímá svět kolem sebe i sebe sama a nedokáže odlišit, co se skutečně kolem něj děje a co je jenom jeho vlastní představa a fantazie. Nedokáže tedy jasně rozpoznat, co je skutečnost a co ne. V mnoha případech přitom nemocný vůbec nemá pocit nemoci – považuje se za zcela zdravého a odmítá léčení. Dá se říci, že člověk postižený psychózou se dostává do svého vlastního, nereálného světa a ostatním lidem a skutečnému světu se odcizuje. Ostatní lidé přestávají nemocnému rozumět, nedokážou jeho jednání a projevy pochopit a on sám jim nedokáže vysvětlit, co se s ním děje. Psychický stav nemocného však není neměnný. Obvykle se u něj střídají období, kdy trpí výraznými příznaky psychózy – hovoříme o tzv. akutní atace psychózy-, s obdobími, kdy má jen nepatrné nebo vůbec žádné potíže – tato období označujeme jako remise.

Pod pojem psychóza je tedy zařazováno více různých duševních nemocí. Jsou to zejména tzv. symptomatické psychózy, jež jsou způsobeny známými příčinami, které narušují činnost mozku. Sem patří psychózy, které jsou způsobeny otravou některými jedy nebo chronickým nadužíváním alkoholu či drog – mluvíme o tzv. toxických psychózách. Jiné psychózy jsou způsobeny degenerativními změnami mozku ve stáří, tzv. involuční psychózy. Existuje však skupina psychóz, jejichž příčiny dosud přesně neznáme. Dostupnými metodami nezjistíme žádné poškození mozku, i když jeho funkce je výrazně narušena. Proto tyto psychózy označujeme jako funkční nebo endogenní

¹⁰¹ Jelínek, J. (ed.): O novém trestním zákoníku. Sborník z mezinárodní vědecké konference Olomoucké právníké dny. Praha: Leges, 2009, str. 101

¹⁰² Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, str. 193

psychózy. Klasifikace funkčních psychóz je dosud prozatímní a stále se vyvíjí. Pro zjednodušení se uvádějí čtyři hlavní typy funkčních psychóz: schizofrenie, maniodepresivní psychóza, schizoafektivní psychóza a paranoidní psychóza.¹⁰³

B) Duševní poruchou se dle zákonné definice rozumí i hluboká porucha vědomí. V psychopatologii se rozlišují kvantitativní a kvalitativní poruchy vědomí. Kvantitativní poruchy vědomí se projevují celkovým poklesem bdělosti (vigility), která je jeho nezbytnou podmínkou, a s tím související schopnosti přiměřeně reagovat. Z hlediska stupně poklesu vigility je možné rozlišit somnomalenci (stav snížení bdělosti), sopor (člověka lze jen obtížně probudit) a kóma (stav bezvědomí). Kvalitativní poruchy vědomí jsou naproti tomu charakteristické zachovanou bdělostí spojenou s poruchou některých psychických funkcí, která se projeví např. změnou jasnosti uvědomování si (lucidity), celkovou či částečnou dezorientací, narušeným vnímáním, prožíváním i uvažováním, zmatením v oblasti paměti a ztrátou kontroly nad vlastním reagováním. Logickým důsledkem tohoto stavu bývá nepřiměřené chování. Podle délky trvání a celkového průběhu se rozlišují delirium a mráкотný stav.

Hlubokou poruchou vědomí, jejíž příčina není organického původu, se rozumí taková porucha vědomí jinak zdravého jedince, která spočívá např. v zlobném afektu na základě extrémní zátěžové situace, přičemž právě vzhledem k tomu, že se jedná o hlubokou poruchu vědomí, dochází k dezorientaci, která omezuje podstatně schopnost pachatele smysluplně jednat. Do této kategorie duševních poruch se zařadí také chronické spánkové deprivace, spánkové opilosti, somnambulismus neboli náměsíčnost atd.

C) Mentální retardace, kterou forezní nauka a trestněprávní nauka řadily k chorobným duševním stavům, zahrnují všechny defekty inteligence, s výjimkou vrozených forem mentálních poruch, které patří do kategorie duševních poruch vyplývajících z nemoci. Etiologické faktory mentální retardace mohou být primárně organického nebo primárně psychosociálního původu, popř. jejich kombinací. Například Vágnerová definuje mentální retardaci jako souhrnné označení vrozeného

¹⁰³ <http://cz.lundbeck.com/cz/Public/what_we_do/Depression/documents/Kdyz_se_rekne_psychoza.pdf>

postižení rozumových schopností, které se projeví neschopností porozumět svému okolí a v požadované míře se mu přizpůsobit. Kvalitativní hodnocení mentální retardace je spojeno s odhadem inteligence (IQ) a srovnáním s normou v populaci. Pro srovnání se používá tzv. Gaussova křivka.

D) Za duševní poruchu zákon označuje i těžkou asociální poruchu osobnosti. Z jazykového výkladu dovozujeme, že se explicitně uvádí konkrétní klinický obraz diagnózy specifické (smíšené) poruchy osobnosti (dříve nazývané psychopatie) zařazované v USA pod antisociální osobnost (DSM-IV) a v Evropě pod pojem dissociální poruchy osobnosti (ICD-10). Poruchy osobnosti se definují jako určitý trvalý a těžko ovlivnitelný vzorec osobnostních rysů, které se odlišují od aktuální sociokulturní normy. Jejím důsledkem je narušení osobní pohody, vztahu k sobě, hodnocení sebe samého i svého jednání a sociální adaptace, vztahu ke světu, především k jiným lidem a ke společnosti. Z forezního hlediska se jedná o nejdůležitější poruchu osobnosti.

Již z názvu je patrné, že asociální porucha osobnosti je sociokulturně podmíněná a závisí na komplexu norem a očekávání dané společnosti. Za normální bývá považováno to, co odpovídá běžným představám o plnění určité sociální role nebo o chování, které by bylo v dané situaci vhodné, přičemž míra tolerance společnosti může být různá a může se v průběhu času měnit. Jako příklad lze uvést například široké pojetí schizofrenie, které v sovětském Rusku umožňovalo legálně pacifikovat část disentu, nebo fakt, že v roce 1973 vyřadila Americká lékařská společnost ze seznamu nemocí homosexualitu na základě výsledků hlasování, nikoliv vědeckého výzkumu. Projevy těchto specifických poruch osobnosti se vyznačují svojí neflexibilitou, setrvalostí a vedou k újmě a znevýhodnění. Jejich počátky můžeme nalézt již v adolescenci nebo v časně dospělosti.

E) Jinou těžkou duševní nebo sexuální odchylkou se rozumí všechny další duševní poruchy, především nejružnější druhy neuróz (např. závažné poruchy chování v období dospívání, nutkavé, kverulantské až paranooidní jednání, depresivní reakce apod.), sexuální deviace (závažné sexuální poruchy chování neorganického původu, v důsledku kterých je výrazně ovlivněno volní a rozumové rozhodování jedince, např. pedofilie,

sadomasochismus, apod.), další druhy závislostí psychické povahy (např. chronický abúzus bez somatické závislosti na alkoholu či jiné droze, patologické hráčství apod.).

Tomu, že stav tzv. syndromu patologického hráčství by mohl být duševní poruchou, která má vliv na přičetnost pachatele, ostatně odpovídá i judikatura. Podle ní je třeba pro posouzení této otázky opatřit podklad ve znaleckém posudku o jeho duševním stavu podle § 105 odst. 1 trestního řádu (srov. č. 31/1995 – I Sb. rozh. tr.), případně podle § 110a trestního řádu (u mladistvých srov. § 58 zákona o soudnictví ve věcech mládeže).

Naproti tomu rozrušení způsobené porodem je zvláštním znakem trestného činu vraždy novorozeného dítěte matkou podle § 142 trestního zákoníku a není možné ho zaměňovat s obecnými podmínkami trestní odpovědnosti (srov. č. 25/92 – I Sb. rozh. tr.).

V souvislosti s tímto posledním, poněkud kaučukovým, vymezením, které má pravděpodobně pokrýt ty případy, které nejsou pokryty výše uvedenými duševními poruchami, se nabízí hned několik otázek. Tak především není zřejmé, co to znamená „těžká“ odchylka (deviace). Taktéž je otázkou, zda bude míra odchylky posuzována na základě výskytu v populaci (prevalence) nebo na základě širších souvislostí, např. sociálních dopadů na nositele této odchylky.^{104 105}

Jak bylo již řečeno, podle převažujícího názoru se za jiný typ biologického kritéria (nikoliv za samostatný obligatorní znak subjektu provinění), a tím pádem i za speciální důvod nepřičetnosti u mladistvých považuje nedostatečná rozumová a mravní vyspělost. Rozumová a mravní vyspělost má dvě složky, které se vzájemně ovlivňují a tvoří z hlediska vývoje mladistvého do značné míry celek. Složka rozumového vývoje je charakterizována tak, že zahrnuje postupně individuální nabývání schopností pojmového myšlení, přičemž stupeň takového vývoje je určován dosaženou úrovní tohoto myšlení. Za složku mravního vývoje osobnosti mladistvého se považuje proces, v němž si osobnost mladistvého v průběhu individuálního rozvoje osobnosti osvojuje

¹⁰⁴ Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, str. 193, 194

¹⁰⁵ Jelínek, J. (ed.): O novém trestním zákoníku. Sborník z mezinárodní vědecké konference Olomoucké právníkové dny. Praha: Leges, 2009, str. 101-103

normy chování, které platí v daném období rozvoje společnosti, a tyto přeměňuje na osobní a morální kvality. V závislosti na biologickém a psychickém zrání osobnosti mladistvého získává rozumová a mravní vyspělost trvalejší ráz.

Samotný pojem rozumové a mravní vyspělosti ani kritéria tohoto pojmu však ke škodě věci nejsou v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže vymezeny. Pojem rozumové a mravní vyspělosti je třeba vykládat ve vztahu k obvyklému vývoji mladistvých ve věku patnácti až osmnácti let. Nedostatečná rozumová a mravní vyspělost mladistvého, a to podle obou dvou na problematiku podmíněné přičetnosti odlišně nahlízejících názorů (viz výše), není projevem chorobného stavu (např. mentální retardace), nýbrž pouze důsledkem neukončeného procesu dopívání dítěte, tedy důsledkem toho, že dospívání dítěte je proces, který neprobíhá u každého dítěte stejně, resp. ve stejném časovém období. Byť lze stanovit obecnou hranici patnácti let, jako hranici trestní odpovědnosti, kdy je zásadně (zpravidla) dítě již natolik zralé, že obecně má potřebnou způsobilost rozumovou a mravní k trestní odpovědnosti, nelze však vyloučit, že v důsledku vývojového opoždění, které není důsledkem duševní poruchy, tomu bude u konkrétního dítěte jinak, a právě na tyto případy dopadne ustanovení § 5 odst. 1 zákona o soudnictví ve věcech mládeže.

Nezralost mladistvého přitom musí být podstatná, tj. musí být zřejmé, že v době činu ještě nedosáhl po stránce intelektuální nebo po stránce mravní takového stupně vývoje, jakého zpravidla dosahují jeho vrstevníci. Stejně jako duševní porucha sama o sobě nevylučuje přičetnost, i zde platí, že samotná nezralost mladistvého nezbavuje trestní odpovědnosti, neboť tato je u něj vyloučena, jen pokud důsledkem oné nezralosti je buď nedostatek schopnosti rozpoznávací, nebo určovací, příp. obou těchto schopností. V literatuře se uvádí, že stupeň rozumového a mravního vývoje každého mladistvého bude ovlivněn celou řadou faktorů, z nichž nejvýznamnější budou především genetické dispozice každého mladistvého (např. mentální predispozice, emoční napětí), dále prostředí, v němž mladistvý vyrůstá (např. sídliště, venkov), vzory a autority v jeho okolí (např. otec zloděj), zejména pak vliv rodiny, její dostatečná či nedostatečná péče věnovaná mladistvému (např. odlišná motivace k protiprávnímu jednání mladistvého trpícího hmotným nedostatkem na rozdíl od motivace mladistvého hmotně zabezpečeného, avšak citově strádajícího), začlenění mladistvého do kolektivu

osob stejné věkové skupiny (např. krádež na důkaz zdatnosti jedince) atd. Aplikační praxe se zabývala pojmem rozumové a mravní vyspělosti v rozhodnutí publikovaném pod č. 19/2007 Sb. rozh. tr.^{106 107}

2.2.1.1. Duševní poruchy a poruchy chování vyvolané účinkem psychoaktivních látek

Vzhledem k tomu, že trestný čin opilství podle § 360 odst. 1 trestního zákoníku ve své první fázi objektivní stránky skutkové podstaty počítá u pachatele s jeho zaviněným uvedením se do stavu nepřičetnosti požitím nebo aplikací návykové látky, je patrné, že z hlediska duševních poruch jako příčin vymizení rozpoznávacích nebo ovládacích schopností (příp. obou), je z těchto možné vyčlenit a dále klasifikovat především ty, které jsou účinkem takových návykových látek vyvolávány nejčastěji.

Psychoaktivními (neboli návykovými) látkami se rozumějí látky vyvolávající závislost, mající vliv na chování, vědomí a náladu. Jedna z klasifikací zahrnuje celkem devět psychoaktivních látek, mezi které patří alkohol, opioidy, kanabinoidy, sedativa a hypnotika, stimulancia, halucinogeny, tabák, organická rozpouštědla, respektive několik látek dohromady, či některé jiné.¹⁰⁸

Návykovou látku legislativně vymezuje § 130 trestního zákoníku, z něhož je patrné, že označení není přesné, neboť sem spadají i látky, které závislost nevyvolávají.¹⁰⁹

Kromě alkoholu jako nejzneužívanější drogy na celém světě (závislostí na alkoholu trpí přibližně 6-10% obyvatelstva), existují i další psychoaktivní látky, přičemž na celém světě je podle WHO asi kolem 200 milionů uživatelů ilegálních drog.¹¹⁰ Problémy s alkoholem a užíváním návykových substancí, včetně abúzu

¹⁰⁶ Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, str. 190, 517-520

¹⁰⁷ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 1. Vydání, Praha: Leges, 2009, str. 198, 199

¹⁰⁸ Svoboda, M. (ed.), Češková, E., Kučerová, H.: Psychopatologie a psychiatrie, Praha: Portál, 2006, str. 159

¹⁰⁹ Novotný, O., Vokoun, R., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Zvláštní část. 6. Vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, str. 472

¹¹⁰ Svoboda, M. (ed.), Češková, E., Kučerová, H.: Psychopatologie a psychiatrie, Praha: Portál, 2006, str. 160

benzodiazepinů, můžeme vidět u lidí ze všech vrstev a společenských skupin, od alkoholiků bezdomovců až po vysoce postavené vrchní vrstvy společnosti.¹¹¹ U každého jedince, u něhož se projevují duševní poruchy a poruchy chování vyvolané užíváním psychoaktivních látek, se více či méně intenzivně uplatňuje některý z těchto relevantních faktorů: 1. osobnost, 2. prostředí, 3. droga, 4. životní situace.

Obvykle zneužívané psychoaktivní látky lze dělit také na:

- centrálně tlumivé látky – alkohol, barbituráty, benzodiazepinová anxiolytika (diazepam, oxazepam, lexaurin)
- opiáty – opium a jeho deriváty (kodein, heroin, morfin), metadon
- stimulační látky – amfetaminy, kokain, nikotin, kofein
- halucinogeny – kyselina lysergová (LSD), nezkalin, psylocybin, fencyklidin (PCP)
- konopí - marihuana, hašiš¹¹²

2.2.1.1.1. Poruchy vyvolané užíváním alkoholu

Alkohol (etanol, etylalkohol, chemicky C_2H_5-OH) patří do skupiny látek, která se nazývá alkoholy. Pokud mluvíme o alkoholu, máme na mysli nápoje, která jsou z největší části směsí ochucené vody a lihu.¹¹³ Alkoholickými nápoji se přitom podle zákona č. 379/2005 Sb., o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami a o změně souvisejících zákonů, rozumí lihovina, víno a pivo nebo nápoj, který obsahuje více než 0,5 objemového procenta alkoholu. Pro pojem alkoholu však z hlediska práva trestního není podle § 130 trestního zákoníku rozhodující tato definice, nýbrž účinky požitého nápoje.¹¹⁴

Poruchy vyvolané užíváním alkoholu lze dělit podle MKN-10 na akutní intoxikaci, patologickou intoxikaci a závislost na alkoholu (alkoholismus).

¹¹¹ Herman, E., Praško, J., Siefertová, D. a kol.: Konziliární psychiatrie, Praha: MEDICAL TRIBUNE CZ, s.r.o., ve spolupráci s nakl. Galén, spol. s r.o., 2007, str. 66

¹¹² Svoboda, M. (ed.), Češková, E., Kučerová, H.: Psychopatologie a psychiatrie, Praha: Portál, 2006, str. 161

¹¹³ Kolektiv autorů sdružení SANANIM: Drogy: otázky a odpovědi: příručka pro rodinné příslušníky a pomáhající profese, Praha: Portál, 2007, str. 138

¹¹⁴ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 1. Vydání, Praha: Leges, 2009, str. 682

V rámci akutní intoxikace lze rozlišovat mírnou intoxikaci, která vede k uvolnění, hovornosti, euforii, dezinhibici, dále těžkou intoxikaci, jež vede často k agresivitě, podrážděnosti, zhoršenému úsudku, až k poruše vědomí s následkem smrti. Kromě nehod a úrazů jsou častými komplikacemi i kriminální činy. Při koncentraci 0,3-0,5 promile alkoholu v krvi nastává relaxace, uvolnění zábran a pocit lehkosti hlavy. Lidé jsou družnější, motorické reakce se zpomalují. Při koncentraci 1 promile jsou senzorické a motorické funkce zřetelně narušeny, objevují se problémy s koordinací pohybu. Schopnosti jsou vážně narušeny při 2 promile a hladiny 4 promile mohou způsobit smrt.

Patologická intoxikace alkoholem je zajímavá hlavně z hlediska forenzního, vyskytuje se u jedinců s nízkou tolerancí k alkoholu (u jedinců s postižením mozku), projevuje se extrémní vzrušeností, agresivitou s následným spánkem a úplnou amnézií na tuto epizodu. Pokud se postižený dopustí v souvislosti s patologickou intoxikací alkoholem trestného činu, je možná exkulpace (zproštění viny) pouze, pokud k této situaci dojde poprvé. Při eventuální recidivě se vychází z toho, že postižený je o svém handicapu informován, a přesto se opět do stavu patologické intoxikace uvedl.

Závislost na alkoholu (alkoholismus) se projevuje přítomností problémů alespoň v některé z oblastí, jakými jsou práce, škola, zdraví, rodinné vztahy, sociální fungování, právní oblast, zvyšování tolerance, neschopnost abstinovat (pocit, že nelze přestat den bez napití), ztráta kontroly (neschopnost skončit pití po jedné nebo dvou sklenkách).

Kromě klasifikace podle MNK-10 existuje a v odborné literatuře bývá citována často tzv. klasická Jellinekova typologie. Ten rozlišuje 5 typů závislosti na alkoholu: typ α - problémové pití (alkohol jako sebemedikace, časté pití o samotě), β - příležitostné pití (časté ve společnosti, výrazně sociokulturálně charakterizované), γ - anglosaský typ s preferencí piva a destilátů, s výrazně vyjádřenou psychickou závislostí, δ - románský typ, preferující víno s typickou denní konzumací alkoholu pro trvalé udržování hladinky a ε - epizodické pití (kvartální pijáctví). Dále Jellinek rozeznává 4 vývojové fáze závislosti: 1. počáteční (symptomatické), 2. varovné (prodromální), 3. rozhodné (krucální), 4. konečné (terminální).

K tělesným příznakům (třes, pocení, nauzea, bolesti hlavy, insomnie velké epileptické záchvaty) se v důsledku alkoholového odvykacího stavu často přidružují i kvalitativní poruchy vědomí ve formě deliria, přechodné zrakové halucinace (nejčastěji hmyzu nebo malých živočichů), taktilní a sluchové halucinace nebo iluze, mohutná vegetativní hyperaktivita (tachykardie, pocení). Tento stav se již označuje jak delirium tremens, který je stále záležitostí potenciálně smrtící.¹¹⁵ Alkoholický abstinenci syndrom (syndrom z vysazení) se tak může projevovat od mírného, nekomplikovaného syndromu z vysazení až po zmíněné floridní delirium tremens.

Delirium tremens, jenž je nejtěžší formou abstinenci syndromu, se rozvine přibližně u 5 – 6 % závislých na alkoholu, a to v průběhu 2 - 7 dne po ukončení abúzu alkoholu. Úmrtnost se pohybuje v rozmezí 5 – 10 %. Hlavními klinickými příznaky jsou poruchy vědomí s kolísáním orientace, vážná zmatenost, poruchy spánku (často inverze), agitovanost, již zmíněné zrakové nebo taktilní halucinace, tremor, ataxie, mydriáza, horečka, dilatované zornice, inkontinence.¹¹⁶

2.2.1.1.2. Poruchy vyvolané užíváním opioidů

Mezi další psychoaktivní látky vyvolávající duševní poruchy patří opioidy (opium, morfin, kodein, heroin).¹¹⁷ Skupina těchto látek, jak název naznačuje, je odvozena od opia – zaschlé šťávy nezralých makovic.¹¹⁸ Opium obsahuje množství chemických látek včetně morfinu a kodeinu. Tyto látky obecně snižují citlivost k vnímání tělesných podnětů a schopnost na ně reagovat. Při intoxikaci opiáty bývá přítomno narušené chování (apatie a útlum, dezinhibice, zhoršení úsudku), zhoršení pozornosti, dále otupělost, setřelá řeč, zúžené zornice (mióza), snížené vědomí.¹¹⁹ Až u 90 % pacientů závislých na opiátech byla diagnostikována alespoň jedna další

¹¹⁵ Svoboda, M. (ed.), Češková, E., Kučerová, H.: Psychopatologie a psychiatrie, Praha: Portál, 2006, str. 162, 163

¹¹⁶ Herman, E., Praško, J., Siefertová, D. a kol.: Konziliární psychiatrie, Praha: MEDICAL TRIBUNE CZ, s.r.o., ve spolupráci s nakl. Galén, spol. s r.o., 2007, str. 68, 69

¹¹⁷ Svoboda, M. (ed.), Češková, E., Kučerová, H.: Psychopatologie a psychiatrie, Praha: Portál, 2006, str. 163

¹¹⁸ Kolektiv autorů sdružení SANANIM: Drogy: otázky a odpovědi: příručka pro rodinné příslušníky a pomáhající profese, Praha: Portál, 2007, str. 168

¹¹⁹ Svoboda, M. (ed.), Češková, E., Kučerová, H.: Psychopatologie a psychiatrie, Praha: Portál, 2006, str. 163-164

psychiatrická porucha – nejčastěji deprese, alkoholismus nebo disociální porucha osobnosti. Při těžké intoxikaci může dojít k útlumu, hypotenzi a hypotermii, k poruše dechu, stuporu až kómatu, v nejtěžších případech k plicnímu edému a smrti.

Abstinenční syndrom se v typickém případě objevuje 6 - 12 hodin po přerušení užívání opiátů, vrcholí druhý až třetí den a ustupuje do 7 - 10 dní, někdy však může trvat i 2 - 3 týdny. Při vysazení opiátů můžeme určit časné, střední a pozdní stadium. V časném stadiu je přítomné slzení, zívání, výtok z nosu a pocení. Ve středním se objevuje neklidný spánek, mydriáza, anorexie, neklid, silná touha po droze. V pozdním stadiu se tyto příznaky pak zhoršují a přidává se k nim ještě tachykardie, nausea, vomitus, deprese, slabost, insomnie, podrážděnost a záchvaty.^{120 121}

2.2.1.1.3. Poruchy vyvolané užíváním kanabinoidů

Konopné drogy doprovázejí lidstvo od pradávna. Patřily k nejstarším užívaným látkám sloužícím k vyvolání změněných stavů vědomí a k léčebným účelům. Počet uživatelů konopných drog tvoří v České republice, stejně jako v jiných zemích EU, prakticky třetí nejpočetnější skupinu uživatelů návykových látek vůbec. Po alkoholu a tabáku jsou konopné drogy třetí nejoblíbenější skupinou drog. Na rozdíl od tabáku a alkoholu jsou ale konopné drogy v kategorii zákonem postihnutelných tzv. omamných a psychotropních látek (OPL) a jejich výroba, držení a distribuce nejsou dovoleny.¹²²

Aktivní látkou kanabinoidů je THC (tetrahydrokanabinol).¹²³ Z hlediska medicínského je to stav intoxikace, který je podle mezinárodní klasifikace nemocí, desáté revize (MKN-10), pod označením „akutní intoxikace vyvolaná užitím kanabinoidů“ nebo také „akutní intoxikace konopnými drogami“ řazen mezi duševní poruchy. V hierarchické struktuře patří mezi poruchy způsobené užíváním konopných

¹²⁰ Herman, E., Praško, J., Siefertová, D. a kol.: Konziliární psychiatrie, Praha: MEDICAL TRIBUNE CZ, s.r.o., ve spolupráci s nakl. Galén, spol. s r.o., 2007, str. 71

¹²¹ Svoboda, M. (ed.), Češková, E., Kučerová, H.: Psychopatologie a psychiatrie, Praha: Portál, 2006, str. 164

¹²² Miovský, M. a kol.: Konopí a konopné drogy: adiktologické kompendium, Praha: Grada Publishing, a.s., 2008, str. 21, 125

¹²³ Svoboda, M. (ed.), Češková, E., Kučerová, H.: Psychopatologie a psychiatrie, Praha: Portál, 2006, str. 164

drog (skupina F 12). Do této skupiny spadají a u konopí přicházejí v úvahu kromě akutní intoxikace (F12.0) ještě škodlivé užívání (F12.1), syndrom závislosti (F12.2) a psychotická porucha (F12.5). Podle definice je akutní intoxikace přechodný stav, který následuje po užití psychoaktivních látek a ústí ve změny v charakteristice fyziologických, psychických nebo behaviorálních funkcí a odpovědí. Mezi diagnostická kritéria akutní intoxikace vyvolané užitím konopných drog patří: důkaz o stávajícím užívání v dostatečně vysokých dávkách, a to na základě příznaků narušené úrovně vědomí, poznání, vnímání, emotivity nebo chování; jsou přítomny poruchy chování nebo vnímání, přičemž se vyskytuje alespoň jeden z následujících znaků (euforie a dezinhibice, úzkost nebo agitovanost, podezíravost nebo paranoidní představy, zpomalení času, zhoršený úsudek, zhoršená pozornost, prodloužený reakční čas, sluchové, zrakové nebo hmatové iluze, halucinace se zachovanou orientací); musí být přítomen alespoň jeden z následujících znaků (zvýšená chuť k jídlu, suchost v ústech, zarudlé spojivky, tachykardie). Smolík dodává, že se mohou objevit také stavy hypotomie v závislosti na dávce a mírný sedativní účinek. Vysoké dávky mohou způsobit mírné delirium s příznaky paniky nebo dlouhodobější kanabisovou psychotickou poruchu.¹²⁴ Vyšší dávky zapříčiňují reakce podobné stavům vyvolaným halucinogeny. Na rozdíl od alkoholu se obsah THC v krvi rychle nesnižuje, některé účinky marihuany mohou přetrvávat dlouho poté, co odezněly subjektivní pocity euforie či ospalosti. Odvykací stav se obvykle nedostavuje.¹²⁵

U konopných drog užívaných primárně pro psychotropní účinek rozeznáváme jejich několik modalit.¹²⁶ Nejčastěji užívanou formou kanabinoidů je marihuana. Je tvořena sušenými listy a květy konopí, zatímco pryskyřice rostliny, jakožto další modalita konopných drog, se nazývá hašiš.¹²⁷ Dalšími modalitami je konopný (hašišový) olej (je vyráběn extrakcí hašiše), konopné mléko (extrakt konopí, resp. psychoaktivních látek z konopí ve smetaně nebo mléce), himka (podomácku přepravený

¹²⁴ Miovský, M. a kol.: Konopí a konopné drogy: adiktologické kompendium, Praha: Grada Publishing, a.s., 2008, str. 219

¹²⁵ Svoboda, M. (ed.), Češková, E., Kučerová, H.: Psychopatologie a psychiatrie, Praha: Portál, 2006, str. 164

¹²⁶ Miovský, M. a kol.: Konopí a konopné drogy: adiktologické kompendium, Praha: Grada Publishing, a.s., 2008, str. 125

¹²⁷ Svoboda, M. (ed.), Češková, E., Kučerová, H.: Psychopatologie a psychiatrie, Praha: Portál, 2006, str. 164

hašišem namořený tabák, užívaný zejména v zemích bývalého Sovětského svazu), shit (usazeniny, které se při hoření drogy tvoří na stěnách některých kuřáckých potřeb a uživatel je tak získává právě při jejich čištění), syntetické a farmaceutické konopné drogy.

Psychoaktivní látky, které jsou obsaženy v konopí, lze do těla dopravit různými způsoby. Vedle množství samotné drogy, její kvality, tj. obsahu aktivních látek, a zkušenosti uživatele lze působit na výsledný stav intoxikace také tím, jakým způsobem je droga užitá. Tyto způsoby užití, označované souborně termínem vzorce užívání, zahrnují jak technickou stránku aplikace drogy, tak stránku sociální, rituální a psychologickou. Právě tyto roviny jsou velmi zásadní a jejich význam je u některých drog i větší než samotné farmakologické vlastnosti. Konopné drogy patří tedy do té skupiny návykových látek, kde vzorce užívání mohou spolu se zkušeností a očekáváním uživatele být tak zásadní, že může dojít k vyvolání pocitu akutní intoxikace i v situaci, kdy je obsah THC v substrátu velmi nízký, nebo dokonce nulový. V závislosti na způsobu užití se může lišit i průběh a intenzita intoxikace.

V zásadě jsou rozeznávány čtyři způsoby aplikace: přes dýchací trakt, trávicí trakt, injekční aplikací (intravenózně / intramuskulárně) a transdermálně. Nejrozšířenějším způsobem užívání je kouření, a to konkrétně především tzv. jointu (též brko, brčko, špek), jakožto vlastnoručně ubalené cigarety obsahující drť z okvětních lístků samičí rostliny konopí, často smíchané v různém poměru s cigaretovým či dýmkovým tabákem. Obdobou jointu je blunt, u něhož se konopná droga balí do tabákových listů. Kromě těchto existují i způsoby další, jak konopnou drogu kouřit, a to např. prostřednictvím „šlukovky“ (též skleněnký), fajky, bongy a vodní dýmky. Ojedinele se lze u kuřáků konopných drog setkat se situací, kdy obvyklé kuřácké náčiní nemají k dispozici a namísto toho využívají různých náhradních řešení. Tak např. dýmku lze imitovat prázdnou plechovkou od nápojů, nebo za použití aluminiové folie. Improvizovanou vodní dýmku lze vyrobit např. z PET láhve. Kouřit lze také např. z ovoce. Zvláštní kategorii představuje inhalace aktivních látek z konopí, aniž by došlo k procesu hoření. Toho lze dosáhnout tzv. vaporizací prostřednictvím tzv. vaporizátorů.

Na rozdíl od inhalace, při níž se psychoaktivní látka do krevního oběhu dostává přes plicní sklípky, u aplikace perorálním se psychoaktivní látky obsažené v konopí do

těla uživatele dostávají jejich požitím a následným vstřebáním prostřednictvím sliznice trávicího traktu. THC lze požit v jídle, lze jej vypít a zcela ojediněle je aplikováno rektálně ve formě čípku. Pro požití v jídle je třeba většího množství konopných drog (přibližně 4x více), než je tomu při kouření. Dalším způsobem aplikace je aplikace injekční. Přestože je injekční aplikace konopných drog jevem velmi řídkým, je tato aplikace samozřejmě možná v případě extrahovaného či synteticky vyrobeného THC. Transdermální aplikace jsou alternativou pro méně nebezpečné formy aplikace, které jsou určeny specifickým skupinám pacientů (zejména s narušenou imunitou), a to přes neporušenou pokožku.¹²⁸

2.2.1.1.4. Poruchy vyvolané užíváním sedativ nebo hypnotik

Hypnotika a sedativa patří mezi nejvíce předepisované psychoaktivní látky. V současné době jsou představována hlavně benzodiazepiny (BZ). Vzhledem k legální možnosti užívání těchto látek a jejich častému předepisování u řady tělesných a psychických nemocí tyto látky zdomácněly v běžné populaci. Mnoho postižených začne užívat BZ proti nespavosti a úzkosti. Obvykle pak při rozvoji závislosti navštěvují řadu lékařů, aby předpis získali.

Intoxikace těmito látkami se kromě narušeného chování (euforie a dezinhibice, apatie a útlum, hrubost nebo agresivita, labilita nálady) projevuje zhoršením psychomotorického výkonu, což má rušivý vliv na výkon běžných denních činností, dále se projevuje setřelou řečí, nystagmem, kolísavou chůzí a obtížemi při vzpřímeném stoji. Může přistoupit porucha vědomí.

U některých nemocných a dlouhodobě užívajících BZ vzniká závislost projevující se tolerancí a s tím související eskalací dávky.¹²⁹ Tato závislost, velmi rozšířená mezi chronicky nemocnými somatickými i psychiatrickými pacienty, se může projevit různým způsobem. Mezi častější příznaky závislosti patří neschopnost vydržet bez léků s rychlým nárůstem úzkosti, poruchy paměti s horší koncentrací, mohou se

¹²⁸ Mioviský, M. a kol.: Konopí a konopné drogy: adiktologické kompendium, Praha: Grada Publishing, a.s., 2008, str. 130-135

¹²⁹ Svoboda, M. (ed.), Češková, E., Kučerová, H.: Psychopatologie a psychiatrie, Praha: Portál, 2006, str. 165

objevit i stavy dezinhibice s agresí nebo úzkostnými záchvaty. Samotná intoxikace se projevuje dezinhibicí chování, labilitou nálady, euforií nebo letargií, dysartrií, ataxií, nystagmem a poruchou pozornosti.¹³⁰ Při pokusu vysadit BZ vzniká abstinenci syndrom (odvykací stav), který je velmi podobný odvykacímu stavu při závislosti na alkoholu včetně možnosti, že se přidá kvalitativní porucha vědomí ve smyslu deliria.¹³¹ Nejčastějšími příznaky syndromu z vysazení jsou hyperreflexie, nevolnost, chvění celého těla, tachykardie, dilatace zornic, pocení, podrážděnost, nespavost, neklid, úzkost. Mohou se objevit záchvaty. Stav je považován za život ohrožující.¹³²

2.2.1.1.5. Poruchy vyvolané užíváním kokainu

Kokain, jako silné stimulant, je látka získávaná ze sušených listů rostliny koky. Jedná se o alkaloid z listů jihoamerického stromu *Erythroxylon coca* a mezi narkomany je známý pod různými názvy, jako „coke“, „sníh“, „crack“, „bílá paní“ a „uptown“. Nejčastěji se kouří nebo inhaluje, ale také se dá podávat v injekční formě, polykat jako prášek, tableta nebo v krystalické formě. Nejnávykovější je kouření cracku, čisté krystalické formy kokainu. Kokain je po staletí užíván různými kulturami pro své stimulační a euforizační účinky. Stejně jako ostatní stimulantia (bod 2.2.1.1.6.) - pro svoji specifickou jsou poruchy vyvolané kokainem projednány samostatně - zvyšuje energii a sebevědomí a vyvolává u jedince pocit vlastní vtipnosti a pohotovosti. Kokain je vysoce návykový a vzniká na něj rychlá tolerance. Po požití kokainu se objevuje intenzivní krátkodobý vrchol, období euforie, po kterém následuje neklidná podrážděnost, která se při opakovaném užívání mění v pocit úzkostné deprese (zhroucení se, „crash“). Tyto nepříjemné pocity jsou stejně intenzivní, jak intenzivní byla předtím euforie, a mohou být zmírněny pouze použitím další dávky kokainu. Proto kokain podobně jako amfetamin může být užíván v tazích, které trvají několik dnů. Tahy končí úplným vyčerpáním nebo dobráním zásob.

¹³⁰ Herman, E., Praško, J., Siefertová, D. a kol.: Konziliární psychiatrie, Praha: MEDICAL TRIBUNE CZ, s.r.o., ve spolupráci s nakl. Galén, spol. s r.o., 2007, str. 70

¹³¹ Svoboda, M. (ed.), Češková, E., Kučerová, H.: Psychopatologie a psychiatrie, Praha: Portál, 2006, str. 165

¹³² Herman, E., Praško, J., Siefertová, D. a kol.: Konziliární psychiatrie, Praha: MEDICAL TRIBUNE CZ, s.r.o., ve spolupráci s nakl. Galén, spol. s r.o., 2007, str. 70

Intoxikace se kromě poruchy chování (euforie, velikášství, hrubost, agresivita, hádavost, opakované, stereotypní chování) projevuje také problémy v sociálním fungování (od mimořádné družnosti až po sociální stažení), poruchami vnímání (sluchové, zrakové, taktilní halucinace) a tělesnými příznaky (např. tachykardie až arytmie, hypertenze, někdy hypotenze, pocení, zimomřivost, nauzea, zvracení, dilatace zornic, křeče). Při intoxikaci může dojít k náhlému úmrtí následkem kardiální komplikace a deliria.

U většiny narkomanů se rozvine výrazná psychická závislost, na základě intenzivní odměny na počátku užívání. Závislost na kokainu má u nás vzestupnou tendenci, zejména u „zbohatlíků“ a umělců. Těžce závislí na kokainu mohou mít stejné chorobné příznaky jako ti, kteří užívají vysoké dávky amfetaminu. Charakteristické jsou deprese, sebevražedné myšlenky, nespavost včetně halucinací a paranoidních bludů. Obvyklým obsahem zrakových halucinací jsou záblesky světla nebo světla, která se pohybují, dále se mohou vyskytnout taktilní halucinace (pocit, že se postiženému pod kůží pohybuje hmyz- tzv. kokainový brouci). U závislých se množství drogy postupně zvyšuje, užívají ji často i několikrát za hodinu, většinou šňupáním.

U kokainových abstinenčních příznaků bývají přítomny příznaky psychotické, a to závažná dysforie a bažení po droze během prvních dní abstinence s depresí.^{133 134}

2.2.1.1.6. Poruchy vyvolané užíváním jiných stimulancií (včetně kofeinu)

Stimulancia jsou vysoce návykové a nebezpečné syntetické drogy, které jsou vyráběny v laboratořích z chemických látek a z prekurzorů (např. z efedrinu nebo z přípravků používaných proti nachlazení a chřipce). Mezi stimulancia lze řadit např. dexamfetamin, extázi, čištěný metamfetamin (pervitin, ice, crystal, base), málo čištěný metamfetamin (speed) a některá anorektika. Prekurzorem pro výrobu velmi rozšířeného stimulancia metamfetaminu (pervitinu) je efedrin. Ten, jako látka u nás zařazená do kategorie léků vyžadujících zvláštní předpis, je však možné nahradit látkami jinými.

¹³³ Svoboda, M. (ed.), Češková, E., Kučerová, H.: Psychopatologie a psychiatrie, Praha: Portál, 2006, str. 165, 166

¹³⁴ Herman, E., Praško, J., Siefertová, D. a kol.: Konziliární psychiatrie, Praha: MEDICAL TRIBUNE CZ, s.r.o., ve spolupráci s nakl. Galén, spol. s r.o., 2007, str. 72, 73

Výroba metamfetaminu je totiž možná i z alternativních zdrojů léčiv (např. z modafinilu, f.o. Provigilu).¹³⁵ Amfetaminy jsou zneužívány především lidmi, kteří pracují v nočních směnách, studenty před zkouškami, lidmi, kteří se musejí dlouho soustředit, osobami držícími dietu a osobami s chronickou dysforií.¹³⁶

Na rozdíl od centrálně tlumivých látek a opiátů jsou stimulancia látky, které zvyšují aktivaci. Bezprostředním následkem je zvýšení čilosti, snížení pocitů únavy a nudy. Na rozdíl od dávek nízkých, které jsou používány po omezenou dobu k překonání únavy (řízení motorového vozidla během noci), mohou mít dávky vysoké celou řadu nebezpečných účinků – vzrušenost, zmatenost, zvýšení teploty, kardiální arytmie. Tolerance se vyvíjí rychle, a pokud perorální dávky nestačí, přechází postižený jedinec k amfetaminům aplikovaným nitrožilně.

Intoxikace vede kromě narušeného chování (euforie a pocit zvýšené energie, velikašské představy, hrubost nebo agresivita, hádavost, labilita, stereotypní chování, narušení běžných denních činností) také k poruchám vnímání (halucinace, obvykle se zachovanou orientací, sluchové, zrakové nebo taktilní iluze), paranoiditě a celé řadě tělesných příznaků.

Závislost je charakterizována ztrátou kontroly, impulzivním příjmem drogy a vysokou úrovní aktivace. Je spojena s narušením tělesného i duševního zdraví. Dostavují se paranoidní bludy (klamná přesvědčení, že lidé vás pronásledují nebo vás chtějí zabít – viz případ paranoidního schizofrenika McNaughtona, bod 1.1.4.), které mohou vést až k nevyprovokovanému násilí, zrakové a sluchové halucinace, může se objevit také inkoherentní verbální projev i negativní příznaky, časté jsou deprese, suicidia, záchvaty vzteku a agresivního chování a kognitivní narušení.

Odvykací stav je doprovázen depresemi, touhou po droze, kognitivními problémy a dalšími příznaky.¹³⁷

¹³⁵ Svoboda, M. (ed.), Češková, E., Kučerová, H.: Psychopatologie a psychiatrie, Praha: Portál, 2006, str. 166

¹³⁶ Herman, E., Praško, J., Siefertová, D. a kol.: Konziliární psychiatrie, Praha: MEDICAL TRIBUNE CZ, s.r.o., ve spolupráci s nakl. Galén, spol. s r.o., 2007, str. 71

¹³⁷ Svoboda, M. (ed.), Češková, E., Kučerová, H.: Psychopatologie a psychiatrie, Praha: Portál, 2006, str. 166, 167

2.2.1.1.7. Poruchy vyvolané užíváním jiných halucinogenů

Halucinogeny, (psychodelika, delirogeny, fantastika), jsou rozsáhlou skupinou přírodních a syntetických látek, které vyvolávají změny vnímání od pouhého zostření až po halucinace. Přírodní látky této skupiny mají dlouhou historii užívání při náboženských rituálech. Při užívání látek této skupiny je důležitý aktuální duševní stav (set) a okolnosti, tj. jak uživatel vnímá místo a osoby kolem (setting). Pokud jsou set i setting dobré, je výrazně vyšší pravděpodobnost, že i intoxikace proběhne příznivě. Pokud jsou okolnosti nepříznivé, odpovídá tomu i intoxikace. Nepříznivému zážitku se říká „bad trip“. Užívání halucinogenů jako hlavní drogy je spíše výjimečné, většina uživatelů je bere jako zpestření ke své hlavní droze.¹³⁸

Hlavním účinkem halucinogenů je změna vnímání, a to jak vnitřního, tak vnějšího světa. Obvyklé podněty z okolí (např. zvuky a barvy) jsou vnímány výrazně odlišně. Vnímání času je změněno do té míry, že minuty se mohou zdát dlouhé jako hodiny, jedinec může mít zrakové a tělesné halucinace a má sníženou schopnost odlišovat sebe od svého okolí.

Mezi halucinogeny řadíme LSD (diethylamid kyseliny lysergové) a PCP (phencyklidin). Ztráta orientace vyvolaná vlivem LSD může vést k vysoce nerozumnému a dezorientovanému chování a občas ke stavu paniky, v němž má jedinec pocit, že nedokáže ovládat to, na co myslí nebo co jeho tělo dělá. Naopak lidé pod vlivem PCP, na rozdíl od obecně rozšířené představy, se zřídka chovají násilně. Pokud se ovšem policie nebo někdo jiný pokouší pomoci takto intoxikované osobě, může zvýšená stimulace při dotýkání vést ke zvýšení excitace a postižený se může chaoticky snažit osvobodit a tak zranit sebe nebo okolí.

Při intoxikaci tedy dochází jak k poruchám chování (úzkost, strach, labilita nálad, hyperaktivita, impulzivní činy, rušivý vliv na výkon běžných denních činností), tak k abnormalitám vnímání (sluchové, zrakové, taktilní iluze, vztahovačnost), dále k somatickým, nejčastěji vegetativním, příznakům (pocení, třes, dilatace zornic, tachykardie aj.). Odvykací stav se nedostavuje.

¹³⁸ Kolektiv autorů sdružení SANANIM: Drogy: otázky a odpovědi: příručka pro rodinné příslušníky a pomáhající profese, Praha: Portál, 2007, str. 157, 158

2.2.1.1.8. Poruchy vyvolané užíváním tabáku

Spíše než s duševními poruchami je tabák spojován s jeho negativním vlivem na tělesnou stránku člověka. Ovšem neopomenutelná a s touto problematikou o to více související je prevalence kouření u psychických poruch, která je až šestkrát vyšší než u normální populace. Vzhledem k tomu, že kouření zvyšuje metabolismus kofeinu, je pro psychicky nemocné charakteristická také tendence k vysokému užívání kofeinu. Kouření a kofein mohou ovlivňovat metabolismus některých psychotropních látek, což by mohlo vyústit až v nutnost úpravy dávky.

Psychoaktivní komponentou tabáku je nikotin.¹³⁹ Nikotin je silně toxická (smrtelná dávka se pohybuje kolem 80 mg), bezbarvá látka, rostlinný alkaloid obsažený v tabáku. Jeho užívání jako psychotropní látky je vázáno na tabák, resp. na jeho kouření. Jiné aplikační formy (speciální žvýkáci tabák, šňupání) nejsou příliš rozšířené. Některé pokusy o užití jinou aplikační formou (např. odvar z cigaret) mohou končit i smrtí. Kouř, který kuřáci vdechují do plic, obsahuje obrovské množství různých chemických sloučenin ve formě plynů a tuhých částic. Tuhé částice obsahují nikotin, benzen a dehet. Plynná fáze obsahuje oxid uhelnatý, čpavek a formaldehyd.¹⁴⁰ Nikotin má stimulační efekt, který vede ke zlepšení pozornosti, učení, reakčního času a schopnosti řešit problémy. Kuřáci udávají, že kouření jim zlepšuje náladu a snižuje tenzi.

Intoxikace nikotinem vede k bizarním snům, insomnii, labilitě nálad, derealizaci, rušivému vlivu na výkonu běžných denních činností a některým somatickým příznakům (nauzea, zvracení, pocení, tachykardie, srdeční arytmie).

V popředí odvykacího stavu stojí touha po nikotinu, dále je to celá řada tělesných příznaků (slabost, insomnie, atd.) a poruchy nálady (úzkost, dysforie, neklid, podrážděnost).

¹³⁹ Svoboda, M. (ed.), Češková, E., Kučerová, H.: Psychopatologie a psychiatrie, Praha: Portál, 2006, str. 167, 168

¹⁴⁰ Kolektiv autorů sdružení SANANIM: Drogy: otázky a odpovědi: příručka pro rodinné příslušníky a pomáhající profese, Praha: Portál, 2007, str. 142, 143

Na závislost na nikotinu dnes pohlížíme jako na chronické, recidivující onemocnění, které zkracuje život polovině kuřáků v ČR průměrně o 15 let.¹⁴¹ Jako nástroj na zjištění stupně závislosti lze využít tzv. Fageströmovův test nikotinové tolerance.¹⁴²

2.2.1.1.9. Poruchy vyvolané užíváním organických rozpouštědel

Organická rozpouštědla jsou vesměs inhalační látky, tedy látky typicky užívané čicháním k látce, která je příslušnou substancí nasáklá, eventuálně jsou inhalována v uzavřeném prostoru (pod pokrývkou, s použitím pytlíku přes hlavu). Zahrnují adheziva, anestetika, benzen, kysličník uhelnatý (CO), čisticí a korekční tekutiny, éter, dezodorancia, odlakovače nehtů, odstraňovače barev, styren, toluen, xylén, trichloroetylen. Někteří je dělí do čtyř kategorií podle National Institute of Drug Abuse (NIDA) na: a) prchavá rozpouštědla vypařující se při pokojové teplotě, b) adheziva, korekční tekutiny, pohonné látky, odstraňovače barev, nitridy, d) plyny (butan, propan, zmrazovače a lékařská anestetika – éter, halotan, chloroform kysličník dusnatý) a e) aerosoly (vlasové spreje, deodoranty). K psychiatrickým příznakům užívání rozpouštědel patří úzkost, delirium, demence, deprese, poruchy paměti a psychóza.

Intoxikace se projevuje dysfunkčním chováním (apatii, letargií, hádavostí, agresivitou, labilitou, zhoršením úsudku), psychomotorickou retardací a některými tělesnými příznaky (např. kolísavou chůzí, setřelou řečí, nystagmem aj.), a někdy také narušeným vědomím (neostré vědomí, stupor, koma).¹⁴³

¹⁴¹ Svoboda, M. (ed.), Češková, E., Kučerová, H.: Psychopatologie a psychiatrie, Praha: Portál, 2006, str. 168, 169

¹⁴² Herman, E., Praško, J., Siefertová, D. a kol.: Konziliární psychiatrie, Praha: MEDICAL TRIBUNE CZ, s.r.o., ve spolupráci s nakl. Galén, spol. s r.o., 2007, str. 73

¹⁴³ Svoboda, M. (ed.), Češková, E., Kučerová, H.: Psychopatologie a psychiatrie, Praha: Portál, 2006, str. 169, 170

2.2.2. Psychologické kritérium nepřičetnosti

Podmínkou pachatelovi nepřičetnosti ovšem není jen jeho samotná duševní porucha, resp. (podle názoru prvního – viz bod 2.1) u mladistvého nedostatečná rozumová a mravní vyspělost, ale také skutečnost, že tato duševní porucha (nedostatečná rozumová a mravní vyspělost) je příčinou tzv. psychologického (juristického) kritéria nepřičetnosti, které spočívá ve vymizení (nedostatku) buď schopnosti rozpoznávací nebo schopnosti určovací, popřípadě obou z nich, a to v době spáchání činu. Nedostatek schopnosti rozpoznávací spočívá v tom, že osoba naplňující znaky trestného činu není schopna rozpoznat protiprávnost svého činu. O takový nedostatek se bude jednat také tehdy, jestliže páchající osoba sice vnímala rozhodné skutečnosti ohledně svého činu, ale nebyla schopna pochopit společenské souvislosti, jeho společenský smysl a dopad. Na druhou stranu nedostatek schopnosti určovací je spatřován v tom, že osoba, jejíž nepřičetnost posuzujeme, není způsobilá ovládat své jednání, je tedy v takovém duševním stavu, že si sice uvědomuje protiprávnost svého činu, ale není způsobilá v konkrétním případě své jednání svými duševními schopnostmi regulovat, aby se ho přes vědomí protiprávnosti nedopustila, tedy není schopna své jednání ovládnout. Nedostatek obou těchto schopností je posuzován obdobně i u mladistvých.

2.3. Posuzování nepřičetnosti

Přičetnost, tedy to, zda jsou, či nejsou u pachatele dány schopnosti rozpoznávací a určovací, je třeba vždy posuzovat se zřetelem k povaze spáchaného trestného činu. Soud se tedy nezabývá otázkou přičetnosti pachatele jako takovou, ale vždy jen otázkou přičetnosti ve vztahu ke konkrétnímu činu (srov. č. 17/79 Sb. rozh. tr.). Pachatel je schopen rozpoznat protiprávnost takového činu, jehož obsah je schopen pro jeho jednoduchou povahu pochopit (například krádež, vraždu), ale nedovede pochopit povahu trestného činu složitějšího (např. podvodu). Tak například pachatel s mentální retardací ve formě debility rozpozná protiprávnost krádeže, kterou provedl sám, ale nerozpozná protiprávnost spolupachatelství krádeže v případě, že spolupachatel je pro

něho uznávanou autoritou. Při spáchání několika trestných činů může být pachatel ve vztahu k některým nebo některému z nich příčetný a ve vztahu k jiným (jinému) nepříčetný.¹⁴⁴ Jde o případy tzv. parciální nepříčetnosti.¹⁴⁵ Totéž platí i v případě provinění u mladistvých.¹⁴⁶

Z hlediska časového je pro posouzení trestní odpovědnosti konkrétní osoby rozhodující, zda duševní poruchou zapříčiněný nedostatek schopnosti rozpoznávací nebo ovládací, popř. obou, byl u ní dán v době činu. Jestliže tomu tak není, nejde o nepříčetnost a její trestní odpovědnost z tohoto důvodu vyloučena nebude.¹⁴⁷

Pojem nepříčetnosti je pojmem práva trestního, nikoliv termínem užívaným v psychiatrii.¹⁴⁸ Nepříčetnost je tedy otázkou právní. Její posouzení náleží orgánům činným v trestním řízení na základě skutečností vyplývajících z provedených důkazů. Nasvědčují-li konkrétní okolnosti tomu, že obviněný může trpět duševní poruchou, která v době činu mohla vylučovat jeho příčetnost, musí být tato možnost v trestním řízení ověřena a otázka duševního zdraví obviněného objasněna, a to příbráním znalce psychiatra (č. 33/68 a 17/79 Sb. rozh. tr.). Příčetnost pachatele se tedy zásadně předpokládá, zatímco nepříčetnost pachatele je třeba dokazovat.¹⁴⁹ Stav nepříčetnosti, v němž se pachatel dopustil jednání, které by jinak bylo trestným činem, musí být přesně zjištěn. Jde o objasnění skutečnosti důležité pro trestní řízení, k němuž je zapotřebí odborných znalostí. Složitost posuzované otázky nedovoluje orgánu činnému v trestním řízení spokojit se s odborným vyjádřením a bude na místě vypracování znaleckého posudku; tím spíše pak v souvislosti s § 360 trestního zákoníku, kde je nutné si uvědomit, že z hlediska této skutkové podstaty je trestné právě jednání, jímž se pachatel do stavu nepříčetnosti uvedl, a to v důsledku jednání, kterého se posléze v tomto stavu dopustil. Rozhodnutí č. 24/76 Sb. rozh., použitelné i dnes po novele trestního řádu provedené zákonem č. 265/2001 Sb., zdůrazňuje, že není možno zjišťovat

¹⁴⁴ Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, str. 191, 194, 520, 521

¹⁴⁵ Císařová, D. - Vanduchová, M.: Nepříčetný pachatel- příručka MS ČR, institut pro další vzdělávání, Praha, 1995, str. 9

¹⁴⁶ Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, str. 521

¹⁴⁷ Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, str. 195

¹⁴⁸ Langer, P.: Trestný čin opilství (1. Část), Bulletin advokacie, 2005, číslo 2, str. 58

¹⁴⁹ Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, str. 195

duševní stav pachatele trestného činu, jsou-li pochybnosti o jeho přičetnosti, na základě lékařského potvrzení nebo odborného vyjádření podle § 105 trestního řádu, ale je nutno přibrat vždy znalce z oboru psychiatrie. Orgán činný v trestním řízení přebere znalce z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie, přičemž není vyloučeno vypracování znaleckého posudku za pomoci konzultanta z oboru zdravotnictví, odvětví psychologie.¹⁵⁰ Podle právní úpravy platné do 31. 12. 2001 bylo totiž možné se namísto přibrání znalce spokojit v jednoduchých případech s potvrzením nebo odborným vyjádřením příslušného orgánu, o jejichž správnosti nebyly pochybnosti (§ 105 odst. 1 trestního řádu ve znění platném do 31.12.2001). Nehledě na uvedené rozhodnutí č. 24/76 Sb. rozh., podle současné právní úpravy platí, že je-li třeba vyšetřit duševní stav obviněného, přibere se k tomu vždy znalec z oboru psychiatrie (§ 116 trestního řádu). Jde tedy vedle § 115 ve spojení s § 105 odst. 4 a § 118 trestního řádu o jeden z případů, kdy je třeba přibrat znalce obligatorně.¹⁵¹

K vyšetření duševního stavu dospělého pachatele postačí po novele trestního řádu provedené zák. č. 265/2001 Sb. přibrání jednoho znalce (§ 116 trestního řádu). Pouze jednalo-li by se v konkrétním případě o objasnění skutečnosti zvláště důležité, bylo by nutno přibrat znalce dva (§ 105 odst. 4 věta první trestního řádu). Obligatorně se však dva znalci přiberou, je-li nutno zkoumat duševní stav mladistvého pachatele.¹⁵² Nedostatek rozumové a mravní vyspělosti však bude třeba zjišťovat znalecky jen v případě, vzniknou-li o nezralosti mladistvého pochybnosti, obdobně jako je tomu v případech pochybností o plné přičetnosti. K vyšetření duševního stavu mladistvého se přiberou dva znalci, a to znalec z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie se specializací na dětskou psychiatrii, a znalec z oboru zdravotnictví nebo pedagogiky, odvětví psychologie, se specializací na dětskou psychologii (§ 58 odst. 1 zák. č. 218/2003 Sb.), kteří by měli zásadně podat své posudky na základě potřebných vyšetření, společných konzultací a ve vzájemné návaznosti.^{153 154} Pokud by nebyl tento

¹⁵⁰ Langer, P.: Trestný čin opilství (1. Část), Bulletin advokacie, 2005, číslo 2, str. 57, 58

¹⁵¹ Císařová, D., Fenyk, J., Gřivna, T. a kol.: Trestní právo procesní 5. vyd., Praha: ASPI, 2008, str. 332, 333

¹⁵² Langer, P.: Trestný čin opilství (1. Část), Bulletin advokacie, 2005, číslo 2, str. 58

¹⁵³ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 1. Vydání, Praha: Leges, 2009, str. 199

¹⁵⁴ Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, str. 518

postup zachován, jednalo by se o důkaz v trestním řízení nepoužitelný.¹⁵⁵ Nutno podotknout, že zákon o soudnictví ve věcech mládeže však neponechává zcela bez odezvy ani případ mladistvého, který v důsledku nedostatku trestní odpovědnosti (a to ať již z důvodu § 5 odst. 1 zákona o soudnictví ve věcech mládeže nebo § 26 trestního zákoníku) nemohl být v řízení v trestních věcech mladistvých postížen. Podle § 5 odst. 2 zákona o soudnictví ve věcech mládeže lze proti němu vedle ochranných opatření (§21) totiž použít, byť v rámci řízení ve věcech občanskoprávních, obdobně postupů a opatření uplatňovaných podle tohoto zákona u dětí mladších patnácti let, a proto mu může soud pro mládež podle § 93 odst. 1 zákona o soudnictví ve věcech mládeže uložit, a to zpravidla na základě výsledků předchozího pedagogicko-psychologického vyšetření některou výchovnou povinnost, výchovné omezení, napomenutí s výstrahou, zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče, dohled probačního úředníka nebo ochrannou výchovu.¹⁵⁶

Vzhledem k tomu, že znalecký posudek je důkazním prostředkem, kterým si orgány činné v trestním řízení nebo strany (§ 110a, § 89 odst. 2 a § 12 odst. 6 trestního řádu) opatřují od osob nebo orgánů k tomu zvláště odborně způsobilých – znalců - odborné skutkové poznatky, je třeba úkol znalce určit tak, aby byl důsledně omezen právě na objasňování skutečností, k němuž je třeba odborných znalostí, které náležejí do oboru jeho působnosti. Nepřísluší mu proto zabývat se v posudku odbornými otázkami, které náležejí do kompetence orgánů činných v trestním řízení, tedy otázkami právními. Znalec podává posudek jen o otázkách skutkových. Jeho úkol se vyčerpává jejich odborným posouzením z hlediska odborných znalostí jeho oboru a je už úkolem orgánu činného v trestním řízení, aby provedl jejich právní zhodnocení. Znalci proto nesmějí řešit nejen například otázky viny či nevinu obviněného, ale také se jakkoli vyslovovat k tomu, zda obviněný byl v době spáchání činu příčetný či nikoli. Znalecký posudek má orgánům činným v trestním řízení jen objasnit skutečnosti důležité pro takové rozhodnutí. Pokud je tedy pochybná otázka příčetnosti, mohou se znalci vyslovit jen o tom, jaký byl duševní stav obviněného v době činu. Posoudit, zda tento stav je stavem nepřičetnosti či není, je věcí orgánu činného v trestním řízení. Jestliže takové

¹⁵⁵ Langer, P.: Trestný čin opilství (1. Část), Bulletin advokacie, 2005, číslo 2, str. 58

¹⁵⁶ Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluver ČR, a. s., 2010, str. 521, 522

nepřípustné závěry znalecký posudek obsahuje, orgán činný v trestním řízení uloží znalci, aby posudek přepracoval, případně, pokud posudek netrpí jinými vadami, k nim při hodnocení důkazu – obsahu znaleckého posudku – nepřihlédne.¹⁵⁷

To, že otázka přičetnosti je otázkou právní, zdůrazňuje nejen teorie, ale i praxe ve svých judikátech (např. č. 17/79 Sb. rozh.). Toto rozhodnutí, jak bylo řečeno již výše, však upozorňuje i na to, že soud nezjišťuje přičetnost pachatele jako takovou, ale vždy jen přičetnost ve vztahu k určitému trestnému činu.¹⁵⁸

Znalci nepřísluší ani hodnocení důkazů. Důkazní význam může mít jen posudek, jehož závěry jsou kategorické (nikoliv tedy posudek, který formuluje závěry jako pravděpodobné). Není však vyloučeno, aby znalec poskytl odpovědi v podobě alternativ, jestliže mu skutkový stav neumožňuje stanovit jediné řešení.¹⁵⁹

Budou-li přibráni k vyšetření duševního stavu dva znalci a jestliže se jeden ze znalců psychiatrů, kteří zpracovali posudek o duševním stavu obviněného v době činu, podstatně odchýlí při svém výsledku v hlavním líčení od závěrů společně písemně vypracovaného posudku, bude soud povinen k jeho novým závěrům vyslechnout i druhého znalce (srov. č. 46/1994 Sb. rozh. tr.).¹⁶⁰

Jestliže se pachatel uvedl do stavu nepřičetnosti požitím alkoholických nápojů, je nezbytným předpokladem pro posouzení otázky, zda jednal pachatel za podmínek § 360 trestního zákoníku, objektivní zjištění výšky hladiny alkoholu v krvi. Tato otázka spadá do oboru soudního lékařství. Teprve na základě tohoto, popř. i dalších potřebných zjištění, je možno objasňovat okolnosti významné pro posouzení přičetnosti obviněného znaleckým posudkem z oboru psychiatrie o duševním stavu pachatele (srov. č. 46/1994 - II Sb. rozh. tr.).¹⁶¹

¹⁵⁷ Císařová, D., Fenyk, J., Gřivna, T. a kol.: Trestní právo procesní 5. vyd., Praha: ASPI, 2008, str. 334, 338, 339, 341

¹⁵⁸ Langer, P.: Trestný čin opilství (1. Část), Bulletin advokacie, 2005, číslo 2, str. 58

¹⁵⁹ Císařová, D., Fenyk, J., Gřivna, T. a kol.: Trestní právo procesní 5. vyd., Praha: ASPI, 2008, str. 338, 340

¹⁶⁰ Jelínek, J. a kol.: Trestní zákon a trestní řád s poznámkami a judikaturou, 23. vyd., Praha: Linde, 2005, str. 488

¹⁶¹ Novotný, O., Vokoun, R., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Zvláštní část. 6. Vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, str. 472

2.4. Zjišťování výše hladiny alkoholu v krvi

Pro zjištění hladiny alkoholu v krvi je bezesporu pro forenzní účely nutno dodržet postup, který je nezpochybnitelný, jasný, průkazný a objektivní. Takový postup správného zjištění hladiny etanolu v krvi pro orgány činné v trestním řízení je stanoven v závazném právním předpisu, a to ve Věstníku Ministerstva zdravotnictví ČR č. 7/2006. Tento věstník, jak by sem mohlo zdát, není interním předpisem, ale závazným právním předpisem vydaným a publikovaným zákonným způsobem tím subjektem, který je k vydání a publikaci oprávněn. Jedná se o standard, tedy písmeně zpracovaný postup *lege artis*, tj. postup který odpovídá současným dostupným poznatkům vědy, zveřejněný ve Věstníku ministerstva zdravotnictví. Dle dikce tohoto metodického pokynu je zřejmé a jednoznačné, že nedává na výběr případné postupy, nýbrž právě naopak, stanoví závazně, jak je třeba postupovat; nejedná se tudíž jen o nějaké doporučení.

Z tohoto předpisu, konkrétně pod jeho bodem 10, se mimo jiné podává, že stanovování hladiny etanolu v krvi pro orgány činné v trestním řízení je možno provádět toliko specifickou metodou plynové chromatografie, která je nezastupitelná, přičemž výsledek takto získaný je nutno ověřit další nejméně jednou, již nespecifickou metodou. Jako tato další nespecifická metoda pak bývá používána nejčastěji metoda Widmarkova. Výsledky obou metod se nesmí lišit o více než 0,20 g/kg.¹⁶²

Metoda plynové chromatografie umožňuje rozlišit etanol od dalších těkavých látek (aceton, metanol, propanol, butanol, toluen atd.). Analýza probíhá v režimu řízeném a vyhodnocovaném počítačem. Na rozdíl od plynové chromatografie není metoda Widmarkova (založená na principu redukce dvojchromanu draselného) schopna rozlišit, zda se v krvi nachází pouze etanol, nebo i jiné redukující látky. Další možnou, i když málo rozšířenou nespecifickou kontrolní metodou je enzymatická metoda používající alkoholdehydrogenázu.

Koncentraci etanolu v krvi lze určit také z jeho koncentrace v moči. Vzhledem k tomu, že moč se v močovém měchýři hromadí delší dobu, v některých případech až

¹⁶² Sedláčková, B., Sedláček, P.: Vyšetření při ovlivnění alkoholem aneb jenom dýchnout nestačí, *Bulletin advokacie*, 2008, číslo 12, str. 33-35

několik hodin, takto určit koncentraci etanolu v krvi není přesně možné. Orientačně lze použít pro výpočet minimální koncentrace etanolu v krvi z koncentrace v moči vzorec podle Froentjese a Verburgta, ten však jako důkaz opilství není vhodný. Najde-li se v moči vyšší koncentrace etanolu než v krvi, značí to, že vrchol vstřebávání byl překročen a jedinec se při odběru nacházel již ve fázi eliminace.¹⁶³

Vyšetření metodou plynové chromatografie je pro účely právní nutno provádět ve specializované toxikologické laboratoři (bod 4 téhož Věstníku Ministerstva zdravotnictví ČR č. 7/2006), nikoli např. pouze v laboratoři biochemické, neboť žádná z biochemických laboratoří není v seznamu toxikologických pracovišť provádějících vyšetření krve metodou plynové chromatografie, vydaném Ministerstvem zdravotnictví ČR. Tato toxikologická laboratoř musí postupovat v souladu s platnými standardními postupy definovanými a schválenými Českou lékařskou společností JEP a podle zásad správné laboratorní praxe (viz i vyhl. č. 424/2004 Sb. v platném znění). V Brně je touto laboratoří pouze toxikologická laboratoř Ústavu soudního lékařství Lékařské fakulty Brno. Jen takto zachovaný postup je postupem *lege artis*.

V této souvislosti je třeba zmínit také používání dechových analyzátorů (přístroje Dräger a Lion).¹⁶⁴ Mezi předchůdce těchto dvou jmenovaných analyzátorů patřila nejprve dobře známá detekční trubička Altest a po ní poté modernější dechové analyzátory Alcotest a Alcomat. V případě Altestu vyšetřovaná osoba nafoukla přes skleněnou trubičku tzv. balonek, a pokud došlo ke změně barvy krystalků v trubičce (způsobené reakcí žlutého dvojchromanu draselného s etanolem a dalšími těkavými látkami) ze žluté na zelenou, bylo možno vyslovit podezření, že dotyčná osoba požíla alkoholický nápoj. Trubička byla opatřena ryskou, umožňující semikvantitativní hodnocení výsledku (zelené zbarvení krystalků dosahující k rysce představovalo přibližně 0,8 g/kg etanolu v krvi). Alcotest a Alcomat využívaly metodu měření koncentrace etylalkoholu ve vydechaném vzduchu pomocí infračerveného a elektrochemického detektoru.¹⁶⁵

¹⁶³ <<http://www.alkoholik.cz/soudni.htm>>

¹⁶⁴ Sedláčková, B., Sedláček, P.: Vyšetření při ovlivnění alkoholem aneb jenom dýchnout nestačí, *Bulletin advokacie*, 2008, číslo 12, str. 34

¹⁶⁵ <<http://www.alkoholik.cz/soudni.htm>>

Dechová zkouška je dle převažujícího názoru vždy pouze orientační a rozhodně by neměla být jediným podkladem pro rozhodování o výši alkoholu v krvi. To znamená, je-li tato zkouška pozitivní, je za účelem objektivního zjištění výše alkoholu v krvi nutno provést její odběr. I když běžně používané dechové analyzátory Lion a Dräger jsou obvykle opatřeny platnými atesty, je skutečností, že měření státních zkušeben v rámci vydávání atestů je obvykle zajišťováno etanolovými standardy, a probíhají tedy za ideálních laboratorních podmínek, které se od podmínek v terénu pochopitelně liší. Přístroj je tak sice kalibrován, ale vlastně za laboratorních podmínek. Výsledek dechové zkoušky tedy zdaleka nemusí odpovídat skutečné hladině etanolu v krvi. Například u přístroje Dräger sám výrobce upozorňuje na skutečnost, že vyšetření nesmí být prováděno v blízkosti mobilních telefonů či jiných přístrojů, protože by mohlo dojít k ovlivnění výsledku (mohl by vzniknout falešně pozitivní výsledek).

Výsledky získané dechovými analyzátory jsou přepočtem koncentrace alkoholu v krvi z koncentrace alkoholu změřeného ve vydechovaném vzduchu a opírají se o určité zákonitosti chování lidského organismu po požití alkoholického nápoje. Je však třeba podotknout, že tyto zákonitosti neplatí zcela univerzálně. Princip přepočtu je totiž založen na skutečnosti, že existuje poměr mezi obsahem alkoholu ve vzduchu plicních sklípků a žilní krvi. Tento poměr má však relativně široké rozpětí hodnot a pro užití v přístroji je vybrána jen jedna hodnota a individuální odchylky nejsou uvažovány. Rozdíly mezi hladinami jsou ovlivněny mnoha faktory, zejména tělesnou teplotou, teplotou vdechovaného a vydechovaného vzduchu, tlakem vzduchu, teplotou přístroje, jiné hodnoty poměru nastávají ve fázi vylučovací a jiné ve fázi vstřebávací.

Z praxe jsou známy případy, kdy výsledek zjištěný dechovým analyzátozem byl pozitivní, ale v krvi metodou plynové chromatografie nebyl zjištěn vůbec žádný alkohol. Tyto stavy mohou být způsobeny například tím, že dechová zkouška se provádí krátce po požití, ale do krve ještě alkohol nebyl vstřebán. Jinými podobnými případy jsou například požití malého množství nápoje či léku obsahujícího alkohol, požití cukrovinek s obsahem alkoholu, aplikace různých ústních vod s obsahem alkoholu,

apod. Pozitivní výsledky dechové zkoušky tak mohou nastat až do 20 minut po požití, ale výsledek vyšetření provedeného plynovou chromatografií je nulový.¹⁶⁶

Stejně jako u dechových analyzátorů, tak i u Widmarkovy metody je při posuzování nutno uvědomit si úlohu některých redukcujících látek. Tak aceton v krvi zvyšuje hladinu alkoholu o 0,7 až 0,85 promile, u normálních diabetiků obvykle tyto hodnoty nepřesahují 0,2 promile. Zvýšení působí i chlorethyl aj. Z těkavých látek kromě acetonu dávají pozitivní výsledek Widmarkovy zkoušky i methanol, paraldehyd, amylenhydrát či aromatické látky těkavé, obsažené v některých alkoholických nápojích. Po požití většího množství ovoce a ovocných šťáv stoupne hodnota redukcujících látek v krvi, takže může být zkouška nepatrně ovlivněna. Zvýšení může dosáhnout nejvýše 0,2 promile. Pokud jde o léky, zde je nutno posuzovat každý z případů zvlášť a individuálně ve vztahu k danému jedinci, obecně se však má za to, že hladinu v krvi prakticky léky neovlivňují.¹⁶⁷

I když se etanol do krevního oběhu může dostat prakticky všemi cestami (inhalací, sliznicí močového měchýře, spojivkou či perkutánně, tedy neporušenou pokožkou), nejtypičtější je cesta gastrointestinálním traktem (GIT). Etanol, jenž je díky své malé molekule a dobré rozpustnosti ve vodě velmi snadno průchozí biologickou membránou, se při pití začíná vstřebávat již sliznicí dutiny ústní. V žaludku je situace složitější a záleží na tom, zda je žaludek naplněný či prázdný. V prázdném žaludku nedochází k promísení s potravou a etanol tak přichází do styku s žaludeční sliznicí přímo. Vzhledem k velké ploše a dobré vstřebávací schopnosti této sliznice prochází etanol celkem rychle cestou gastrických vén a dolní duté žíly do krevního oběhu. Část etanolu, která se vstřebala již v žaludku, se tak v první fázi vyhne oběhu portálnímu (oběh, jenž vede krev do jater), a tím i průchodu játry. Může tedy velmi rychle ovlivňovat CNS.¹⁶⁸ Je-li žaludek naplněný, je situace komplikovanější. Zatímco např. adrenalin zvyšuje přecitlivělost vůči alkoholu, přijetí potravy má účinek jiný, neboť ten naopak toleranci zvyšuje, poněvadž vstřebávání je zpomalené.¹⁶⁹ Částečným promísením alkoholického nápoje s potravou (zbylá část alkoholického nápoje prochází,

¹⁶⁶ Sedláčková, B., Sedláček, P.: Vyšetření při ovlivnění alkoholem aneb jenom dýchnout nestačí, Bulletin advokacie, 2008, číslo 12, str. 33, 34

¹⁶⁷ Tesař, J.: Soudní lékařství, Praha: Avicem, 1976, str. 607

¹⁶⁸ <<http://www.alkoholik.cz/soudni.htm>>

¹⁶⁹ Tesař, J.: Soudní lékařství, Praha: Avicem, 1976, str. 607

stejně jako každá jiná tekutina, podél malého zakřivení do střeva) nedochází k okamžitému a bezprostřednímu styku celého množství požitého etanolu s žaludeční sliznicí a jeho vstřebávání je tedy značně zpomalené. Převážná část požitého etanolu (až 80 %) prochází do střeva, je vstřebávána do portálního oběhu a dostává se přímo do jater. Rychlost pronikání etanolu do krve závisí nejen na různém stupni naplnění žaludku, ale také na druhu požívaného alkoholického nápoje. Nápoje obsahující CO₂ a teplé alkoholické nápoje se vstřebávají rychleji. Do krevního oběhu se nevstřebává veškerý vypitý etanol. Je tedy nutné vždy rozlišovat mezi množstvím etanolu požitého a množstvím etanolu vstřebaného. Tento rozdíl se nazývá vstřebávací deficit etanolu, jenž u koncentrátů a vína činí průměrně 10 %, u piva do zkonsumovaného množství 5 piv (2,5 l) 10 %, při požití 6-10 piv (3-5 l) 20 % a při požití 11 piv a více až 30 %.

Ze vstřebaného etanolu se přibližně 2 – 10 % vyloučí dechem a močí, zbytek se metabolizuje, převážně v játrech. To je také důvod, proč je rychlost poklesu hladiny etanolu v krvi při jejich poškození zpomalená. Hepatocyt (jaterní buňka) obsahuje tři hlavní cesty pro metabolizaci etanolu a každá z nich je vázána na rozdílné subcelulární struktury.¹⁷⁰ K rychlejšímu spalování alkoholu dochází při svalové práci, rovněž tak při horečce. V bezvědomí je naopak zpomalené (např. při otřesech mozku a zlomeninách lebky spojených s bezvědomím). Po kofeinu hladina alkoholu v krvi neklesá, ale tolerance se zvyšuje. Kofein na čas totiž odstraňuje tlumivý účinek alkoholu na CNS, takže mizí inkoordinace řeči, nejistá chůze apod.¹⁷¹ Obdobně pravidelní pijáci alkoholických nápojů jsou schopni tolerovat vyšší množství etanolu hlavně z důvodů adaptace jejich CNS. Navíc se u nich v důsledku zvýšené aktivity MEOS (mikrozomální etanol oxidující systém) zrychluje metabolizace etanolu.¹⁷² Mezi látky, jež hladinu alkoholu v krvi snižují, patří např. diuretika.¹⁷³

Jak bylo řečeno, vstřebaný alkohol se odbourává především v játrech. Jakkoliv jsou v tomto procesu individuální rozdíly, bylo stanoveno jisté biologické rozmezí v rychlosti poklesu koncentrace etanolu v krvi. Odbourávání etanolu začíná prakticky okamžitě s jeho požitím. Rychlost vstřebávání etanolu je však vyšší než rychlost jeho

¹⁷⁰ <<http://www.alkoholik.cz/soudni.htm>>

¹⁷¹ Tesař, J.: Soudní lékařství, Praha: Avicenum, 1976, str. 607, 608

¹⁷² <<http://www.alkoholik.cz/soudni.htm>>

¹⁷³ Tesař, J.: Soudní lékařství, Praha: Avicenum, 1976, str. 608

vylučování, přičemž na rychlost vylučování etanolu mají vliv i etnické vlivy, když u Evropanů je jeho eliminace rychlejší než u Číňanů. Proto v resorpční (vstřebávací) fázi jeho koncentrace v krvi stoupá. Po jednorázovém napití je vzestup křivky v podstatě pravidelný. Při opakovaném pití vzhled vzestupné části křivky záleží nejen na množství a koncentraci alkoholického nápoje, ale i na frekvenci konzumace jednotlivých dávek. Po skončení pití ještě po nějakou dobu hladina etanolu v krvi stoupá. Tato doba závisí na druhu alkoholického nápoje (pivo, víno a destiláty) a na naplnění žaludku. Tak např. destiláty a víno vypité na lačno se vstřebají do 30 minut, při lehce naplněném žaludku do 60 minut, při středně naplněném žaludku do 90 minut a při nadměrně naplněném žaludku do 120 minut, přičemž u piva je třeba u každého stupně naplnění žaludku přidat vždy přibližně 30 minut navíc. Po dosažení vrcholu počíná hladina etanolu v krvi klesat, a to rychlostí 0,12 - 0,20 g/kg za 1 hodinu až k hladině nulové.

Vzhledem k tomu, že laboratorní vyšetření stanoví koncentraci etanolu v krvi v době jejího odběru a že je tuto koncentraci třeba znát v době, v níž z hlediska trestního došlo k právně relevantnímu jednání, provádí se zpětný propočet. Přitom se vychází z již zmíněného faktu, že za každou hodinu poklesne koncentrace etanolu v krvi minimálně o 0,12 g/kg a maximálně o 0,20 g/kg.

Odběr krve ke zjišťování koncentrace etanolu u živých osob provádí zásadně zdravotnický personál a lékař vyšetřující dotyčnou osobu by tento odběr měl vždy provádět sám. Krev se odebírá z loketní žíly v množství nejméně 5 ml do zkumavky s velmi dobře těsnícím uzávěrem, nejlépe speciálně k tomuto účelu vyráběné, a to bez použití jakýchkoliv přísad (sražená krev není na závalu). K dezinfekci kůže se nesmí použít roztok obsahující etanol. Během odběru krve lékař vyplňuje Protokol o lékařském vyšetření při ovlivnění alkoholem. Naprostou nutností je vyšetřovanou osobu vždy zvážit, změřit a velmi pečlivě vyplnit veškeré údaje předtištěné v protokolu včetně orientačního neurologického vyšetření a velmi přesně zaznamenat dobu odběru, a to den, hodinu a minutu. Pro zajímavost lze uvést, že při pitvě se krev ke zjišťování koncentrace etanolu odebírá z končetinových žil, nejlépe ze stehenní žíly. Dál jako standard je zajišťována moč a ve výjimečných případech i mozkomíšní nebo tkáňový

mok. V některých případech je vhodné laboratorně prověřit přítomnost etanolu v plicích a mozku.

Může ovšem dojít i k situaci, kdy k laboratornímu zjištění hladiny etanolu v krvi nedojde, neboť dané osobě z nějakého důvodu nelze krev k vyšetření odebrat. V takovém případě při znalostech hmotnosti těla, množství a koncentrace zkonsumovaných alkoholických nápojů a době jejich požívání lze tzv. bilančním propočtem zjistit koncentraci etanolu v krvi v určité době, a to za předpokladu, že tato doba se nachází již ve fázi vylučovací. Vzorec pro bilanční propočet odvoditelný z jednotek, ve kterých bývá koncentrace etanolu v krvi udávána (gramy absolutního etanolu v 1 kg krve), je následující. Do čitatele vzorce dosadíme množství zkonsumovaného 100% etanolu a odečteme výše uvedený vstřebávací deficit. Do jmenovatele dosadíme hmotnost jedince, kterou násobíme tzv. redukčním faktorem r . U mužů normální postavy $r = 0,7$ a u ženy normální postavy $r = 0,6$, což je zapříčiněno rozdílem mezi množstvím svaloviny a tukové tkáně u muže a u ženy. Nakonec odečteme alkohol odbouraný od počátku jeho požívání.¹⁷⁴

Otázkou však zůstávalo, zda osobě, u níž byl zjištěn pozitivní výsledek dechové zkoušky, vzniká s ohledem na výše uvedené i povinnost podrobit se lékařskému vyšetření. V tomto smyslu se vyjádřil Rozsudek Nejvyššího správního soudu ČR ze dne 24. 6. 2008, č. j. 8 As 11/2007, který stanovil, že pozitivní výsledek dechové zkoušky řidiče motorového vozidla znamená automaticky povinnost podrobit se lékařskému vyšetření s alternativou odběru krve nebo moči ke zjištění, není-li ovlivněn alkoholem. Důsledkem odmítnutí odběru krve nebo moči je vznik odpovědnosti za přestupek podle § 30 odst. 1 písm. i), bod 2 zákona o přestupcích. Z odůvodnění tohoto Rozsudku vyplývá: „Žalobce se přestupku dopustil tím, že dne 17. 4. 2005 řídil motorové vozidlo, odmítl po pozitivní dechové zkoušce zjištěné přístrojem Dräger s naměřenou hodnotou 0,48 promile alkoholu v dechu podrobit se lékařskému vyšetření spojenému s odběrem krve nebo moči ke zjištění ovlivnění alkoholem.“ Tím porušil § 4 písm. a) a § 5 odst. 1 písm. f) zákona č. 361/2000 Sb., o provozu na pozemních komunikacích a o změnách některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o silničním provozu“). Žalobci byla za toto jednání podle § 30 odst. 2, § 11 odst. 1 písm. b), c) a za použití § 12

¹⁷⁴ <<http://www.alkoholik.cz/soudni.htm>>

odst. 1 zákona o přestupcích uložena pokuta ve výši 5000 Kč, zákaz činnosti spočívající v zákazu řízení motorových vozidel v délce čtyř měsíců ode dne právní moci rozhodnutí a zároveň mu byla uložena povinnost nahradit náklady spojené s projednáním přestupku.

Žalobce napadl rozhodnutí správního orgánu odvoláním, které žalovaný svým rozhodnutím zamítl a napadené rozhodnutí potvrdil. Žalobce brojil proti rozhodnutí žalovaného žalobou u krajského soudu, který ji svým rozsudkem zamítl. Následně žalobce (stěžovatel) napadl rozsudek krajského soudu kasační stížností z důvodů podle § 103 odst. 1 písm. a) s. ř. s. Povinnost stěžovatele podrobit se lékařskému vyšetření jistě nebyla absolutní a byl-li by odběrem krve skutečně ohrožen jeho život či by došlo k vážnému ohrožení jeho zdraví, zakládalo by to překážku k provedení tohoto odběru. Na druhé straně nelze přehlédnout, že odběr krve je prováděn v rámci lékařského vyšetření, tj. kvalifikovanou osobou, která je na základě informací poskytnutých vyšetřovaným schopna posoudit otázku zdravotního rizika plynoucího z vyšetření. Stěžovatel ovšem svým odmítnutím lékařského vyšetření zcela vyloučil možnost takového posouzení kvalifikovanou osobou. Ve své argumentaci pak navíc úplně pomíjel alternativu při vyšetření, totiž provedení odběru moči namísto odběru krve. Stěžovatel odmítl odběr moči s tím, že by se pro něj jednalo o zdržení. Kasační stížnost byla jako nedůvodná dle § 110 ods. 1 s. ř. s. zamítnuta.

Podle současné právní úpravy tomu tak však již být nemůže a tento rozsudek je v podstatě nepoužitelný, neboť § 30 odst. 1 písm. i) zákona o přestupcích, jakož i § 4 a § 5 odst. 1 písm. f) zákona č. 361/2000 Sb., o provozu na pozemních komunikacích a o změnách některých zákonů, odkazují na zákon č. 379/2005 Sb., o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami a o změně souvisejících zákonů. Podle tohoto zákona, konkrétně jeho § 16 odst. 2, platí, že orientačnímu vyšetření a odbornému lékařskému vyšetření zjišťujícímu obsah alkoholu je povinna podrobit se osoba, u níž se lze důvodně domnívat, že vykonává pod vlivem alkoholu činnosti, při nichž by mohla ohrozit život nebo zdraví svoje nebo dalších osob nebo poškodit majetek, a dále osoba, u které je důvodné podezření, že přivodila jinému újmu na zdraví v souvislosti s požitím alkoholického nápoje. Tím však není znění § 16 odst. 2 vyčerpáno, když v tomtéž

odstavci zákon pokračuje a dále stanoví, že spočívá-li orientační vyšetření zjišťující obsah alkoholu v dechové zkoušce provedené analyzátozem alkoholu v dechu, splňujícím podmínky stanovené zvláštním právním předpisem, odborné lékařské vyšetření se neprovede. V případě, že osoba tento způsob orientačního vyšetření odmítne, odborné lékařské vyšetření se podle poslední věty tohoto ustanovení již provede. Zvláštním právním předpisem, na který tento odstavec odkazuje je Vyhláška Ministerstva průmyslu a obchodu č. 345/2002 Sb., kterou se stanoví měřidla k povinnému ověřování a měřidla podléhající schválení typu, ve znění pozdějších předpisů. Podle položky 7.4.2 této vyhlášky doba platnosti ověření analyzátoru alkoholu v dechu platí po dobu 1 roku.

Tedy, bude-li se lze důvodně domnívat, že osoba, vykonávající činnosti, při nichž by mohla ohrozit život nebo zdraví svoje nebo dalších osob nebo poškodit majetek, tyto činnosti vykonává pod vlivem alkoholu, anebo jde-li o osobu, u které je důvodné podezření, že přivodila jinému újmu na zdraví v souvislosti s požitím alkoholického nápoje, potom platí, že pro zjištění výše alkoholu v krvi takové osoby postačí, bude-li provedeno pouze orientační vyšetření spočívající v dechové zkoušce provedené analyzátozem alkoholu v dechu, splňujícím podmínky stanové výše uvedenou vyhláškou. Provedení odborného lékařského vyšetření již tak v tomto případě nebude třeba. Z toho lze dále dovodit, jestliže bude výsledek takto provedeného orientačního vyšetření pozitivní, odborné lékařské vyšetření (na rozdíl od právní úpravy předchozí, kde podle § 30 odst. 1 písm. i) bodu 2 zákona č. 200/1990 Sb. ve znění účinném do 26. 9. 2005 se přestupku dopustil ten, kdo se odmítl podrobit lékařskému vyšetření ke zjištění, zda není ovlivněn alkoholem v případě, že dechová zkouška byla pozitivní) se stejně neprovede. Nemá-li se odborného lékařského vyšetření provést, nemůže potom ani k výzvě takovému lékařskému vyšetření se podrobit ze strany osob k tomu dle § 16 odst. 4 zákona č. 379/2005 Sb. oprávněných dojít, a v konečném důsledku tudíž nelze ani odpovědnost za přestupek podle § 30 odst. 1 písm. i) zákona č. 200/1990 Sb. dovodit, neboť podle tohoto ustanovení lze za přestupek postihnout osobu, která se odepré podrobit vyšetření, k němuž byla dle zákona č. 379/2005 Sb. vyzvána. Jinak tomu však bude u osoby, u níž se lze důvodně domnívat, že vykonává činnosti, při nichž by mohla ohrozit život nebo zdraví svoje nebo dalších osob nebo poškodit majetek, pod vlivem jiné návykové látky než alkoholu, a dále osoby, u které je

důvodné podezření, že přivodila jinému újmu na zdraví v souvislosti s užitím jiné návykové látky. Zde již samotné orientační vyšetření nestačí.

Hodnocení koncentrace etanolu v krvi a jejího vlivu na jedince je styčnou kapitolou soudního lékařství a psychiatrie. Působení etanolu je značně individuální, stejná koncentrace etanolu může působit rozdílně na člověka uvyklého pravidelnému pití a na abstinenta. Koncentrace etanolu v krvi a ostatním biologickém materiálu se vyjadřuje v soustavě SI v gramech absolutního etanolu na 1 kg krve (g/kg), ve starší literatuře a dodnes i mnohde v praxi se používá promile (‰), které jsou svou číselnou hodnotou s g/kg totožné. I když je vždy nutné posuzovat vliv etanolu v krvi na jedince individuálně, existují jistá pravidla při hodnocení této hladiny.

Obecné hodnocení koncentrace etanolu v krvi:¹⁷⁵

Do 0,20 g/kg	tato hladina se při analýze plynovou chromatografií považuje za neprůkaznou, bere se na zřetel možná laboratorní chyba a tzv. bezpečnostní faktor
0,21 – 0,30 g/kg	hladina není pro silniční provoz významná
0,31–0,49 g/kg	jedinec požil alkoholický nápoj, ale je pitím prakticky neovlivněn, nelze říci, že je podnapilý
0,50 – 0,99 g/kg	podnapilost
0,80 g/kg a více	řidič není schopen bezpečně řídit motorové vozidlo – světový trend
1,00 – 1,49 g/kg	mírná opilost – mírné snížení soudnosti, pozornosti, zvýšená sebedůvěra, mnohmluvnost, prodloužená reakční doba a možnost nesprávného řešení situace v silniční dopravě i mimo ni
1,50 – 1,99g/kg	střední opilost – bývají poruchy koordinace, snížená pozornost, zpomalení tělesných výkonů
2,00 – 2,99 g/kg	těžká opilost – blábolivá řeč, psychické poruchy, negativní ovlivnění tělesných pohybů až neschopnost samostatné chůze
3,00 – 3,99 g/kg	otrava alkoholem – stupor, obluzení
4,00 a více g/kg	smrtelná otrava alkoholem

¹⁷⁵ <<http://www.alkoholik.cz/soudni.htm>>

Až jakmile je objektivně zjištěna výše hladiny alkoholu v krvi, je teprve možné přistoupit k objasňování okolností významných pro posouzení přičetnosti obviněného znaleckým posudkem z oboru psychiatrie o duševním stavu pachatele (srov. č. 46/1994 - II Sb. rozh. tr.).¹⁷⁶

2.5. Vliv nepřičetnosti z hlediska procesního

Nepřičetnost pachatele, a tím pádem i jeho trestní neodpovědnost, je v přípravném řízení podle § 172 odst. 1 písm. e) trestního řádu a v rámci předběžného projednání obžaloby podle § 188 odst. 1 písm. c) trestního řádu důvodem pro zastavení trestního stíhání. V hlavním líčení je tato skutečnost podle § 226 písm. d) trestního řádu důvodem zprošťujícího rozsudku, a to pouze poté, když bylo zjištěno, že obžalovaný se skutku, který je předmětem obžaloby, dopustil a že tento skutek vykazuje znaky některého trestného činu, tj. pouze poté, kdy není dán žádný z důvodů zproštění uvedených v § 226 písm. a) až c) trestního řádu (srov. č. 29/71 Sb. rozh. tr.).

V trestním řízení má pak význam i případ, kdy obviněný není schopen pro duševní poruchu, která nastala až po spáchání činu, chápat smysl trestního stíhání, což je důvodem pro přerušení trestního stíhání (§ 173 odst. 1 písm. c), § 188 odst. 1 písm. d), § 224 odst. 1, § 255 a § 257 odst. 1 písm. d) trestního řádu). Chorobný duševní stav může být také důvodem pro odklad výkonu trestu odnětí svobody (§ 325 odst. 1 trestního řádu).

2.6. Zmenšená přičetnost

K historii institutu zmenšené přičetnosti viz bod 1.4. Přestože trestní zákon č. 140/1961 Sb. pojem zmenšené přičetnosti nedefinoval, zatímco nový trestní zákoník tak již ve svém § 27 činí, literatura - s výjimkou rozdílu v pojetí trestného činu a jeho

¹⁷⁶ Novotný, O., Vokoun, R., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Zvláštní část. 6. Vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, str. 472

přechodu od materiálně formálního k pojetí formálnímu - tento stav již dříve v porovnání s obsahem § 27 definovala totožně. Krom toho trestní zákon z roku 1961 s tímto stavem jako i trestní zákoník spojoval stejné důsledky. Zmenšenou přičetnost je třeba odlišovat od nepřičetnosti. Za zmenšeně přičetného se podle § 27 trestního zákoníku považuje ten, kdo pro duševní poruchu v době spáchání činu měl podstatně sníženou (oslabenou) schopnost rozpoznat protiprávnost činu nebo schopnost ovládat své jednání, anebo měl sníženy zároveň obě tyto schopnosti.^{177 178} Důvodová zpráva uvádí, že se nemusí jednat o duševní chorobu (srov. c. 61/1971-I. Sb. rozh. tr.).¹⁷⁹

Jak je patrné, problematika zmenšené přičetnosti se opírá o stejná kritéria jako úplná nepřičetnost, liší se jen jejich intenzitou, neboť zákon předpokládá „podstatné snížení“ alespoň některé z uvedených schopností (ovládací, rozpoznávací), a proto, pokud jde o jednotlivá kritéria, platí to, co bylo řečeno již v souvislosti s výkladem o nepřičetnosti.¹⁸⁰ Obdobnou intenzitu snížení některé ze schopností uvádí i dřívější judikatura, když na místo pojmu podstatného snížení uvádí pojem výrazného snížení; pachatel, u něhož by byla v době činu alespoň jedna z těchto složek jednání (rozpознаvací nebo ovládací) pouze výrazněji snížena, se považuje jen za zmenšeně přičetného, což je stav, který neumožňuje aplikovat ani ustanovení § 12 trestního zákona (současný § 26 trestního zákoníku), ani ustanovení o trestném činu opilství podle § 201a trestního zákona (současný § 360 trestního zákoníku) (srov. č. 22/93 Sb. rozh. tr.).¹⁸¹ Pokud by však byla vyloučena alespoň jedna z těchto schopností zcela, jednalo by se již o nepřičetnost ve smyslu § 26 trestního zákoníku, popřípadě by se uplatnila trestní odpovědnost za actio libera in causa, nebo za trestný čin opilství podle § 360 odst. 1 trestního zákoníku.¹⁸²

Na rozdíl od stavu nepřičetnosti má problematika zkoumání ovládací složky daleko větší význam u pachatelů, jejichž porucha způsobuje právě stav zmenšené

¹⁷⁷ Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluver ČR, a. s., 2010, str. 195, 200, 201

¹⁷⁸ Novotný, O., Vanduchová, M. a kol.: Trestní právo hmotné – I. Obecná část. Praha: ASPI, a.s., 2007, str. 204

¹⁷⁹ Důvodová zpráva k zákonu 40/2009 Sb., k § 27

¹⁸⁰ Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluver ČR, a. s., 2010, str. 200, 201

¹⁸¹ Langer, P.: Trestný čin opilství (1. Část), Bulletin advokacie, 2005, číslo 2, str. 57

¹⁸² Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluver ČR, a. s., 2010, str. 201

příčetnosti. Z psychiatrického hlediska se sem řadí různé hraniční stavy schizoidní psychopatie a sporné schizofrenie, dále duševní poruchy při některých počínajících nebo málo rozvinutých mozkových chorobách jako je mozková arterioskleróza, mozková lues, úspěšně léčená progresivní paralýza nebo epileptické změny povahy, někdy i alkoholismus s poškozením mozku a jiných orgánů, z chronických chorobných stavů nebo abnormit sem spadají některé psychopatie, vývojové retardace a infantilismy, některé oligofrenie a hluchoněmost. Stav zmenšené příčetnosti může být vyvolán krátkodobou duševní poruchou, která má uvedené následky, přičemž rozhodovací praxe sem zahrnuje např. některé případy jednání v afektu.¹⁸³

Zbavení nebo omezení způsobilosti k právním úkonům podle občanskoprávních předpisů (§ 10 občanského zákoníku) samo o sobě neznamená, že měl pachatel v době spáchání trestného činu zmenšenou příčetnost. Může to však být signálem k tomu, aby byl přezkoumán jeho duševní stav (srov. č. 64/58 Sb. rozh. tr.). Stejně tak jako je tomu u nepřičetnosti, tak i otázka zmenšené příčetnosti je otázkou právní, a tudíž její posouzení náleží orgánům činným v trestním řízení a je nutno ji zkoumat vždy konkrétně jen ve vztahu k určitému trestnému činu pachatele.¹⁸⁴ Povaha této otázky vyžaduje, aby její posouzení bylo založeno na odborných znalostech, a proto se posouzení zmenšené příčetnosti neobejde bez psychiatrického znaleckého posudku, v němž by mělo být co nejpresněji stanoveno, do jaké míry z kvalitativního i z kvantitativního hlediska duševní porucha u pachatele ovlivnila jeho schopnosti rozpoznávací a ovládací, zda se tyto či alespoň jedna z nich již blížila stavu jejího vymizení, resp. v jakém směru a rozsahu zůstaly tyto schopnosti pachatele zachovány (srov. č.17/1979 a č. 6/2000 Sb. rozh. tr.), což má pak rozhodující význam pro otázku, zda šlo o podstatně sníženou rozpoznávací nebo ovládací schopnost pachatele.¹⁸⁵

Okolnost, že v době spáchání činu byl pachatel ve stavu zmenšené příčetnosti, trestní odpovědnost nevylučuje, nýbrž ji pouze modifikuje a vůči takovému pachateli odůvodňuje zvláštní postup. Zmenšená příčetnost jako okolnost, která spolupůsobila při spáchání trestného činu, tedy vytváří zvláštní situaci, v níž nelze vůči pachateli

¹⁸³ Císařová, D. - Vanduchová, M.: Nepřičetný pachatel- příručka MS ČR, institut pro další vzdělávání, Praha, 1995, str. 10

¹⁸⁴ Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, str. 201

¹⁸⁵ Důvodová zpráva k zákonu 40/2009 Sb., k § 27

postupovat vždy způsobem, který by byl účinný v obvyklých případech. Zmenšenou přičetnost obviněného je třeba vzít v úvahu také při hodnocení povahy a závažnosti trestného činu, poněvadž duševní stav obviněného charakterizuje osobu pachatele a ovlivňuje míru jeho zavinění, což jsou kritéria, která spoluurčují povahu a závažnost činu podle § 39 odst. 2 trestního zákoníku, popřípadě i společenskou škodlivost při použití zásady subsidiarity trestní represe ve smyslu § 12 odst. 2 trestního zákoníku.

Sama o sobě však zmenšená přičetnost není podle platné právní úpravy polehčující okolností, poněvadž nemusí vždy znamenat nižší závažnost spáchaného trestného činu a odůvodňovat uložení mírnějšího trestu (srov. obdobně v platné judikatuře č. 41/1976 Sb. rozh. tr.).^{186 187} Tak například pachatel zaviněně nechá na sebe působit nebo dokonce vyhledá takovou okolnost, situaci, látku, podnět apod., o kterých ví, že oslabí jeho rozpoznávací nebo ovládací schopnost do té míry, že může vést až ke spáchání trestného činu.¹⁸⁸ Stav zmenšené přičetnosti, stejně tak jako tomu bylo podle § 33 trestního zákona z roku 1961, tedy mezi polehčující okolnosti podle § 41 trestního zákoníku nepatří. Za stav zmenšené přičetnosti, byť by se tak mohlo zdát, proto nelze považovat ani polehčující okolnost uvedenou v § 41 písm. b) (stejná okolnost se nacházela i v § 33 písm. a) trestního zákona z roku 1961), tedy, že pachatel spáchal trestný čin v silném rozrušení. Silným rozrušením je třeba rozumět stav pachatelova duševního rozpoložení, který nepříznivě ovlivňuje intelektuální nebo volní služku jednání pachatele, snižuje proto míru zavinění pachatele, a tím i společenskou škodlivost (podle dřívější právní úpravy stupeň nebezpečnosti pro společnost - viz bod 4.1.). V tom se podobá stavu zmenšené přičetnosti, nedosahuje však jeho intenzity. U silného rozrušení jde vlastně o krátkodobou duševní poruchu. Ta může být u pachatele vyvolána onemocněním, silnou duševní nebo tělesnou vyčerpaností, prožitím nějaké otřesné události nebo jiným na psychiku silně působícím vnějším podnětem, zejména útokem na jeho osobu apod. Přestože tedy stav silného rozrušení není stavem zmenšené přičetnosti, zajímavé v této souvislosti zůstávají dřívější názory teorie i praxe, že v případech, kdy si stav silného rozrušení pachatel sám zavinil požitím alkoholického nápoje nebo omamného prostředku, soud pachateli tuto polehčující okolnost nepřizná

¹⁸⁶ Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, str. 201

¹⁸⁷ Důvodová zpráva k zákonu 40/2009 Sb., k § 27

¹⁸⁸ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 1. Vydání, Praha: Leges, 2009, str. 189

(arg. § 25 a 32 trestního zákona z roku 1961 a *maiore ad minus* – současný § 40 odst. 1 a § 47 trestního zákoníku) ¹⁸⁹

Zmenšená přičetnost může mít význam i při posuzování dalších otázek, a to například při zvažování možnosti nápravy pachatele (§ 39 odst. 1 trestního zákoníku), jakož i při posuzování stupně a povahy narušení pachatele v souvislosti se zařazováním pachatele do příslušného typu věznice (§ 56 odst. 3 trestního zákoníku).

Obligatočním důsledkem zmenšené přičetnosti je přihlédnutí k tomuto stavu podle § 40 odst. 1 trestního zákoníku při stanovení druhu trestu a jeho výměry. Fakultativním důsledkem může být buď upuštění od potrestání podle § 47 trestního zákoníku za současného uložení ochranného léčení (§ 99 odst. 1 trestního zákoníku), nebo zabezpečovací detence (§ 100 odst. 1 trestního zákoníku), anebo snížení trestu odnětí svobody pod dolní hranice trestní sazby podle § 40 odst. 2 trestního zákoníku za současného uložení ochranného léčení, a to bez omezení podle § 58 odst. 3 trestního zákoníku. Všechny tyto důsledky, s výjimkou upuštění od potrestání za současného uložení zabezpečovací detence podle § 47 odst. 2 trestního zákoníku (vzhledem k povaze zabezpečovací detence podle § 100 trestního zákoníku), však trestní zákoník vylučuje, jestliže si pachatel stav zmenšené přičetnosti přivodil, byť i z nedbalosti, vlivem návykové látky.¹⁹⁰

Jinak je tomu v řízení proti mladistvým. Zde od 1. 1. 2004 soud pro mládež v souladu s ustanovením § 25 odst. 2 zákona č. 218/2003 Sb. při stanovení druhu trestního opatření a jeho výměry přihlídně také k tomu, že mladistvý spáchal provinění ve stavu zmenšené přičetnosti, který se přivodil vlivem návykové látky.¹⁹¹

Také u rozumové a mravní vyspělosti mladistvého ve smyslu § 5 odst. 1 zákona o soudnictví ve věcech mládeže si lze obecně představit určité odstupňování v závislosti na biologickém a psychickém zrání osobnosti mladistvého, ale s ohledem na povahu rozumové a mravní vyspělosti zákonodárce nepovažoval za potřebné, aby byla vymezena zmenšená rozumová a mravní vyspělost, která teprve na základě postupného

¹⁸⁹ Císařová, D. - Vanduchová, M.: *Nepřičetný pachatel- příručka MS ČR*, institut pro další vzdělávání, Praha, 1995, str. 11

¹⁹⁰ Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, str. 201, 202

¹⁹¹ Langer, P.: *Trestný čin opilství (1. Část)*, Bulletin advokacie, 2005, číslo 2, str. 57

proces dopívání nabývá trvalejšího rázu. Přesto by však případné méně závažné opoždění v rozvoji osobnosti mladistvého mělo být zváženo z hlediska povahy a závažnosti činu ve smyslu § 39 odst. 1, 2 a účelu opatření ukládanému mladistvému ve smyslu § 9 odst. 1 zákona o soudnictví ve věcech mládeže.¹⁹²

¹⁹² Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluver ČR, a. s., 2010, str. 202

3. Posuzování jednání pod vlivem návykové látky

Návykovou látkou se podle § 130 trestního zákona rozumí alkohol, omamné látky, psychotropní látky a ostatní látky způsobilé nepříznivě ovlivnit psychiku člověka nebo jeho ovládací nebo rozpoznávací schopnosti nebo sociální chování. Toto dosti široké vymezení tak zahrnuje široký okruh látek, z nichž některé jsou i volně dostupné na trhu (např. ředidla, čisticí prostředky jako toluen, aceton apod.).

Pojem „návyková látka“ je často kritizován, a to především proto, že není dostatečně určitý a že vyvolání návyku není pojmovým znakem každé takové látky (srov. též jiná vymezení v zákoně č. 37/1989 Sb., o ochraně před alkoholismem a jinými toxikomaniemi, a v zákoně č. 167/1998 Sb., o návykových látkách a o změně některých dalších zákonů). Tento termín není tudíž příliš vhodný, a byť bylo uvažováno o jeho nahrazení jiným pojmem již dříve (např. droga, opojná látka apod.), v průběhu legislativního procesu souvisejícího s přípravou nového trestního zákoníku však ani tyto dříve navrhované termíny nebyly shledány jako dostatečně výstižné. Důvody byly v podstatě obdobné jako v případě pojmu „návykové látky“, neboť z hlediska vlastností těchto látek nelze označit všechny za drogu a ani nemají všechny opojné účinky. Proto byl nakonec ponechán pojem návykové látky beze změny, zvláště když bylo poukazováno na to, že v praxi jeho používání ani výklad nečiní v zásadě žádné potíže. Z hlediska obsahu je § 130 trestního zákoníku totožný se zněním § 89 odst. 10 trestního zákona z roku 1961.^{193 194}

Pokud byl spáchán trestný čin pod vlivem návykové látky, je třeba na prvním místě zjišťovat:

- původní stav pachatele před aplikací návykové látky (zda jím byla příčinnost, zmenšená příčetnost, nebo nepřičetnost)
- vliv aplikace návykové látky na příčetnost pachatele (to má význam, jen když původní stav byl příčetnost, kdy aplikace návykové látky může vést ke

¹⁹³ Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, str. 195, 196

¹⁹⁴ Novotný, O., Vanduchová, M. a kol.: Trestní právo hmotné - I. Obecná část, Praha: ASPI, 2007, str. 199

zmenšené přičetnosti nebo nepřičetnosti, anebo zmenšená přičetnost, kdy aplikace může vést k nepřičetnosti)

V praxi může docházet ke kombinaci těchto případů:

1. Pachatel byl v době před aplikací i po aplikaci návykové látky ve stavu přičetnosti. Návyková látka tu sice způsobuje duševní poruchu různého stupně, ne však takovou, která by zbavovala pachatele schopnosti rozpoznávací nebo ovládací. Ačkoliv návyková látka uvolňuje zábrany a ztěžuje ovládání vlastního chování, není to natolik, aby člověk zcela opustil své zvyky a morální zásady a nemohl se ubránit popudům k trestnímu jednání. Za této situace pachatel jako přičetná osoba plně odpovídá za spáchané jednání podle obecných zásad. Okolnost, že se pachatel trestného činu dopustil například pod vlivem alkoholu, se v některých případech uplatní jako okolnost podmiňující použití vyšší trestí sazby (§ 273 odst. 2 písm. b), § 148 odst. 1 trestního zákona), nebo jako jiná v zákoně nespecifikovaná obecná přitěžující okolnost.
2. V době před aplikací návykové látky byl pachatel ve stavu přičetnosti a po aplikaci ve stavu zmenšené přičetnosti. Návyková látka tak vyvolala u pachatele takový stav, v němž byla v důsledku duševní poruchy podstatně snížena schopnost pachatele rozpoznat, že spáchaný čin je protiprávní, nebo schopnost pachatele ovládat své jednání, anebo byly sníženy zároveň obě tyto schopnosti. O tom jaké důsledky zákon spojuje se zmenšenou přičetností v případě, že byla vyvolána nezaviněně, bylo pojednáno již výše (viz bod 2.6.). Byl-li však stav zmenšené přičetnosti přivozen zaviněně, byť i z nedbalosti, mohla by tato okolnost být posuzována jako okolnost přitěžující. Za okolnost podmiňující použití vyšší trestní sazby však stav zmenšené přičetnosti označit nelze, neboť se ve zvláštní části trestního zákoníku u žádného z trestných činů nenachází.
3. V době před aplikací návykové látky byl pachatel ve stavu přičetnosti a po aplikaci ve stavu nepřičetnosti. V tomto případě jde o posuzování případů nejproblematičtějších a jako takovým jim bude věnována samostatná část (viz níže).
4. V době před aplikací návykové látky byl pachatel ve stavu zmenšené přičetnosti a po aplikaci také ve stavu zmenšené přičetnosti. V těchto případech se vůči

pachateli postupuje stejně tak jako v bodě 2, tj. pachatel je nikoli trestně neodpovědný, ale za spáchaný čin plně trestně odpovědný s tím, že stav zmenšené přičetnosti, který si pachatel nepřivodil, byť z nedbalosti, vlivem návykové látky, tuto odpovědnost pouze modifikuje.

5. V době před aplikací návykové látky byl pachatel ve stavu zmenšené přičetnosti a po aplikaci ve stavu nepřičetnosti. Tato situace je svým řešením shodná se situací uvedenou v bodě 3.
6. V době před aplikací návykové látky byl pachatel ve stavu nepřičetnosti a po aplikaci také ve stavu nepřičetnosti. Byl-li pachatel před spácháním trestného činu ve stavu nepřičetnosti, nemůže být trestný ani podle obecných zásad ani podle zásady *actio libera in causa*.¹⁹⁵ Na tomto závěru přitom nebude dle mého soudu měnit nic ani ta skutečnost, že si pachatel prvotní stav nepřičetnosti vyvolal zaviněně, a to ať už ve smyslu § 360 odst. 1 (trestný čin opilství) nebo ve smyslu § 360 odst. 2 (*actio libera in causa*) trestního zákoníku.

Jak bylo řečeno, nejproblematičtější v těchto případech je situace, kdy se přičetný nebo zmenšeně přičetný pachatel pod vlivem návykové látky stal nepřičetným a v tomto stavu spáchal trestný čin. Zde pak rozlišujeme:

1. Tzv. dolózní *actio libera in causa* (doslova „jednání svobodné ve své příčině“). Pachatel se úmyslně vlivem návykové látky uvedl do stavu nepřičetnosti, aby v něm spáchal trestný čin (často se hovoří o tzv. „opití se na kuráž“). Příkladem může být případ, kdy pachatel, který ví na základě svých předchozích zkušeností, že pak ztrácí zábrany a použití násilí mu nečiní potíže, se tímto způsobem (nejčastěji alkoholem) uvede do stavu nepřičetnosti (zapříčiněné např. komplikovanou opilostí) a v tomto stavu spáchá ublížení na zdraví nebo vraždu.¹⁹⁶

Dolózní *actio libera in causa* je sice právně teoreticky myslitelná, je však sporné, zda se vůbec vyskytuje, je-li k naplnění skutkové podstaty v průběhu opilosti nezbytné konání, například k spáchání krádeže, vraždy apod. Jestliže se totiž někdo uvede do stavu nepřičetnosti, je nanejvýš nepravděpodobné, že by mohl

¹⁹⁵ Nezkusil, J., Knobloch, F.: Akutní otrava alkoholová a její soudně psychiatrické posuzování, *Acta universitatis Carolinae-Juridica*, 1963, číslo 1, str. 44, 45, 51

¹⁹⁶ Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, str. 196, 197

cílevědomě a úspěšně postupovat podle plánu, který si udělal před tím, než se opil. Takové uskutečnění úmyslu pachatele, který jej pojal před opitím, zpravidla nesvědčí pro stav nepřičetnosti. Trestné činy, kdy se pachatel napil „na kuráž“ a čin pak spáchal, jsou pravidelně činy přičetného pachatele. Takový pachatel sice často tvrdí, že si nic nepamatuje, že neví, co dělal, že má po dobu činu „okno“, ale pečlivým vyšetřením lze zpravidla dokázat skutečnosti, které tomu odporují.¹⁹⁷ Spíše než případy aktivní činnosti ve stavu nepřičetnosti, mohli by se proto v praxi objevovat případy úmyslných omisivních deliktů, kdy osoba, která má povinnost konat, by se úmyslně rozhodla nekonat, přičemž bez intoxikace vedoucí k nepřičetnosti by takového činu nebyla schopna, popř. taková intoxikace má vést k zakrytí jeho úmyslného jednání. Například osoba vykonávající ostrahu skladu vedena záměrem umožnit svému příteli odcizit v tomto skladu větší množství zboží se požitím tlumící drogy úmyslně uvede do stavu, ve kterém ztratí vědomí, a objekt neuzamkne; spáchá tak pomoc k trestnému činu krádeže podle § 205 trestního zákoníku).

Trestní odpovědnost se tu posuzuje podle doby, kdy byl pachatel ještě přičetný a uváděl se úmyslně do stavu nepřičetnosti, a proto je tu odůvodněna odpovědnost podle obecných zásad za úmyslný trestný čin, který pachatel spáchal (§ 360 odst. 2 trestního zákoníku).

2. Tzv. kulpózní *actio libera in causa* – pachatel spáchá trestný čin z nedbalosti, přičemž jeho nedbalost spočívá v tom, že se přivedl do stavu nepřičetnosti, ať již úmyslně či z nedbalosti. Typickým příkladem je situace, kdy řidič motorového vozidla požije alkoholického nápoje při přípravě na cestu a poté při řízení motorového vozidla způsobí dopravní nehodu se smrtelným následkem. Pak lze v tom, že se opitím uvedl do stavu nepřičetnosti, spatřovat jednání, jímž z nedbalosti způsobil usmrcení ve smyslu § 143 trestního zákoníku.

Pachatel je plně trestně odpovědný podle obecných zásad za spáchání trestného činu z nedbalosti (§ 360 odst. 2 trestního zákoníku).

¹⁹⁷ Nezkusil, J., Knobloch, F.: Akutní otrava alkoholová a její soudně psychiatrické posuzování, *Acta universitatis Carolinae-Juridica*, 1963, číslo 1, str. 46

3. Pachatel je plně trestně odpovědný i v tom případě, ve kterém si, byť z nedbalosti, přivodil stav nepřičetnosti požitím alkoholického nápoje nebo aplikací jiné návykové látky a v tomto stavu potom spáchal trestný čin či přesněji čin jinak trestný, neboli čin, který má znaky trestného činu, tedy tzv. kvazidelikt (ve vztahu k tomuto činu však není dáno zavinění). V takovém případě je pachatel trestně odpovědný pro trestný čin opilství podle § 360 odst. 1 trestního zákoníku. Tohoto trestného činu se totiž dopustí ten, kdo se požitím nebo aplikací návykové látky (nikoliv však již „jinak“ jak tomu bylo v § 201a trestního zákona) přivede, byť z nedbalosti, do stavu nepřičetnosti, v němž se dopustí činu jinak trestného, tedy jednání, které by jinak mělo znaky trestného činu.

Exkulpace z důvodu nepřičetnosti (§ 26 trestního zákoníku) tu nepřichází v úvahu za podmínky, že se pachatel přivedl do stavu nepřičetnosti požitím nebo aplikací návykové látky zaviněně, tedy buď úmyslně, nebo alespoň z nedbalosti. Zavinění ve vztahu k trestnému činu opilství se tu tedy posuzuje z hlediska doby před vznikem nepřičetnosti.

Příkladem může být situace, kdy se pachatel před návštěvou fotbalového utkání v restauraci, aniž by to původně předpokládal, požitím většího množství alkoholických nápojů opil tak, že se požitím návykové látky zaviněně uvedl do stavu nepřičetnosti, a v tomto stavu na fotbalovém stadionu napadl hráče hostujícího mužstva, v důsledku čehož bylo přerušeno utkání (ve stavu nepřičetnosti se dopustil kvazideliktu, který má znaky trestného činu výtržnictví podle § 358 trestního zákoníku).¹⁹⁸

4. Pachatel se přivede vlivem návykové látky do stavu nepřičetnosti, v němž se dopustí jednání naplňující znaky činu, který by nebýt nepřičetnosti byl trestný, ale ve vztahu k intoxikaci vedoucí k nepřičetnosti není možné vyvodit zavinění. Nejde ani o jeden z výše uvedených případů ad. 1 - 3, a contrario podle § 360 odst. 2 se v tomto případě tedy uplatní § 26 trestního zákoníku, a odpovědnost pachatele za trestný čin je tudíž vyloučena.

¹⁹⁸ Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, str. 197, 198

Při posuzování trestní odpovědnosti za činy spáchané pod vlivem návykové látky je nutno pozorně zkoumat pachatelův psychický vztah k činu spáchanému v nepříčetnosti. Je nutné při tom brát zřetel na všechny jeho psychické pochody, impulsy a psychickou činnost bezprostředně před spácháním trestného činu i v době jeho spáchání. Z hlediska druhu opojení návykovou látkou lze rozlišovat několik druhů opilosti. Vedle prosté opilosti se rozlišuje dále tzv. patologická opilost, která pro svoji zvláštní povahu zaujímá mezi jednotlivými druhy opilosti zvláštní místo. Rozumí se jí krátkodobý mráкотný stav, provázený bludy a halucinacemi, k němuž dochází často po požití nepatrného množství alkoholu ve spojení s duševní poruchou, popř. jiným onemocněním nebo postižením (únava, vyčerpání, metabolické postižení, minimální organické postižení centrální nervové soustavy, atd.). Forenzní význam této kvalitativně odlišné opilosti spočívá v tom, že při ní sice aktivita není ochromena a pohyby jsou koordinované, za to má ale jedinec zkreslený obraz o situaci (halucinace, bludy). Přestože chování postiženého je většinou naprosto odlišné od jeho obvyklých projevů a jeho osobnostních charakteristik, vyznačuje se silnou agresivitou, brutalitou a nepochopitelnou motivací, je tento druh opojení z hlediska forenzního významný též proto, že chování jedince nemusí na pozorovatele působit vždy jako chorobné. Po uvedeném jednání následuje „terminální“ spánek a na celý interval má postižený plnou ztrátu vzpomínky (amnézii). Jde o stav, při kterém jsou schopnosti rozpoznávací a ovládací plně vymizelé. Patologická opilost je stavem nepříčetnosti.^{199 200 201} Dalším druhem opilosti je opilost komplikovaná (ebrietas complicata), jež je opilostí s kvantitativní poruchou vědomí. Od simplexní opilosti se odlišuje výraznou neschopností sebeovládání a dlouhou dobou změny psychického stavu, dominuje somatická složka intoxikace především v neurologické oblasti (poruchy motoriky, reflexů atd.). U části případů se vyskytují bludy, popřípadě i halucinace při zachované orientaci v situaci.²⁰² Komplikovaná opilost je stavem, který vyplňuje mezeru mezi opilostí prostou a patologickou. Začíná jako opilost prostá, s níž se později také prolíná,

¹⁹⁹ Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, str. 199

²⁰⁰ Nezkusil, J., Knobloch, F.: Akutní otrava alkoholová a její soudně psychiatrické posuzování, Acta universitatis Carolinae-Juridica, 1963, číslo 1, str. 49

²⁰¹ Krekule, P.: Některé otázky forenzní psychiatrie ve vztahu k trestnímu právu, Bulletin advokacie, 2005, číslo 5, str. 29

²⁰² <<http://alkohol-alkoholismus.cz/psychicke-komplikace-zavislosti-na-alkoholu/komplikovana-opilost-ebrietas-complicata>>

takže po excitační a útlumové fázi může nastoupit další stav vzrušení, který je charakteristický pro komplikovanou opilost. Většinou je přítomná predispozice v podobě specifické poruchy osobnosti (tzv. psychopatická predispozice), popř. stav po úrazu hlavy nebo nějaká organická odchylka. Pachatel pod vlivem komplikované opilosti jeví rychle se stupňující podráždění, které na rozdíl od opilosti patologické zpravidla nějakým způsobem navazuje na předchozí situaci, charakterizovanou třeba i nevelkou nepříjemností, rozrušením a rozmrzelostí. Následující jednání je pak zcela nepřiměřené podnětu a svědčí o takovém poklesu sebekontroly, který neodpovídá chování při prosté opilosti.

Pokud bude mít některý z těchto druhů opilosti za následek nepřičetnost, pak není vyloučena trestní odpovědnost pachatele, který spáchal trestný čin v mráкотném stavu, jestliže se do tohoto stavu sám přivedl požitím alkoholických nápojů a přitom si byl nebo mohl být vědom, že při jeho zdravotním stavu může požití alkoholu tento mráкотný stav vyvolat (srov. č. 36/65 Sb. rozh. tr.). Nepřičetnost způsobená patologickou opilostí nevylučuje trestní odpovědnost pachatele, zavinil-li si stav patologické opilosti aspoň z nevědomé nedbalosti (srov. č. 32/70, č. 29/71 a č. 49/90 Sb. rozh. tr.).²⁰³ Pachatele tedy nezavazuje odpovědnosti ta okolnost, že při spáchání trestného činu spolupůsobila epileptická nebo jiná dispozice, neboť se zaviněně uvedl do stavu nepřičetnosti, jsa si vědom toho, že požití alkoholu vyvolává závažný patický stav, a jsa ovlivněn alkoholem spáchal trestný čin. Tyto zásady je třeba aplikovat i na alkoholovou intoleranci nebo epileptický psychomotorický záchvat.^{204 205} Podle okolností je třeba použít u pachatele ustanovení o trestném činu, který v nepřičetnosti spáchal, a to za *actio libera in causa*, nebo ustanovení o trestném činu opilství podle § 360 trestního zákoníku. Není-li však v takovém případě zavinění dáno, je třeba použít § 26 o nepřičetnosti stejně tak jako v případech násilného alkoholického nebo jiného opojení pachatele dalšími osobami (srov. č. 10/99 Sb. rozh. tr.).

²⁰³ Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluver ČR, a. s., 2010, str. 199, 200

²⁰⁴ Nezkusil, J., Knobloch, F.: Akutní otrava alkoholová a její soudně psychiatrické posuzování, *Acta universitatis Carolinae-Juridica*, 1963, číslo 1, str. 49

²⁰⁵ Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluver ČR, a. s., 2010, str. 200

Jednal-li pachatel pod vlivem návykové látky způsobem uvedeným v ustanovení o trestných činech ohrožení pod vlivem návykové látky podle § 274, vyhýbání se výkonu služby podle § 384 či vyhýbání se výkonu služby z nedbalosti podle § 385, jde o speciální případy trestného činu podle některého z těchto ustanovení zvláštní části trestního zákoníku.

Pro lepší přehlednost, lze výše zmíněné čtyři případy graficky znázornit následovně:

	Zavinění ve vztahu k intoxikaci vedoucí k nepřičetnosti	Zavinění ve vztahu k trestnému činu příp. kvazideliktu
Actio libera in causa dolosa	úmysl	úmysl
Actio libera in causa culposa	úmysl nebo nedbalost	nedbalost
Trestný čin opilství podle § 360 trestního zákoníku	úmysl nebo nedbalost	bez zavinění
Nepřičetnost podle § 26 trestního zákoníku	bez zavinění	bez zavinění

Jestliže osoba, která spáchala čin jinak trestný, není pro nepřičetnost trestně odpovědná a její pobyt na svobodě je nebezpečný, je to důvodem uložení ochranného léčení podle § 99 odst. 1 trestního zákoníku.²⁰⁶ Novelou z roku 2008 byl do českého trestního práva s účinností od 1. 1. 2009 zakotven institut zabezpečovací detence, kterou lze za týchž podmínek, vztahujících k ochrannému léčení, uložit osobě, dopustí-li se činu jinak trestného, který by naplňoval znaky zvlášť závažného zločinu, a jestliže nelze očekávat, že by uložené ochranné léčení s přihlédnutím k povaze duševní poruchy a možnostem působení na pachatele vedlo k dostatečné ochraně společnosti (§ 100 odst. 1 trestního zákoníku). Jen pro doplnění lze uvést, že oproti ochrannému léčení je zabezpečovací detence charakteristická podstatně intenzivnějšími opatřeními pro zajištění ostrahy detenčních zařízení, což souvisí s tím, že zabezpečovací detence je určena pro extrémně nebezpečné osoby (např. osoby trpící těžkou poruchou osobnosti, závažnou sexuální deviací apod.). Na potřebu zavedení tohoto nového druhu

²⁰⁶ Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, str. 199, 200

ochranného opatření již dlouhou dobu odborníci upozorňovali s poukazem na neefektivitu ochranného léčení u skupiny nebezpečných chovanců.²⁰⁷

Z teoretického hlediska při řešení otázky trestní odpovědnosti za čin spáchaný v nepřičetnosti vyvolané požitím nebo aplikací návykové látky, nejde-li o případy *actio libera in causa*, připadá v úvahu v podstatě trojí řešení:

1. Odpovědnost za spáchaný trestný čin, jako by pachatel byl přičetný a jeho čin zaviněný. Toto řešení, v naší trestněprávní úpravě zakotvené až do roku 1991 v tehdejší § 12 odst. 2 trestního zákona, bylo trestněprávní naukou pro rozpor se zásadou odpovědnosti za zavinění kritizováno (viz bod 1.4.).
2. Vynesení zprošťujícího rozsudku (pachatel byl nepřičetný a nehledí se na to, jakým způsobem tento stav nastal) se současným uložením ochranného léčení. I zaviněná nepřičetnost by podle tohoto řešení bylo třeba považovat za důvod vylučující trestní odpovědnost. Jedná se o řešení extrémní a v mnoha případech oslabující trestněprávní ochranu důležitých zájmů. Na druhou stranu jde o pojetí zároveň teoreticky nejdůslednější, neboť je v plném souladu se zásadou odpovědnosti za zavinění.
3. Jednání, jehož se pachatel dopustil v zaviněné nepřičetnosti, posoudit (s výjimkou případů, kdy jde o *actio libera in causa*), jako samostatnou skutkovou podstatu zvláštního trestného činu. Jde o koncepci tzv. *rauschdeliktu* jak ji znal § 186 zákona č. 86/1950 Sb., § 201a trestního zákona č. 140/1961 Sb. a jak ji zná i současný § 360 trestního zákoníku. Pachatel je odpovědný za to, že se zaviněně uvedl do stavu nepřičetnosti a v tomto stavu spáchal kvazidelikt, nikoliv za čin, který spáchal ve stavu nepřičetnosti, jak tomu bylo právě podle naší trestněprávní úpravy do roku 1991.^{208 209}

²⁰⁷ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 1. Vydání, Praha: Leges, 2009, str. 428

²⁰⁸ Langer, P.: Trestný čin opilství (dokončení, 1. Část viz č. 2/2005), Bulletin advokacie, 2005, číslo 3, str. 33

²⁰⁹ Teryngel, J.: Návrat k „Rauschdeliktu“, Bulletin advokacie, 1992, číslo 3, str. 25, 26

4. Skutková podstata trestného činu opilství

4.1. Skutková podstata trestného činu obecně

Základem trestní odpovědnosti podle platného českého trestního práva je spáchání trestného činu. Definice trestného činu je uvedena v ustanovení § 13 odst. 1 trestního zákoníku. Podle tohoto ustanovení je trestným činem protiprávní čin, který trestní zákon označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v takovém zákoně. Toto řešení, novým trestním zákoníkem zavedené, znamená opuštění dosavadního materiálního či materiálně-formálního pojetí trestného činu a jeho současné nahrazení toliko pojetím formálním, omezeným subsidiaritou trestní represe jako hmotněprávním korektivem trestního bezpráví.^{210 211}

Trestný čin spáchaný mladistvým se nazývá provinění (§ 6 zákona o soudnictví ve věcech mládeže č. 218/2003 Sb.). Provinění ve smyslu § 6 odst. 1 zákona o soudnictví ve věcech mládeže je tedy jen jiným označením pro trestný čin spáchaný mladistvým. Nejde o samostatnou kategorii trestných činů, ale jedná se jen o pouhé odlišné a zároveň jediné pojmenování trestného činu, a tudíž se pro mladistvé, ohledně kategorií trestného činu podle § 14 trestního zákoníku, na rozdíl od pachatelů dospělých, používá vždy pojem provinění, a to i v případě, že by se u dospělého pachatele jednalo o zločin, popřípadě zvlášť závažný zločin. Nevhodnost použití termínu trestný čin (přečin, zločin, případně zvlášť závažný zločin) u kategorie mladistvých pachatelů vyplývá nejenom z toho, že provinění v sobě na rozdíl od těchto termínů neobsahuje tak výrazné odsouzení, a tím i stigmatizující prvky, ale také z toho, že pojem trestný čin nevyjadřuje přesně podstatu jednání mladistvého, poněvadž vzhledem k zvláštní povaze trestní odpovědnosti mladistvého, je společnost za jeho trestnou činnost přinejmenším spoluodpovědná, neboť se jí nepodařilo vytvořit vhodné výchovné prostředí pro zajištění jeho náležitého vývoje.²¹²

²¹⁰ Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluver ČR, a. s., 2010, str. 110

²¹¹ Jelínek, J. (ed.): O novém trestním zákoníku. Sborník z mezinárodní vědecké konference Olomoucké právníké dny. Praha: Leges, 2009, str. 21

²¹² Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluver ČR, a. s., 2010, str. 110, 515, 516

S ohledem na nedávnou rekodifikaci trestného práva hmotného a s tím i související nahrazení čtyřicet osm let účinného trestního zákona č. 140/1961 Sb. novým trestním zákoníkem č. 40/2009 Sb., je nutné, zejména pak s ohledem na zásadu o časové působnosti trestního zákoníku, upozornit i na právní úpravu zmíněného trestního zákona č. 140/1961 Sb. Podle § 3 odst. 1 a 2 tohoto zákona je trestným činem čin pro společnost nebezpečný, jehož znaky jsou uvedeny v trestním zákoně (§ 3 odst. 1). Čin, jehož stupeň nebezpečnosti pro společnost je nepatrný, není trestným činem, i když jinak vykazuje znaky trestného činu (§ 3 odst. 2). V případě mladistvých a trestných činů uvedených v § 294 (jde hlavně o některé trestné činy vojenské) musí být stupeň společenské nebezpečnosti vyšší než malý.²¹³ Jak bylo řečeno, předchozí právní úprava byla založena na kombinovaném, tzv. materiálním (materiálně-formálním, formálně-materiálním) pojetí trestného činu. Aby se jednalo o trestný čin, musely být zároveň splněny dvě podmínky: čin musel vykazovat znaky uvedené v zákoně (formální podmínka) a současně musel být pro společnost nebezpečný (materiální podmínka). Obě podmínky musely být splněny zároveň. Formální a materiální podmínky trestnosti činu nebylo možné vzájemně nahrazovat (srov. č. 20/1998 Sb. rozh. tr.). Při posuzování každého jednotlivého jednání (skutku, činu) se tedy nejprve zjišťovalo, zda čin naplňuje znaky uvedené v zákoně, a teprve poté, je-li tomu tak, zda je v konkrétním případě nebezpečný pro společnost natolik, aby se jednalo o trestný čin. Materiální znak trestného činu se používal jako určitý korektiv, s jehož pomocí se odstraňovaly tvrdosti zákona při řešení otázky trestnosti konkrétního trestného činu. Náležitý stupeň nebezpečnosti činu pro společnost se hodnotil na základě individuálních konkrétních okolností případu, přičemž demonstrativní výčet kritérií společenské nebezpečnosti uváděl trestní zákon v § 3 odst. 4. Tato koncepce pojetí trestného činu byla významná pro výklad řady institutů trestního práva jako například okolností podmiňujících použití vyšší trestní sazby, okolností vylučujících protiprávnost, atd.²¹⁴

Podle platného české trestní práva, založeného na formálním pojetí trestného činu se, jak výše uvedeno, za trestný čin považuje čin mající jak znak protiprávnosti,

²¹³ Novotný, O., Vanduchová, M. a kol.: Trestní právo hmotné - I. Obecná část, Praha: ASPI, 2007, str. 109, 110

²¹⁴ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 1. Vydání, Praha: Leges, 2009, str. 120, 121

kteřá se posuje z pohledu celého právního řádu, tak typové znaky tvořící tzv. skutkovou podstatu trestného činu (charakterizují individuální objekt trestného činu, jeho objektivní stránku, pachatele a subjektivní stránku) a nakonec splňující obecné požadavky na subjekt (pachatele), to je fyzická osoba starší 15 let a v době činu přičetná (v případě mladistvého patřičně rozumově a mravně vyspělá).

Skutkovou podstatou trestného činu rozumíme souhrn jeho typových znaků, uvedených jak v části obecné, tak části zvláštní trestního zákoníku, které na jedné straně vyjadřují typovou škodlivost daného druhu trestného činu pro společnost a na druhé straně odlišují tento druh trestného činu od jiných druhů trestných činů.²¹⁵

Legální definice trestného činu v § 13 odst. 1 trestního zákoníku je doplněna a omezena dvěma korektivy rozsahu trestního bezpráví, a to korektivem hmotněprávním a korektivem procesněprávním. Hmotněprávní korektiv je představován zásadou subsidiarity trestní represe vyjádřenou v § 12 odst. 2 trestního zákoníku. Podle tohoto ustanovení lze trestní odpovědnost pachatele a trestněprávní důsledky s ní spojené uplatňovat jen v případech společensky škodlivých, ve kterých nepostačuje uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu. Procesněprávní korektiv je představován zásadou oportunitity vyjádřenou možností státního zástupce zastavit trestní stíhání z důvodu neúčelnosti podle § 172 odst. 2 písm. c) trestního řádu anebo jeho možností z téhož důvodu věc před zahájením trestního stíhání podle § 159a odst. 4 trestního řádu odložit. Existenci dvojího korektivu, stejně tak jako nezodpovězení otázky, kterého z nich se použije nejdříve, podle názoru prof. Jelínka za klad nové právní úpravy rozhodně označit nelze.

Byť tedy bylo od materiálně-formálního pojetí trestného činu novým trestním zákoníkem upuštěno, z přijaté zásady subsidiarity trestní represe podle názoru prof. Jelínka vyplývají nepochybně tři závěry. Předně, že zásada subsidiarity trestní represe je významnou interpretační zásadou, zavádí materiální prvky do definice trestného činu, a tak formální definici změkčuje. Společenskou škodlivost ze zásady subsidiarity trestní represe vyplývající, lze tak považovat za materiální korektiv formální definice trestného činu. Dále je nepochybné, že kritéria společenské škodlivosti (ke škodě věci) v trestním

²¹⁵ Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, str. 110-112, 116, 117

zákoníku chybí. A naposled, že aplikační praxe určitá kritéria společenské škodlivosti bude muset nalézt a bude je muset aplikovat. Tato kritéria podle názoru prof. Jelínka aplikační praxe nalezne v hlediscích povahy a závažnosti činu, které zákonodárce demonstrativně stanoví jako základní kriteria pro ukládání trestů v ustanovení § 39 odst. 2 trestního zákoníku. V otázce trestání se tedy nová právní úprava oklikou vrací k formálnímu pojetí trestného činu s materiálním korektivem, jímž je ze zásady subsidiarity trestní represe vyplývající společenská škodlivost, která, stejně jako předchozí nebezpečnost činu pro společnost, je pojmem neurčitým. Přesnějším pojmenováním pro takové pojetí trestného činu tedy bude formální pojetí s interpretačním pravidlem subsidiarity trestní represe nebo sousloví materializované formální pojetí.

Praktickou předností formálního pojetí je, že při něm musí být znaky trestného činu propracovány tak, aby případy, kdy trestný čin má všechny formální znaky, ale není větší měrou nebezpečný, škodlivý pro společnost, byly opravdu výjimečné. Toto pojetí vede k důslednějšímu, hlubšímu respektování zásady *nullum crimen sine lege*.^{216 217}

Podle ustanovení § 111 a dalších ustanovení trestního zákoníku se trestným činem rozumí i příprava zvláště závažného zločinu (§ 14 odst. 3 a § 20), pokus trestného činu (§ 21) a účastenství na trestném činu ve formě organizátorství, návodu a pomoci (§ 24). Nový trestní zákoník v těchto otázkách velmi výrazně navazuje na předcházející úpravu trestního zákona z roku 1961 (§ 89 odst. 1). Stejně tak jako trestní zákon, tak i trestní zákoník totiž obsahuje úpravu omezené trestnosti přípravy, a to pouze u typově závažnějších trestných činů, s využitím nové kategorizace deliktů jde o zvláště závažné zločiny, jež jsou definovány v § 14 odst. 3 trestního zákoníku (jde o všechny úmyslné trestné činy, na něž trestní zákoník stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby nejméně 10 let). Trestní zákoník navíc ještě zavádí a trestnost přípravy omezuje také v tom směru, že příprava bude trestná jen v případech, kde to trestní zákoník u příslušného trestného činu výslovně stanoví. Další změnou, která se rovněž v úpravě vývojových stádií trestné činnosti výrazně projevuje, je již zmíněné opuštění

²¹⁶ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 1. Vydání, Praha: Leges, 2009, str. 116, 123

²¹⁷ Jelínek, J. (ed.): O novém trestním zákoníku. Sborník z mezinárodní vědecké konference Olomoucké právníké dny. Praha: Leges, 2009, str. 22, 25-27

materiálního pojetí trestného činu (společenské nebezpečnosti činu pro společnost), neboť podle právní úpravy trestního zákona byla příprava i pokus podmíněna jejich společenskou nebezpečností.^{218 219}

Za významnou změnu, kterou nový trestní zákoník přináší, se považuje bezesporu i nová kategorizace trestných činů. Nová právní úprava nahrazuje dosavadní monopartici trestného činu, a to rozlišováním soudně trestných deliktů na dvě kategorie (tzv. bipartice deliktů) - přečiny a zločiny (§ 14). Rozlišení se děje podle formálního hlediska, tedy podle formy zavinění a podle délky trestu odnětí svobody. Přečiny jsou definovány pozitivně jako nedbalostní trestné činy a všechny úmyslné trestné činy, na které zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby do pěti let. Zločiny jsou vymezeny negativně jako trestné činy, které nejsou přečiny. Zločiny se podle horní hranice trestní sazby dále jako podkategorie dělí na zločiny a zvlášť závažné zločiny. S touto kategorizací jsou v trestním zákoníku spojovány další důsledky (např. druhy ukládaných trestů, ochranných opatření, apod.).

Existují trestné činy, které jsou ve všech svých variantách vzhledem k trestní sazbě trestu odnětí svobody, který lze za ně uložit, buď přečiny, zločiny, nebo zvlášť závažnými zločiny. V jiném případě je trestný čin v základní skutkové podstatě přečinem, v dalších, kvalifikovaných skutkových podstatách, je zločinem, případně i zvlášť závažným zločinem. Velmi ojedinělá je v této souvislosti právě nová koncepce trestného činu opilství podle § 360 trestního zákoníku. Jednání podle § 360 totiž může být přečinem, zločinem, dokonce i zvlášť závažným zločinem, a to v závislosti na tom (viz věta za středníkem v § 360 odst. 1 trestního zákoníku), jaký „jinak trestný čin“, byl v nepřičetnosti pachatelem spáchán.²²⁰ Jinou možnou variantou při řešení toho, zda trestný čin opilství je přečinem, zločinem nebo zvlášť závažným zločinem, je nepřihlížet k nezaviněnému kvazideliktu (který je pouhou objektivní podmínkou trestnosti) a posoudit tuto otázku podle skutkové podstaty opilství. Otázkou zůstane rozlišení přečinu od zločinu, když zavinění (kulpózní nebo dolózní) se vztahuje pouze na způsob

²¹⁸ Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluver ČR, a. s., 2010, str. 112

²¹⁹ Jelínek, J. (ed.): O novém trestním zákoníku. Sborník z mezinárodní vědecké konference Olomoucké právnické dny. Praha: Leges, 2009, str. 42, 43

²²⁰ Jelínek, J. (ed.): O novém trestním zákoníku. Sborník z mezinárodní vědecké konference Olomoucké právnické dny. Praha: Leges, 2009, str. 28-30

přivedení se do stavu nepříčetnosti. Podle této druhé varianty, posuzováno podle délky trestu odnětí svobody, by trestný čin opilství, v případě, že se pachatel do stavu nepříčetnosti uvedl požitím nebo aplikací návykové látky dolůzně, byl zločinem, a to zločinem zvlášť závažným.

Vzhledem k tomu, že podle právní úpravy trestního zákona č. 140/1961 Sb. je zvlášť závažným trestným činem podle § 41 odst. 2 kromě úmyslného trestného činu, na něhož tento zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby nejméně osm let, také kterýkoliv trestný čin uvedený v § 62, pak mohli někteří argumentovat, že otázku, zda trestný čin opilství podle § 201a trestního zákona je, či není zvlášť závažným trestným činem, je nutno zkoumat právě podle spáchaného kvazideliktu. Zde se potom nabízela třetí varianta, a to výslovně stanovit, že trestný čin opilství, s odkazem na zásadu zavinění, není zvlášť závažným trestným činem, resp., ve vztahu k současné právní úpravě, zvlášť závažným zločinem, neboť ke kvazideliktu se nevztahuje zavinění. Kvazidelikt je zde pouhou objektivní podmínkou trestnosti.

Přestože posuzování závažnosti trestného činu opilství podle povahy kvazideliktu je se zásadou zavinění v rozporu (přihlíží se k nezaviněnému kvazideliktu), podle Jelínka, jakož i Langer, jenž uvádí, že lpět na této zásadě strigo sensu zde nemá opodstatnění, se ona závažnost trestného činu opilství vyjadřuje právě s ohledem na povahu kvazideliktu. Argumentem je věta v § 360 odst. 1 za středníkem uvedená, podle níž při zohlednění vysoké horní hranice trestní sazby tak bude trestní odpovědnost pachatele ve skutečnosti závislá na tom, jaký čin jinak trestný ve stavu nepříčetnosti spáchal – jiným trestem bude potrestán pachatel trestného činu opilství, který by jinak, nebýt nepříčetnosti, byl potrestán za výtržnictví, a jiný trest bude vyměřen pachateli kvazideliktu vraždy.^{221 222} Kvalita kvazideliktu, tak bude rozhodovat nejen o tom, zda tento trestný čin bude přečinem, zločinem, či dokonce zvlášť závažným zločinem, ale na základě tohoto určení pak bude mít i svůj dopad na normy hmotněprávní (např. použitelnost trestu obecně prospěšných prací, peněžitého trestu, trestu domácího vězení) i na normy procesní (např. zda věc bude projednávat samosoudce, nebo senát, zda bude

²²¹ Langer, P.: Trestný čin opilství (dokončení, 1. Část viz č. 2/2005), Bulletin advokacie, 2005, číslo 3, str. 32

²²² Jelínek, J. (ed.): O novém trestním zákoníku. Sborník z mezinárodní vědecké konference Olomoucké právníké dny. Praha: Leges, 2009, str. 30

možno užít tzv. odklonů, zda bude možno rozhodnout trestním příkazem, konat zkrácené přípravné řízení apod.). Náš trestní zákoník tak zjevně popírá celosvětově uznávaný smysl tohoto ustanovení spočívající v postihování zaviněného přivedení se do stavu nepříčetnosti a nikoliv výsledku dosaženého v tomto stavu.²²³

Skutková podstata trestného činu opilství podle § 360 trestního zákoníku zní:

(1) Kdo se požitím nebo aplikací návykové látky přivede, byť i z nedbalosti, do stavu nepříčetnosti, v němž se dopustí činu jinak trestného, bude potrestán odnětím svobody na tři léta až deset let; dopustí-li se však činu jinak trestného, na který zákon stanoví trest mírnější, bude potrestán trestem mírnějším.

(2) Ustanovení odstavce 1, jakož i § 26 se neužije, přivedl-li se pachatel do stavu nepříčetnosti v úmyslu spáchat trestný čin, nebo spáchal trestný čin z nedbalosti, která spočívá v tom, že se přivedl do stavu nepříčetnosti.

4.2. Objekt

Trestný čin opilství podle § 360 trestního zákoníku je - s ohledem na odstranění deformované hierarchie chráněných hodnot v trestním zákoně z roku 1961 (trestný čin opilství podle jeho § 201a se nacházel v V. hlavě zvláštní části trestního zákona, „trestné činy hrubě narušující občanské soužití“, která měla povahu tzv. sběrné skupiny ustanovení) – nyní zařazen do X. hlavy zvláštní části trestního tohoto zákoníku (trestné činy proti pořádku ve věcech veřejných), dílu 6. (jiná rušení veřejného pořádku). Z hlediska druhového objektu tento díl postihuje některé další specifické útoky proti obecným společenským zájmům na ochraně soužití lidí ve společnosti.

Objektem trestného činu, jímž rozumíme právní hodnoty a zájmy jakožto abstraktní duchovní hodnoty společenského řádu, na jejichž zachování má společnost zvláštní zájem, je v případě opilství podle § 360 trestního zákoníku především mezilidské soužití (veřejný pořádek) a ochrana společnosti před nebezpečím plynoucím z opojení osob, neboť nebezpečnost takového stavu je dána jeho nevypočitatelností

²²³ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 1. Vydání, Praha: Leges, 2009, str. 797

a neovladatelností. Sekundárním objektem, jako objektem, k jehož ochraně dané trestněprávní ustanovení není určeno v prvé řadě, jsou zájmy chráněné ustanovením, jehož znaky má jednání pachatele v nepříčetnosti.^{224 225 226 227}

4.3. Objektivní stránka

Objektivní stránka skutkové podstaty trestného činu je charakterizována způsobem spáchání trestného činu a jeho následky. Objektivní stránka je základem trestné činnosti, a proto se touto stránkou nejvýrazněji jednotlivé trestné činy od sebe odlišují. Kromě fakultativních znaků (místo, čas jednání, způsob spáchání, popř. účinek nebo použitý prostředek), jež jsou znaky jen některých skutkových podstat, jsou povinnými (obligatorními) znaky objektivní stránky všech trestných činů jednání, následek a příčinný vztah (kauzální nexus) mezi jednáním a následkem.²²⁸

Po objektivní stránce je jednání pachatele dvoufázové. První fáze záleží v zaviněném uvedení se pachatele do stavu nepříčetnosti požitím nebo aplikací návykové látky. Ve druhé fázi se nepříčetný pachatel dopustí jednání, které má jinak znaky trestného činu (spáchání tzv. kvazideliktu).²²⁹ U trestného činu opilství se tedy rozlišují dvě jednání. Jednak se pachatel nejdříve musí zaviněné uvést se do stavu nepříčetnosti (*actio praecedens*) a poté spáchat v nepříčetnosti čin jinak trestný (*actio subsequens*), tj. spáchat tzv. kvazidelikt.²³⁰ Nebyla-li by splněna podmínka uvedení se do stavu nepříčetnosti a pachatel by se uvedl pouze do stavu zmenšené přičetnosti, odpovídal by podle obecných zásad. Jak bylo již řečeno, stav zmenšené přičetnosti totiž neumožňuje aplikovat ani ustanovení § 26 trestního zákoníku, ani ustanovení o trestném

²²⁴ Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, str. 143, 145

²²⁵ Novotný, O., Vokoun, R., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Zvláštní část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, str. 418, 471

²²⁶ Novotný, O., Vokoun, R. a kol.: Trestní právo hmotné – II. Zvláštní část, Praha: ASPI, 2007, str. 252, 253

²²⁷ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 1. Vydání, Praha: Leges, 2009, str. 797

²²⁸ Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, str. 151, 152, 167

²²⁹ Novotný, O., Vokoun, R., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Zvláštní část. 6. Vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, str. 471

²³⁰ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 1. Vydání, Praha: Leges, 2009, str. 797, 798

činu opilství podle § 360 trestního zákoníku (srov. č. 22/93 Sb. rozh. tr.).²³¹ K pojmu nepřičetnost a zmenšená přičetnost viz výše (bod. 2.1., 2.4.). To, že není trestná jakákoli zaviněná nepřičetnost, ale jen nepřičetnost, v jejímž rámci byl porušen ještě další chráněný zájem (zejména život a zdraví lidí a jejich majetku), je důsledkem zásady ekonomie trestní represe, obdobně jako je tomu u většiny nedbalostních trestných činů, kde se nestíhá samotné porušení určité povinnosti (např. nedání přednosti v jízdě), ale jen takové, které vedlo k výsledku významnému z hlediska porušení zájmů společnosti (např. ublížení na zdraví). Ohrožení zde závisí v samotném uvedení se do stavu nepřičetnosti.

4.3.1. Zaviněné uvedení se do stavu nepřičetnosti

Pokud jde o požití nebo aplikaci, je zřejmé, že se tím rozumí jakýkoliv způsob, kterým pachatel návykovou látku vpraví do organismu tak, aby došlo k jejímu účinku. Vedle patrně nejčastějšího způsobu užití, tj. užití (ve smyslu § 360 „požití“) orálního (např. alkohol, extáze, LSD, žvýkání listů koky), popřípadě, a to zejména s nástupem abusu drog, užití injekčního (např. pervitin, morfin), šňupáním (např. kokain), čicháním (u těkavých látek – např. toluen), kouřením (např. marihuana, hašiš), jsou to také případy užití pomocí análních čípků, působením přes pokožku pomocí obkladů či koupele apod. S tím patrně v praxi obtíže nebudou.^{232 233}

Srovnáme-li znění § 201a trestního zákona z roku 1961 se znění § 360 trestního zákoníku, je na první pohled patrné, že z hlediska zaviněného přivedení se do stavu nepřičetnosti se v § 360 slovní spojení „nebo jinak“ již nevyskytuje. Problematičnost oněch slov „nebo jinak“ byla dosti značná. Právní úprava trestního zákona z roku 1961 předcházející a tento i inspirující byla poněkud jiná, když § 186 trestního zákona z roku 1950 formuloval objektivní stránku takto: „Kdo se požitím alkoholického nápoje nebo jinak přivede, byť i z nedbalosti, do stavu nepřičetnosti, v němž se dopustí trestného činu...“. Pojem „nebo jinak“ zahrnoval požití, resp. jinou aplikaci i jiných látek než alkoholických nápojů, které mohou mít stejné účinky jako požití alkoholického nápoje.

²³¹ Langer, P.: Trestný čin opilství (1. Část), Bulletin advokacie, 2005, číslo 2, str. 57

²³² Teryngel, J.: Návrat k „Rauschdeliktu“, Bulletin advokacie, 1992, číslo 3, str. 26-28

²³³ <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2002/02_04/riha.html>

Podle právního stavu trestního zákona z roku 1961 je však toto kryto vymezením pojmu návyková látka (§ 89 odst. 10). Právě při takto širokém vymezení tohoto pojmu a dosahu dikce „požitím nebo aplikací“ vznikají pochybnosti o významu formulace „nebo jinak“. Zákonodárce byl při formulaci skutkové podstaty trestného činu opilství podle § 201a trestního zákona z roku 1961 zřejmě inspirován uvedeným § 186 trestního zákona z roku 1950. Mohlo by se tak zdát, že došlo k legislativnímu omylu, který vznikl ne dosti jasným pochopením smyslu a nedostatečnou znalostí předchozí úpravy. Na druhé straně je třeba uvážit, zda zákonodárce nechtěl dosah ustanovení § 201a rozšířit i na další případy, které by se týkaly zaviněného způsobení si nepřičetnosti tím, že pachatel se dopustí podobně nebezpečného jednání, jako je aplikace návykové látky.²³⁴ Gramaticky ani logicky však pravděpodobně nelze připustit jiný výklad, než že slovy „nebo jinak přivede“ se rozumí přivedení do stavu nepřičetnosti jinak než požitím nebo aplikací návykové látky.

Mezi takové případy, byť obtížně představitelné, teorie řadí například pravidelné (stroboskopické) střídání světla a stínu u epileptiků schopné přivodit epileptický záchvat. Řidič, jedoucí za určitého osvětlení (např. při východu nebo západu slunce) kolem laťkového plotu by do takového záchvatu mohl upadnout a havarovat, někoho zranit. V takovém případě z hlediska zavinění podle § 201a trestního zákona by bylo nutno zkoumat, zda stroboskopický efekt na svůj druh epilepsie zná a zda se tedy jízdy v určitém druhu osvětlení měl a mohl vyvarovat. Další případy jsou ještě akademičtější. U některých osob může po zvlášť výrazném orgasmu dojít k takovému stavu euforie, který by mohl vést ke ztrátě ovládacích nebo rozpoznávacích schopností. K podobnému stavu by mohly vést některé cviky např. jógy (dlouhý stoj na hlavě). V obou posledně uvedených případech by však opět bylo nutno zkoumat z hlediska zavinění, zda o takové možnosti pachatel vzhledem ke svým osobním poměrům a okolnostem aspoň vědět měl a mohl.²³⁵ Literatura uvádí i další případy. Jedním z opravdu málo pravděpodobných případů vlastní vinou vyvolané nepřičetnosti je například pohled na krev.²³⁶ Dalším případem zaviněné nepřičetnosti je situace, kdy pachatel byl propuštěn z psychiatrického zařízení do domácího ošetření a uloženo mu užívat pravidelně léky.

²³⁴ Císařová, D.: Několik úvah nad § 201a trestního zákona, *Bulletin advokacie*, 1992, číslo 5, str. 17, 18

²³⁵ Teryngel, J.: Návrat k „Rauschdeliktu“, *Bulletin advokacie*, 1992, číslo 3, str. 27, 28

²³⁶ Novotný, O., Vokoun, R. a kol.: *Trestní právo hmotné – II. Zvláštní část*, Praha: ASPI, 2007, str. 266

Takový pacient však léky neužíval, došlo u něho opět k propuknutí akutního stadia choroby, která byla a měla být dále léky tlumena, a v nepřičetnosti, způsobené duševní poruchou, došlo ke spáchání trestného činu. Zde je pro obhájce dáno široké pole působení, protože pochopitelně je možné namítnout, že právě v důsledku duševní choroby není pacient, propuštěný do domácího ošetření, schopen rozpoznat význam toho, když přestane užívat předepsané léky. To, že je na důsledky neužívání léků lékařem upozorněn, ještě neznamená, že tyto důsledky skutečně chápe.²³⁷

Uvede-li se tedy pachatel do stavu nepřičetnosti jinak než použitím nebo aplikací návykové látky, nemůže se tak již podle současné právní úpravy dopustit trestného činu opilství, ale toliko jen některého z případů *actio libera in causa* (jak úmyslného tak nedbalostního).²³⁸

Budou-li pochybnosti o tom, zda tu byl stav nepřičetnosti nebo zmenšené přičetnosti, které nebude možno rozptýlit provedením dalších dostupných důkazů, uplatní se princip *in dubio pro reo*. Potud snad žádné pochybnosti v praxi nevznikají. Problematičtější je ovšem zodpovězení otázky, co je pro pachatele příznivější. Zatímco pro pachatele toliko zmenšené přičetného platí normální trestní sazby a ustanovení § 40 a § 47 trestního zákoníku, pro nepřičetného pachatele je horní hranicí trestu odnětí svobody 10 let, přičemž ustanovení § 40 a § 47 nelze použít ani analogicky. V daném případě bude pravděpodobně nezbytné postupovat podle zásady, jež se uplatňuje při použití § 2 trestního zákoníku a případ předběžně posoudit podle obou možných alternativ a vybere se ta, jež je v konkrétním případě příznivější. V teorii se však lze setkat i s názorem, že pro pachatele je bez dalšího příznivější ta varianta, kdy se pachatel nalézal ve stavu nepřičetnosti (a jde tudíž o aplikaci ustanovení § 360 trestního zákoníku, nepůjde-li o případy *actio libera in causa*), neboť pro pachatele je tato varianta příznivější před alternativou, že se pachatel nacházel ve stavu zmenšené přičetnosti a odpovídal by podle obecných zásad.²³⁹

²³⁷ Císařová, D.: Několik úvah nad § 201a trestního zákona, *Bulletin advokacie*, 1992, číslo 5, str. 18

²³⁸ Jelínek, J. a kol.: *Trestní právo hmotné*. 1. Vydání, Praha: Leges, 2009, str. 798

²³⁹ Langer, P.: *Trestný čin opilství (1. Část)*, *Bulletin advokacie*, 2005, číslo 2, str. 57

Zásada „v pochybnostech ve prospěch“ platí i pro případ, že je nejisté, zda tu byla nepřičetnost, a tedy § 360, či plná přičetnosti. První alternativa je samozřejmě příznivější.²⁴⁰

4.3.2. Kvazidelikt

Samotné zaviněné uvedení se do stavu nepřičetnosti k trestní odpovědnosti nestačí. Musí přistoupit druhá forma jednání, spáchání tzv. kvazideliktu, tedy činu jinak trestného.²⁴¹ Ve srovnání s § 201a trestního zákona z roku 1961 tak nový trestní zákoník nahrazuje dikci „jednání, které má jinak znaky trestného činu“ přesnějším pojmem „čin jinak trestný“, který je používán i v jiných ustanoveních trestního zákoníku (např. § 28, § 29), čímž se zároveň sjednocuje i terminologie v tomto zákoníku používaná.²⁴² Kvazideliktu se pachatel dopouští jednáním v nepřičetnosti. Již z pouhé zákonné formulace vyplývá, že čin spáchaný v nepřičetnosti nemá všechny znaky trestného činu. Chybí tu přičetnost pachatele a zavinění, protože zavinění pachatele se vztahuje pouze na přivedení se do stavu nepřičetnosti, nikoli na spáchání kvazideliktu v tomto stavu (je zde pouze jakési kvazizavinění, na nějž nahlížíme spíše podle objektivního průběhu kvazideliktu a podle něhož určíme, zda byl kvazidelikt „kvaziúmyslný“ či „kvazinedbalostní“ – typicky u trestných činů proti životu a zdraví, což má při naší stávající úpravě poměrně značný dosah z hlediska možné sankce i z hlediska procesního postupu). Kvazidelikt, podle v teorii převažujícího názoru, vystupuje jako pouhá objektivní podmínka trestnosti pachatele. Oním kvazideliktem může být v zásadě jakýkoli trestný čin včetně ohrožovacího, případně i jeho vývojové stadium, zejména pokus anebo účastenství. Podmínkou ovšem je, že musí vykazovat znaky činu jinak trestného (podle starého trestního zákona z roku 1961: jinak znaky trestného činu), nestačilo by, kdyby vykazoval znaky přestupku nebo jiného správního deliktu (srov. č. 34/1955 Sb. rozh.).^{243 244}

²⁴⁰ Dolenský, A.: Opilství, Bulletin advokacie, 1992, číslo 6-7, str. 38, 39

²⁴¹ Langer, P.: Trestný čin opilství (1. Část), Bulletin advokacie, 2005, číslo 2, str. 58

²⁴² Důvodová zpráva k zákonu 40/2009 Sb., k § 360

²⁴³ Langer, P.: Trestný čin opilství (1. Část), Bulletin advokacie, 2005, číslo 2, str. 58

²⁴⁴ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 1. Vydání, Praha: Leges, 2009, str. 799

Lze očekávat, že nejčastěji půjde o násilné trestné činy (zejména ublížení na zdraví, vražda, znásilnění nebo loupež), ale i například obecné ohrožení nebo výtržnictví. Některé „sofistikovanější“ trestné činy (např. některé trestné činy hospodářské) zřejmě nebudou moci být spáchány v nepřičetnosti. Budeme ale vždy muset zkoumat jednotlivé případy. Dopředu vyjmout některou skutkovou podstatu nelze (kromě případů, které jsou povahou věci vyloučeny - viz níže).^{245 246}

V praxi bude dále rozhodujícím kritériem toho, zda jednání je činem jinak trestným, především následek, resp. výsledek jednání. V řadě případů nebude možno vůbec určit, o který konkrétní čin by jinak šlo. Například pachatel ve stavu zaviněné nepřičetnosti jiného usmrtí. Praxe, nepochybně i pod tlakem veřejného mínění, bude patrně inklinovat k tomu, aby posuzovala rozdílně případ, kdy k usmrcení dojde proto, že pachatel v nepřičetnosti havaroval motorovým vozidlem, od případu, kdy pachatel někoho v nepřičetnosti probodne nebo umlátí sekerou. Pro takové rozlišování (pokud nepůjde o případy kulpózního *actio libera in causa*) je teoreticky sotva dán dostatečný důvod. Je totiž třeba mít neustále na mysli, že způsobený výsledek byl dán bez zavinění pachatele a že zavinění je dáno právě jen k jednání, jímž se pachatel do stavu nepřičetnosti uvedl.²⁴⁷

U kvazideliktu musí být dány znaky objektivní stránky trestného činu, ovšem je nutné zjišťovat i stránku subjektivní, protože je třeba rozlišit, zda by šlo o trestný čin úmyslný nebo z nedbalosti, zda je tu úmysl si věc trvale přivlastnit či jen přechodně ji užívat apod. (srov. č. 62/68 Sb. rozh. tr.). Samozřejmě že nepůjde o zavinění ve vlastním slova smyslu, neboť chybí přičetnost jako jeho základní předpoklad. V oblasti německého práva se tu užívá výrazu „přirozený“ úmysl. Zjišťuje se podle vnějších projevů, tj. k čemu vůle směřovala. Ale to konečně platí o každém znaku subjektivní stránky; jen doznání je přímým důkazem, ale samo o sobě nestačí (§ 2 odst. 5 trestního řádu). Úmysl se má vztahovat na všechny znaky objektivní stránky. Je však otázkou, zda lze tento požadavek důsledně uplatnit i u kvazideliktu.

Obtíže budou také při zjišťování úmyslu přesahujícího objektivní stránku. Zatímco Solnař zde trestní odpovědnost vylučuje, Dolenský, podle jehož slov ony

²⁴⁵ <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2002/02_04/riha.html>

²⁴⁶ Dolenský, A.: Opilství, *Bulletin advokacie*, 1992, číslo 6-7, str. 39

²⁴⁷ Teryngel, J.: Návrat k „Rauschdeliktu“, *Bulletin advokacie*, 1992, číslo 3, str. 28, 29

obtíže Solnař poněkud přeceňuje, se s tímto jeho názorem zcela neztotožňuje. Jako příklad uvádí úmysl zmocnit se cizí věci u loupeže nebo u znásilnění, kde tento úmysl lze snadno poznat i před tím, než se uskuteční. Úmysl budeme posuzovat podle vnějších projevů pachatele (např. zda po úderu sahal po peněžence).

Hlavně však tu budou obtíže u trestných činů, jejichž znakem je určitá pohnutka. V tomto dává Dolenský Solnařovi za pravdu, když tvrdí, že tyto trestné činy jsou jako kvazidelikt vyloučeny.^{248 249 250} Vnitřní pohnutka k jednání (motiv) je vedle vnějšího stimulu k jednání (incentivy) zdrojem pro tzv. motivaci, neboli vnitřní duševní proces vzbuzující a udržující určité chování zaměřené na konkrétní cíl. V německé i naší dřívější (před rokem 1950) nauce se rozlišuje (rozlišoval) úmysl (Vorsatz) a obmysl (Absicht), který je užším pojmem a kterým se rozumí vůle přivodit výsledek, jenž je konečným cílem činnosti pachatelovi (např. obmyslem není usmrtit otce, ale získat dědictví; smrt otce je pouhým prostředkem dosažení cíle). Cum grano salis můžeme tedy v podstatě postavit na roveň pojmy obmyslu a pohnutky (motivu). Němci uznávají, že kvazideliktem může být i trestný čin, jehož znakem je Absicht (obmysl), tento však musí být orgány zjištěn. Naskytá se pak otázka, nakolik je a má být odlišné pojetí naší pohnutky a úmyslu překračujícího objektivní stránku. Podle názoru Říhy bychom pachatele činu, jehož znakem je pohnutka, příliš privilegovali oproti pachateli činu, jehož znakem je úmysl překračující objektivní stránku, kdybychom prohlásili, že takový trestný čin kvazideliktem být nemůže. Jako příklad podle v té době platného trestního zákona z roku 1961 Říha uvádí pohnutku u trestného činu útoku na veřejného činitele podle § 155 odst. 1 písm. b) („*pro výkon pravomoci veřejného činitele*“) a úmysl překračující objektivní stránku v písm. a) téhož paragrafu a odstavce („*v úmyslu působit na výkon pravomoci veřejného činitele*“), kde dle jeho názoru není mezi oběma vnitřními psychickými stavy velkého rozdílu, a tudíž není ani možné takový rozdíl mezi nimi činit (tentýž příklad bychom v současné právní úpravě našli u trestného činu násilí proti úřední osobě podle § 325 trestního zákoníku). Musíme tedy buď uznat, že je možné ve stavu nepřičetnosti dosáhnout obou psychických duševních stavů, nebo že jsou oba vyloučeny. Říha se přiklání k variantě první s tím, že zároveň dodává, že je

²⁴⁸ Langer, P.: Trestný čin opilství (1. Část), Bulletin advokacie, 2005, číslo 2, str. 58

²⁴⁹ Dolenský, A.: Opilství, Bulletin advokacie, 1992, číslo 6-7, str. 39, 40

²⁵⁰ <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2002/02_04/riha.html>

třeba jednotlivé konkrétní činy posuzovat podle všech hledisek a zkoumat, zda „subjektivní stránka“ zde byla naplněna do té míry, abychom takový čin mohli subsumovat pod nějaké ustanovení trestního zákoníku jako kvazidelikt.²⁵¹

Chování pachatele ve stavu nepřičetnosti musí mít povahu lidského jednání, tj. musí jít o vůli řízený pohyb nebo zdržení se pohybu. O vůli stricto sensu však nepůjde, pokud bude pachatel nepřičetný pro neschopnost ovládat své jednání. I zde je ale třeba rozlišovat řízený (cílený) pohyb a pohyb vyvolaný vis maior. Tak např. vypadne-li opilec z okna a dole někomu způsobí těžkou újmu na zdraví, nelze v tom spatřovat jednání, které je činem jinak trestným.^{252 253} Budeme-li se však touto otázkou zabývat ještě podrobněji, pak by mohl někdo namítnout, že za onu „vyšší moc“ lze označit jenom ty případy, které by nastaly i u jedince přičetného. Jinými slovy se lze ptát, jak posoudit takové vypadnutí z okna, k němuž došlo v důsledku vrávoravé chůze zapříčiněné vlivem návykové látky, tedy takové vypadnutí z okna, k němuž by nebyl nepřičetnosti, a tím pádem i neovlivněnosti motoriky návykovou látkou, nedošlo. Je-li trestní odpovědnost za trestný čin opilství dána toliko jednáním, jímž se pachatel do stavu nepřičetnosti uvede a je-li zde onen kvazidelikt pouhou objektivní podmínkou trestnosti, pak (ad absurdum) by v tomto případě nešlo o vis maior, ale o jednání zapříčiněné samotným uvedením se do stavu nepřičetnosti, tedy o případ, kdy ze sebe pachatel uvedením se do stavu nepřičetnosti učinil nástroj, jímž pak naplnil znaky činu jinak trestného, a tudíž znaky trestné činu opilství. Tento výklad již však lze dle mého názoru označit za extenzivní a z hlediska trestního práva tak i nepřípustný.

Jednáním, které tvoří kvazidelikt, může být a velmi často i je opominutí. Mezi jednáním a následkem musí být i zde příčinný vztah.

Jednáním spáchaným v zaviněné nepřičetnosti může být i pokus trestného činu. Vzácně přichází v úvahu příprava k trestnému činu. Důvodem je, že příprava vyžaduje rozvinutější objektivní stránku (např. ve formě organizování nebo spolčení) a že u zcela nepřičetného pachatele nelze předpokládat nějaké rozvinuté plánování trestného činu. Vzhledem k zásadě akcesority je za jediný myslitelný případ přípravy spáchané v úplné nepřičetnosti možno označit ty formy jednání, které by byly účastenství, kdyby hlavní

²⁵¹ <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2002/02_04/riha.html>

²⁵² Dolenský, A.: Opilství, Bulletin advokacie, 1992, číslo 6-7, str. 39

²⁵³ <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2002/02_04/riha.html>

trestný čin dospěl aspoň do stadia pokusu. Například opilec někomu pomáhá k trestnému činu, ale hlavní pachatel se o trestný čin ani nepokusí.

Okolnosti vylučující protiprávnost jsou důležité i pro posouzení, zda jde o kvazidelikt, nebo o čin beztrestný. Budou se posuzovat podle obecných zásad, protože, co je beztrestné u příčetné osoby, musí být beztrestné i u osoby nepřičetné. Jednání, které má sice znaky trestného činu, ale stalo se například za podmínek nutné obrany, netvoří kvazidelikt. Také neznalost skutkových okolností, jež spadají pod znaky trestného činu, pachatele omlouvá. Má-li však někdo v důsledku opilosti či jiného podobného stavu nesprávné představy o skutkových okolnostech (u znaků skutkové podstaty negativní omyl, u okolností vylučujících protiprávnost pozitivní omyl), nevyvíjí je to. Stejně tak se podle obecných zásad budou posuzovat i důvody zániku trestnosti. Tak např. opilý může dobrovolně upustit od pokusu, a to dokonce i po vystřízlivění. Pokud je vzhledem ke svému stavu toho schopen, může splnit i podmínky účinné lítosti. Promlčený trestný čin nemůže být stíhán ani jako kvazidelikt v rámci ustanovení § 360 trestního zákoníku.^{254 255}

Jak bylo řečeno již výše, existují skutkové podstaty trestných činů, které jsou povahou věci jako kvazidelikt vyloučeny. Z dosahu ustanovení § 360 jsou zcela vyloučeny nejen případy uvedené v jeho odstavci 2. (*actio libera in causa dolosa a culposa*), ale také případy, kdy zneužití návykové látky je trestné z jiného důvodu, než že pachatel provede jednání, které je činem jinak trestným. Do této kategorie trestných činů patří trestný čin vyhýbání se výkonu služby podle § 384 odst. 1, vyhýbání se výkonu služby z nedbalosti podle § 385 a trestný čin vyhýbání se výkonu strážní, dozorčí nebo jiné služby podle § 388 odst. 1 trestního zákoníku, a to vše pouze pokud půjde o zneužití návykové látky. Jiná jednání (např. poškození se na zdraví, předstírání nemoci) však mohou být znakem skutkové podstaty kvazideliktu. Nic tedy nebrání, aby i § 384 mohl být kvazideliktem. Pokud někdo tedy zneužije návykovou za nouzového stavu v úmyslu vyhnout se výkonu služby, jde o trestný čin podle § 384 odst. 1 trestního zákoníku. Pokud by požíval (si aplikoval) takové látky bez tohoto úmyslu, tímto se přivedl do stavu nepřičetnosti a přitom se nedopustil jiného v této skutkové podstatě

²⁵⁴ Dolenský, A.: Opilství, *Bulletin advokacie*, 1992, číslo 6-7, str. 39-41

²⁵⁵ <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2002/02_04/riha.html>

uvedeného jednání, než je zneužití návykové látky, nemůže už v takovém stavu spáchat výše uvedený čin jako kvazidelikt, protože návykové látky zneužil ještě předtím, než „úmysl“ pojal. Kvazideliktem však může být účastenství na takovém trestném činu. Pokud se někdo z nedbalosti přivede vlivem návykové látky do stavu nepřičetnosti (nezpůsobilosti) za stavu ohrožení státu, za válečného stavu nebo za bojové situace, může být trestán pouze podle § 385 trestního zákoníku.^{256 257 258}

Takové trestné činy se nacházely i v trestním zákoně z roku 1961, konkrétně šlo o trestné činy vyhýbání se služebnímu úkonu a výkonu vojenské služby podle § 280 odst. 1 a 2 a lineá 1 trestního zákona ve formě úmyslné a podle § 281 trestního zákona ve formě nedbalostní. Dříve mezi takové speciální případy patřil i trestný čin vyhýbání se výkonu civilní služby podle § 272c odst. 1 trestního zákona, který byl společně s dalšími trestnými činy uvedenými v druhém oddílu hlavy jedenácté zrušen.

Kromě § 384, § 385 a § 388 trestního zákoníku můžeme mezi činy, které zpravidla kvazideliktem být nemohou, zahrnout také trestný čin ohrožení pod vlivem návykové látky podle § 274. Ve všech těchto čtyřech ustanoveních jde o stav vylučující způsobilost k určité činnosti, který si pachatel způsobil vlivem návykové látky. Podle Dolenského tímto stavem sice nemusí být úplná nepřičetnost, ale může být. Podstatné spočívá v tom, že zavinění tu zahrnuje i vykovávání oné činnosti, k níž je pachatel nezpůsobilý, nikoliv pouhé se uvedení do stavu nepřičetnosti. Pokud se tedy pachatel uvede do stavu nepřičetnosti a zavinění (úmyslné, neboť § 274 vyžaduje úmysl) se bude vztahovat i na vykonání činnosti v tomto ustanovení uvedené, půjde o případ tzv. *actio libera in causa dolosa*, kde pachatel odpovídá za trestný čin, který ve stavu nepřičetnosti spáchal, neboť trestní odpovědnost se tu posuzuje podle doby, kdy byl pachatel ještě přičetný a uváděl se úmyslně do stavu nepřičetnosti (viz bod 3.). Použití ustanovení § 360 tu tak zpravidla, jde-li o přímého pachatele, nepřichází v úvahu. V podobě kvazideliktu však může figurovat návod a pomoc k činům trestným podle § 274, § 384, § 388 (nikoli podle § 385, kde je nedbalost, zatímco pro návod jakož i další formy účastenství se vyžaduje úmysl). Takový případ byl řešen v č. 4/1953 Sb. rozh. tr., kdy

²⁵⁶ <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2002/02_04/riha.html>

²⁵⁷ Dolenský, A.: Opilství, *Bulletin advokacie*, 1992, číslo 6-7, str. 42

²⁵⁸ Jelínek, J. a kol.: *Trestní právo hmotné*. 1. Vydání, Praha: Leges, 2009, str. 800

spolucestující, údajně opilý, objednal víno pro sebe i pro řidiče, které oba vypili a pak pokračovali v cestě.

Jako je tomu u tří výše uvedených trestných činů vojenských, i u trestného činu podle § 274 je však možná taková varianta skutkového děje, že tento trestný čin bude vystupovat v podobě kvazideliktu a trestní odpovědnost se bude opírat o § 360, neboť zavinění tu již nebude zahrnovat i vykovávání oné činnosti, k níž je pachatel nezpůsobilý, ale pouze uvedení se do stavu nepřičetnosti, v níž se následně dopustí činu jinak podle § 274 trestného. Jako příklad uvádí Dolenský případ opilého jeřábníka. Když obsluhuje jeřáb podnapilý jeřábník, jde o trestný čin podle § 274. Když během směny pokračuje v pití lihovin, až je zcela opilý, nic se na této právní kvalifikaci nezmění. Lze si však představit jinou variantu skutku. Jeřábník se opije večer na své narozeniny a pak v noci, již ve stavu úplné opilosti, jde pokračovat v oslavách na jeřábu. Vrata oplocení staveniště najde pootevřená. Na rozdělovači, kde chybí zámek, zapne proud, vyleze na jeřáb a uvede jej do chodu. Člověk s dlouholetou praxí to dokáže provést automaticky i při značné opilosti. Zavinění se v případě této varianty vztahuje jen na uvedení se pomocí alkoholických nápojů do stavu nepřičetnosti. Činnost na jeřábu je kryta jen „přirozeným“ úmyslem. Je tedy možné v „opilosti“ podle § 360 provést jako kvazidelikt čin jinak trestný podle § 274 trestního zákoníku.

Jako kvazidelikt mohou vystupovat i trestné činy, k jejichž znakům patří porušení důležité povinnosti vyplývající ze zaměstnání, povolání, postavení nebo funkce nebo uložené podle zákona (§ 147 odst. 1, 2, § 148 trestního zákoníku), a to jak podle názoru Dolenského, tak i podle názoru Říhy. Porušení důležité povinnosti totiž může spočívat v zneužití návykové látky. Opilost nebo jiné opojení je tu pak znakem trestného činu opilství podle § 360 a zároveň znakem kvazideliktu. Na otázku, zda tímto nebude porušen zákaz dvojího přičítání téže skutečnosti (§ 39 odst. 4 trestního zákoníku) odpovídá Dolenský tak, že touto zásadou zakotvený zákaz neznamená, že by se cokoli a kdykoli nesmělo přičítat dvakrát. Smysl zákazu je jen takový, že nelze přičítat jako okolnost přitěžující nebo polehčující to, k čemu již zákon ve znacích trestného činu přihlédl. Jak navíc podotýká, je to princip tak samozřejmý, že se respektuje i tam, kde není v zákoně výslovně uveden.

Při hodnocení toho, které znaky trestného činu má kvazidelikt, je třeba přihlížet i k okolnostem podmiňujícím požití vyšší trestní sazby, tj. i k porušení důležité povinnosti. Pokud by tomu tak nebylo, vznikl by z hlediska trestního práva nepřipustný paradox. Podnapilý řidič, který při dopravní nehodě jiného těžce zraní, by odpovídal podle § 147 odst. 1, 2, zatímco úplně opilý, a tudíž nepřičetný, řidič posuzovaný podle § 360 by v takovém případě mohl být potrestán nejvýše trestem, který je stanoven na trestný čin podle § 147 odst. 1.^{259 260 261}

4.4. Pachatel (subjekt)

Pachatelem trestného činu je fyzická osoba, která svým jednáním naplnila všechny znaky trestného činu a v době jeho spáchání dovršila patnáctý rok svého věku a byla přičetná. V případě trestného činu opilství podle § 360 trestního zákoníku se však vyžaduje, aby takový pachatel sám, svým vlastním bezprostředním jednáním provedl to, co vyžaduje objektivní stránka skutkové podstaty, neboť trestný čin opilství je posuzován jako tzv. vlastnoruční delikt.^{262 263}

Vlastnoruční trestné činy vystupují jako jeden z trojice případů trestných činů kategorizovaných podle subjektu. Vedle obecných (pachatelem může být kterákoliv trestně odpovědná osoba) a zvláštních (okruh možných pachatelů je omezen a může se jich jako pachatel dopustit jen osoba určité vlastnosti, způsobilosti či v určitém postavení - tzv. konkrétní či speciální subjekt) trestných činů jsou to tedy trestné činy vlastnoruční (nemusí být nutně spáchány rukou), u nichž skutková podstata předpokládá osobní jednání pachatele (vedle opilství je to dále např. trestný čin soulože mezi příbuznými podle § 188, trestné činy podle § 150, § 151, § 188, § 188, § 194, § 346).²⁶⁴ Tyto vlastnoruční trestné činy nemohou být provedeny v podobě nepřímého

²⁵⁹ Dolenský, A.: Opilství, Bulletin advokacie, 1992, číslo 6-7, str. 42-44

²⁶⁰ <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2002/02_04/riha.html>

²⁶¹ Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluver ČR, a. s., 2010, str. 197

²⁶² Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluver ČR, a. s., 2010, str. 185

²⁶³ Langer, P.: Trestný čin opilství (1. Část), Bulletin advokacie, 2005, číslo 2, str. 58

²⁶⁴ Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluver ČR, a. s., 2010, str. 126, 185, 186, 205, 206

pachatelství a dále je u nich nemožné spolupachatelství s dělbou úloh. Není tedy možné, aby trestný čin opilství spáchal nepřímý pachatel (osoba v pozadí) pomocí nastrčené osoby. Je ovšem možné nepřímé pachatelství jiného trestného činu tím, že někdo využije ke svým cílům nepříčetné osoby jako tzv. „živého nástroje“, přičemž je nerozhodné, zda tuto osobu s takovým úmyslem do stavu nepříčetnosti sám uvede, nebo využije opilosti, kterou si jiný před tím způsobil sám. Nepřímý pachatel tedy může pomocí onoho „živého nástroje“, který se sám dopouští trestného činu opilství, provést jiný trestný čin, např. jej pohne k nějakému násilnému jednání, které má znaky trestného činu. Samo uvedení jiného do stavu pod vlivem návykové látky bez takového úmyslu není trestné, ani když se opilý dopustí onoho kvazideliktu (viz bod 6.1.).^{265 266}

4.5. Subjektivní stránka

Subjektivní stránka charakterizuje trestný čin z hlediska jeho vnitřní stránky, z pohledu psychiky pachatele (na rozdíl od objektivní stránky, která zahrnuje vnější znaky trestného činu). Jediným obligatorním znakem subjektivní stránky trestného činu je zavinění. Fakultativními znaky jsou především pohnutka, cíl a záměr trestného činu. Zavinění je předpokladem pro vyvození subjektivní odpovědnosti za spáchaný trestný čin a princip odpovědnosti za zavinění tak představuje jeden ze základních rysů definice trestného činu. Platná právní úprava vychází z bipartice zavinění a rozlišuje zavinění úmyslné (§ 15) a zavinění z nedbalosti (§ 16) a stanoví subjektivní podmínky přičítání okolností přitěžujících (§ 39 odst. 5) a okolností podmiňujících použití vyšší trestní sazby (§ 17).²⁶⁷

Subjektivní stránka trestného činu opilství - mnohými kritizována, zejména proto, že zcela neodpovídá zásadě zavinění - činí v teorii i praxi často potíže. Jde totiž o zcela specifický trestný čin, který v trestním zákoníku nemá obdoby. Jakkoliv je zodpovězení otázky pojetí tohoto trestného činu problematické, většinovým názorem zůstává, že kvazidelikt je pouhou objektivní podmínkou trestnosti (viz bod 5.3.), na

²⁶⁵ Langer, P.: Trestný čin opilství (1. Část), Bulletin advokacie, 2005, číslo 2, str. 59

²⁶⁶ Dolenský, A.: Opilství, Bulletin advokacie, 1992, číslo 6-7, str. 40

²⁶⁷ Novotný, O., vzduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, str. 219, 220

kterou se zavinění nevztahuje. Pokud by se zavinění vztahovalo i na kvazidelikt ve stavu nepřičetnosti spáchaný, odpovídal by pachatel podle zásady *actio libera in causa* (§ 360 odst. 2), a byl by tudíž plně trestně odpovědný, ačkoliv spáchal trestný čin ve stavu nepřičetnosti, neboť ustanovení § 360 odst. 2 trestního zákoníku vylučuje použití privilegovaného prvního odstavce § 360.

Z hlediska forem zavinění se zde vyžaduje úmysl nebo nedbalost. Zavinění jako vnitřní psychický stav pachatele se ovšem zkoumá právě jen ve vztahu ke stavu nepřičetnosti, tedy k jednání, kterým se pachatel do tohoto stavu přivedl a ve vztahu k následku, kterým je ohrožení občanského soužití, včetně příčinné souvislosti mezi tímto jednáním a následkem. Pokud by měl pachatel v úmyslu se pouze „opít“ a nikoli se přivést do stavu nepřičetnosti, mohl by být stav nepřičetnosti vyvolán nejvýše z nedbalosti. V každém případě je třeba zkoumat, jaké měl pachatel pohnutky ještě před uvedením se do stavu nepřičetnosti.^{268 269} Nezanedbatelnou roli při zkoumání zavinění (zejména nedbalostního) zde hrají také vlastní zkušenosti pachatele s požitím nebo aplikací návykové látky. Nepředvídatelné případy přivedení se do stavu nepřičetnosti jsou tedy nezaviněné.²⁷⁰

Pokud jde o zavinění ve vztahu k jednání, jímž se pachatel do stavu nepřičetnosti uvede, bude i tady platit obecné ustanovení § 26 trestního zákoníku o nepřičetnosti. A právě v tomto lze shledat patrně největší úskalí. Ovládací schopnost se totiž nehodnotí obecně, ale vždy jen ve vztahu k tomu jednání, které naplňuje znaky skutkové podstaty trestného činu, v daném případě tedy k uvedení se do stavu nepřičetnosti požitím nebo aplikací návykové látky. Dokud se „*rauschdelikt*“ vztahoval převážně na požívání alkoholu, nevznikaly vážnější komplikace. Jedinců v poslední fázi alkoholismu, u nichž schopnost ovládnout požívání alkoholu zcela vymizela, bylo přece jen poměrně málo. S nástupem drog se však situace mění. Závislost na droze je daleko hlubší a vzniká rychleji. Na základě toho poté Teryngel dospěl k následujícímu závěru. Pokud se určitá osoba dopustí jednání popsaného v § 360 trestního zákoníku, tedy požije nebo si aplikuje návykovou látku v rámci tzv. abstinenciho syndromu, to je v době, kdy její schopnost ovládnout své jednání ve vztahu k požití nebo aplikaci návykové látky bude

²⁶⁸ <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2002/02_04/riha.html>

²⁶⁹ Langer, P.: Trestný čin opilství (1. Část), *Bulletin advokacie*, 2005, číslo 2 str. 59

²⁷⁰ Dolenský, A.: Opilství, *Bulletin advokacie*, 1992, číslo 6-7 str. 39

zcela vymizelá, ačkoli ve vztahu k jinému jednání, jehož se dopustí později (např. usmrcení jiného) jsou její ovládací i rozpoznávací schopnosti v rámci tohoto abstinenčního syndromu ještě zachovány, a tímto způsobem se i uvede do stavu nepřičetnosti, bude nutno celé její jednání hodnotit jako jednání v nepřičetnosti, tudíž jako nezaviněné, a odpovědnost vůči ní nebude vůbec možno vyvodit.²⁷¹

Zkráceně řečeno, není-li ve vztahu k jednání spočívajícím v uvedení se do stavu nepřičetnosti požitím nebo aplikací návykové látky pro nepřičetnost dáno zavinění (ať úmyslné nebo nedbalostní), nelze potom vyvodit ani trestní odpovědnost za trestný čin opilství, a to samozřejmě přesto, že se uvedená osoba ve stavu nepřičetnosti dopustí činu jinak trestného. Jestliže se však pachatel tímto způsobem nezaviněně uvede do stavu, v rámci něhož lze o nepřičetnosti hovořit pouze ve vztahu k některým trestným činům, zatímco ve vztahu k jiným trestným činům již nikoliv, pak v případě druhém je uvedená nepřičetnost pro neschopnost ovládnout své jednání ve vztahu k požití nebo aplikaci návykové látky zcela bez významu, neboť ve vztahu k následujícímu trestnému činu již nepřičetný není. Podle okolností daného případu bude pachatel buď plně trestně odpovědný, nebo se na něj použijí ustanovení o pachateli zmenšeně přičetném.

Tomuto důsledku se bylo jistě možné vyhnout, kdyby se mezi okolnosti skutkové podstaty § 360 uvedla i zaviněná závislost na návykové látce.²⁷²

²⁷¹ Teryngel, J.: Návrat k „Rauschdeliktu“, Bulletin advokacie, 1992, číslo 3, str. 29-30

²⁷² Teryngel, J.: Návrat k „Rauschdeliktu“, Bulletin advokacie, 1992, číslo 3, str. 30

5. Jednotlivá pojetí trestného činu opilství

Pro trestný čin opilství je otázka jeho samotného pojetí zcela zásadní, neboť má vliv na to, jaké znaky jsou vlastně součástí tohoto trestného činu, co musí zahrnovat zavinění pachatele a za co ukládáme pachateli sankci. Především je to německá teorie, která se velmi zevrubně věnuje dogmatické podstatě trestného činu opilství. Z návrhů různých teorií, jak chápat skutkovou podstatu, lze dovodit různé nároky na naplnění některých znaků tohoto trestného činu, což vede v konkrétních situacích také ke zcela odlišným důsledkům (trestnosti či beztrestnosti).

Spor se vede o samotné ratio této skutkové podstaty, o její trestněprávní účel, který je třeba při výkladu některých znaků skutkové podstaty zohlednit, o to, který právní statek je touto skutkovou podstatou vlastně chráněn, tedy jaký je podle české nauky objekt tohoto trestného činu. V dnešní době se všeobecně uznává, že trestný čin opilství je ohrožovacím trestným činem. Spor se vede především mezi dvěma krajními řešeními, a to mezi teorií abstraktně ohrožovacího činu a teorií konkrétně ohrožovacího činu, mezi nimiž někteří autoři hledají jakýsi kompromis v podobě tzv. „zprostředkující“ teorie ohrožení. V historii byla známa ještě jiná řešení, která se zdají být již překonána. Jedná se o pojetí opilství jako výsledek kvalifikovaného trestného činu a pojetí opilství jako pouhé výjimky z pravidla o přičetnosti a principu *nullum crimen sine culpa*. Někteří mají tuto skutkovou podstatu dokonce za protiústavní. Argumentují jejím znakem kvazideliktu, díky kterému odporuje principu *nulum crimen sine culpa*, zejména pak tehdy, když je možná sankce za tento trestný čin velmi přísná a navíc se odvozuje od sankce za čin jinak trestný v nepřičetnosti spáchaný.²⁷³

Abstraktními ohrožovacími trestnými činy se rozumějí formální trestné činy, tedy trestné činy čistě činnostní (čistě komisivní) nebo pravé omisivní trestné činy. Jde o trestné činy, jejichž skutková podstata nevyžaduje účinek, tj. porucha na konkrétním předmětu útoku nebo nebezpečí pro něj. Materiální neboli výsledné trestné činy se dělí na poruchové a konkrétní ohrožovací delikty. Poruchové delikty jsou ty, jejichž výsledkem je porucha na hmotném předmětu útoku. Konkrétní ohrožovací delikty jsou

²⁷³ Říha J.: Ještě k trestnému činu opilství, *Bulletin advokacie*, 2006, číslo 4, str. 32

ty, které jednáním popsaným ve skutkové podstatě ohrožují hmotný předmět útoku (ve skutkové podstatě musí být jako jeden z jejích znaků výslovně uveden ohrožovací účinek, např. obecné nebezpečí v § 272, § 273 trestního zákoníku).^{274 275}

Charakteristické pro ohrožovací trestné činy je, že jejich následek spočívá ve vyvolání nebezpečí. To znamená, že k jejich dokonání postačí „pouhé“ ohrožení objektu. Nebezpečí je možnost, tj. větší či menší pravděpodobnost, poruchy. Je to reálně existující stav. Kauzální řetězec jevů vedoucí k poruše dospěl tu již tak daleko, že chybí jen jeden nebo několik málo článků k tomu, aby porucha nastala (ovšem nemusí nutně nastat). Teorie rozlišuje mezi konkrétním a abstraktním nebezpečím. U konkrétního nebezpečí jde o reálné ohrožení určitého existujícího předmětu útoku (osob, majetku). Zde je třeba, aby k ohrožení konkrétních hodnot již došlo. Příkladem takového konkrétního nebezpečí je ohrožení života a zdraví lidí nebo majetku u obecného ohrožení podle § 272 a § 273 trestního zákoníku. Abstraktní nebezpečí znamená situaci, v níž takové konkrétní nebezpečí sice zpravidla vzniká, ale není třeba, aby také již skutečně vzniklo. Zde stačí, že tu je situace popsaná v zákoně, i když konkrétní nebezpečí nehrozí. Příkladem je např. nedovolené ozbrojování podle § 279 trestního zákoníku.

Teorie dále rozlišuje také nebezpečí bezprostřední a vzdálené. V tomto případě záleží na tom, jak daleko je od ohrožení k možné poruše, to znamená, jaké další okolnosti by musely ještě nastat, aby k poruše došlo.²⁷⁶

5.1. Opilství jako výsledkem kvalifikovaný delikt

Podle tohoto pojetí je základem trestného činu opilství přivedení se do stavu nepřičetnosti opojením. Opojení se až do nepřičetnosti je trestuhodné teprve tehdy, když nastoupí vnější následek, který byl způsoben opojením. Formálně je čin jinak trestný (kvazidelikt) pouhou objektivní podmínkou trestnosti, ale materiálně se zohledňuje při

²⁷⁴ Říha J.: Ještě k trestnému činu opilství, Bulletin advokacie, 2006, číslo 4, str. 32

²⁷⁵ Novotný, O., vzduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, str. 125, 126

²⁷⁶ Novotný, O., Vokoun, R., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Zvláštní část. 6. Vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, str. 339, 340

ukládání trestu. Toto pojetí trestného činu opilství tak zohledňuje kvazidelikt a obsahuje tak svým způsobem odpovědnost za výsledek. Každý pachatel odpovídá za objektivní výsledek své „nestřídmosti“ (nepříčetnosti vyvolané opojením). Jde tedy o výsledek kvalifikovaný delikt. Samotné opojení není žádnou základní skutkovou podstatou, jeho protiprávnost však také není bezproblémová. Trestnost nastává až spácháním kvazideliktu. Toto pojetí již neodpovídá modernímu pojetí trestního práva, které považuje odpovědnost za výsledek za nepřípustnou a v rozporu se zásadou nullum crimen sine culpa.

5.2. Opilství jako výjimka z principu viny

Takto pojaté opilství je výjimkou z pravidla, že nepříčetnost vylučuje odpovědnost za činy v tomto stavu spáchané. Kvazidelikt je důvodem trestnosti a nikoliv pouhou její podmínkou. Samotné opití totiž není trestné a dokonce v nejužším smyslu ani protiprávní. Toto pojetí, které obsahoval náš § 12 odst. 2 trestního zákona od roku 1961 do novely provedené zákonem č. 557/1991 Sb., tedy nežadá žádný psychický vztah pachatele k jeho činu jinak trestnému v nepříčetnosti spáchanému. Podobně jako výše uvedená teorie je i toto řešení v přímém rozporu se zásadou nullum crimen sine culpa.

5.3. Opilství jako abstraktní ohrožovací delikt

Jde o většinový názor na pojetí trestného činu opilství. Toto řešení spojuje obě části deliktu, vidí v přivedení se do stavu nepříčetnosti a v činu jinak trestném v tomto stavu spáchaném jednotu. Zavinení se nevztahuje ani na kvazidelikt, který je pouhou objektivní podmínkou trestnosti, ani na to, že pachatel může ve stavu nepříčetnosti nějaké trestné jednání spáchat. Zavinení se podle tohoto pojetí vztahuje pouze na uvedení se do stavu opojení, tj. jednání, z něhož zákon odvozuje nebezpečnost. Nebezpečnost tohoto stavu je dána jeho nevypočitatelností a neovladatelností. Tímto není porušen princip odpovědnosti za zavinení, neboť je všeobecně známo, že lidé jsou

v opojení náchylní k porušování práv jiných, a proto je možné již v samotném přivedení se do stavu nepřičetnosti shledat materiální základ trestného činu (dříve tzv. typovou nebezpečnost činu pro společnost, podle současné právní úpravy jde spíše o tzv. materiální korektiv formální definice trestného činu, za který lze považovat společenskou škodlivost ze zásady subsidiarity trestní represe vyplývající – viz bod 4.1.). Trestné jsou však pouze případy, kdy v nepřičetnosti dojde k jednání, které by jinak bylo trestné. Nebezpečnost opojení je důvodem trestnosti, nikoli však znakem skutkové podstaty. Proti teorii konkrétního ohrožovacího deliktu jsou zastánci této teorie uváděny argumenty založené na tom, že pokud by pachatel měl znát své sklony v opojení páchat „trestnou“ činnost, pak by nebyla zřejmá hranice mezi jednáním trestným za opilství a za actio libera in causa. Dalším argumentem je fakt, že pokud by mělo být zkoumáno, jaký měl pachatel dopředu vnitřní vztah ke kvazideliktu, muselo by jít vždy o konkrétní kvazidelikt, s nímž pachatel nejméně měl a mohl počítat. Pak ovšem jde většinou o případy actio libera in causa.

Proti teorii abstraktního ohrožovacího činu naopak hovoří fakt, že nestačí provedení v trestním zákoníku popsaného jednání, jako u jiných abstraktně ohrožovacích trestných činů, ale naopak musí být vždy dokázána konkrétní nebezpečnost opojení, která spočívá ve spáchání nějakého konkrétního poruchového či ohrožovacího činu jinak trestného v zaviněné nepřičetnosti spáchaného. Většina zaviněně způsobených nepřičetností není trestána, neboť k žádným protiprávním jednáním nedojde.

5.4. Opilství jako konkrétní ohrožovací trestný čin

Podle tohoto pojetí je předpokladem trestnosti opilství, že pachatel dopředu věděl, nebo alespoň vědět měl a mohl, že má sklony páchat v nepřičetnosti trestnou činnost jakéhokoliv druhu, tedy, že má sklony k výtržnostem. Znalost nebo zaviněná neznalost vlastních sklonů k páčání výtržností v nepřičetnosti musí být v každém konkrétním případě pachateli prokázána, jinak by byl porušen princip nullum crimen sine culpa, přičemž se nevyžaduje znalost či zaviněná neznalost sklonů k páčání konkrétního činu. Výchozí myšlenkou je fakt, že v obvyklém případě nevede

nepříčetnost k trestné činnosti. Proto by bylo také nespravedlivé vést pachatele k trestní odpovědnosti v případě, že dojde k nějakému excesu v podobě činu jinak trestného, pokud o tom pachatel nevěděl a ani vědět neměl a nemohl. Pachatel by byl tedy odpovědný pouze v případě, pokud by např. na základě předchozích zkušeností měl dostatek poznatků, aby věděl (ohrožovací úmysl) nebo vědět měl a mohl (ohrožovací nedbalost), že má sklony k páchání protiprávních jednání kriminální povahy. Znalost nebo zaviněnou neznalost sklonů k páchání trestné činnosti v nepříčetnosti nelze podle této teorie vyvozovat ani z toho, že každý musí počítat s tím, že v opojení může z jeho strany dojít k excesům. Stěžejní je totiž skutečnost, že reakce na požití opojné látky a jednání pod jejím vlivem je u každého jedince jiná a tu jako takovou nelze generalizovat.

Teorii abstraktního ohrožovacího trestného činu je zastánci této teorie vyčítáno především to, že přestože vidí základ bezprávi již v samotném přivedení se do stavu nepříčetnosti bez ohledu na čin jinak trestný v tomto stavu spáchaný, nedokáže se vyrovnat s námitkou, proč se tedy při určení druhu a výměry trestu přihlíží k ustanovení o činu jinak trestném. Není přece možné, aby se trestní rámec posuzoval podle kritéria irrelevantního z hlediska viny. Logické je tedy pojetí opilství jako konkrétního ohrožovacího trestného činu, neboť není možné aby se trestní rámec posuzoval podle kritéria irrelevantního z hlediska viny. Čin jinak trestný je podle této teorie trestněprávně významnou součástí skutkové podstaty.

V zákoně výslovně nepsaným znakem skutkové podstaty opilství podle tohoto pojetí je tak obecná nebezpečnost opilce. K tomuto znaku se též musí vztahovat pachatelovo zavinění (nikoliv však ke konkrétnímu činu jinak trestnému). Proti tomuto však právě směřuje nejpodstatnější výtky vůči této teorii – uvedený výklad je příliš vzdálený od skutečného znění zákona, navíc termín obecné nebezpečnosti opilce je velmi těžko uchopitelný, čímž by praktická využitelnost skutkové podstaty opilství klesla skutečně na minimum.

5.5. Opilství jako ohrožovací delikt „sui generis“

Do této skupiny lze zařadit různá pojetí, která se snaží najít tzv. zlatou střední cestu mezi dvěma posledně uvedenými pojetími. Motivem jejich autorů je snaha eliminovat jejich nedostatky. Rozhodující pro takto pojaté opilství jsou tyto znaky.

Zavinění se zde musí vztahovat nejen na přivedení se do stavu nepřičetnosti, ale též na možnost, že v tomto stavu může dojít k trestným jednáním jakéhokoliv druhu. Ve vztahu ke znalosti či zaviněné neznalosti vlastních sklonů k páčání výtržností v nepřičetnosti, na rozdíl od předchozí teorie opilství jako konkrétního ohrožovacího deliktu, zde stačí vyvratitelná domněnka. Rozhodujícím je přitom fakt, že zpravidla každý musí počítat s tím, že v opojení může spáchat trestná jednání, a tudíž zavinění k tomuto již není třeba dokazovat. Nevyžaduje se pachatelova dřívější zkušenost, popř. konkrétní předvídatelnost agresivní nepřičetnosti s výtržnostmi, jak to žádá konkrétní ohrožovací teorie. Naopak se předpokládá, že si je pachatel vědom možnosti násilností, i když dříve žádné výtržnosti ve stavu nepřičetnosti nepáchal. Pouze ve zcela výjimečných případech se prokáže opak, a sice že pachatel nevěděl a ani neměl a nemohl vědět, že by mohl ve stavu nepřičetnosti spáchat něco trestného. Jde například o případy, kdy pachatel dopředu učiní důkladná bezpečnostní opatření, aby k něčemu podobnému nedošlo a tato opatření nikoli jeho vinou selžou, nebo o případy absolutní nezkušenosti s opojením, zejména u mladistvých osob. Takové pojetí dovoluje i vhodné odlišení od spáchání činu formou *actio libera in causa*.

Nežádá se zde vědomí nebo potenciální vědomí nebezpečnosti pachatele (opilce), ale vědomí nebo potenciální vědomí nebezpečnosti opojení, tj. stavu nepřičetnosti vyvolané vlivem návykových látek. Nebezpečnost opojení je nepsaným znakem skutkové podstaty opilství. Spendel uvádí, že kvazidelikt je zde nevyvratitelným důkazem nebezpečnosti sebeopojení a bezprostředním důsledkem takového opojení.

Řešení konkrétních situací podle jednotlivých teorií tak může být s ohledem na výše uvedené naprosto odlišné. Tak například A se jde z důvodu rozchodu se svou přítelkyní do hospody pořádně opít. Dosud se mu však nestalo, že by byl v opilosti agresivní a ani tomu nic nenasvědčovalo. V situaci, kdy se již požitím alkoholu dostal

do stavu nepřičetnosti, se objevil jeho sok, kterého fyzicky napadl a zranil. Podle teorie opilství jako abstraktně ohrožovacího deliktu jde o trestný čin opilství, kde kvazideliktem bude ublížení na zdraví a případně výtržnictví. Podle pojetí opilství jako ohrožovacího deliktu sui generis bude A také trestně odpovědný pro opilství, protože nejsou dány žádné zvláštní okolnosti, které by prokazovaly, že pachatel nevěděl a ani neměl a nemohl vědět, že by mohl ve stavu nepřičetnosti spáchat něco trestného. Na druhou stranu podle teorie konkrétně ohrožovací bude A beztrestný, protože neměl žádnou zkušenost se svou předchozí agresivitou, ani ji v tomto případě dopředu neměl a nemohl předvídat. Jinak by byl posuzován případ, kdy si A doma ve své posteli vzal velké množství tablet LSD se sebevražedným úmyslem. Přivedl se tím však jen do stavu nepřičetnosti (opojení), v němž se „rozhodl“ ještě rychle před smrtí navštívit přítelkyni, přičemž svým vozem způsobil závažnou dopravní nehodu. „A“ by tak opět i zde byl trestně odpovědný za trestný čin opilství jak podle abstraktně ohrožovací, tak i podle zprostředkující teorie (opilství jako ohrožení sui generis). Názor, že A bude trestně odpovědný za trestný čin opilství i podle zprostředkující teorie zastával například Oberlandesgericht Hamm. Ten dospěl k závěru, že podle této teorie bude pachatel trestně odpovědný, neboť měl a mohl počítat s tím, že když se vezme takové množství LSD, bude mít ještě 50% šanci na přežití, a navíc mezi očekávanou smrtí a požitím tablet je určitý časový prostor, v němž se mohl ještě dopustit protiprávních činů. Naproti tomu podle konkrétní ohrožovací teorie by byl A opět beztrestný za předpokladu, že pachatel neměl žádnou předchozí zkušenost se svou předchozí agresivitou, ani ji v tomto případě neměl a nemohl předvídat.²⁷⁷

²⁷⁷ Říha J.: Ještě k trestnému činu opilství, Bulletin advokacie, 2006, číslo 4, str. 32-35

6. Problematika účastenství

Pod pojmem účastenství se rozumí jedna z forem trestné součinnosti. Trestnou součinností rozumíme případy, kdy se trestného činu účastní více spolupachatelů nebo vedle pachatele (spolupachatelů) i jiné osoby zejména tím, že:

1. trestný čin pachatele nebo spolupachatelů organizují, úmyslně vyvolávají nebo takový čin umožňují či usnadňují;
2. zužitkují kořist a výnosy z trestného činu;
3. pachatelům trestného činu či osobám na něm zúčastněným pomáhají uniknout trestnímu stíhání nebo trestu.

Jednotlivé formy trestné součinnosti se vyznačují různým stupněm závažnosti. Trestný čin spáchaný v součinnosti s další osobou či osobami je závažnější než jinak stejný trestný čin spáchaný jediným pachatelem.

Některé formy trestné součinnosti proto vydělujeme z širšího pojmu trestné součinnosti a vytváříme užší pojem účastenství jako kvalifikovanou formu trestné součinnosti. Účastenství je takovou úmyslnou formou účasti na trestném činu, která je namířena proti těmtož konkrétnímu zájmu chráněnému trestním zákoníkem. Rozlišujeme účastenství v užším smyslu (organizátorství, návod a pomoc - § 24 trestního zákoníku) a účastenství v širším smyslu, kam řadíme navíc ještě spolupachatelství.²⁷⁸

6.1. *Účastenství na trestném činu opilství*

Jak bylo již řečeno, u vlastnoručních trestných činů (viz bod 4.4.) není možné spolupachatelství ani nepřímé pachatelství. Účastenství na vlastnoručním trestném činu je sice možné, ale u rauschdeliktu je to podle literatury velmi sporné, spíše nemožné, ponecháme-li stranou případy skutkového omylu. Organizátorství je vyloučeno z povahy věci. Pokud jde o účastenství ve formě návodu, je zastáván názor, že vzbudit v jiném rozhodnutí spáchat trestný čin opilství z povahy věci nejde (budeme-li se držet

²⁷⁸ Novotný, O., vzduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluver ČR, a. s., 2010, str. 309-311

toho, že jde o abstraktní ohrožovací delikt), protože kdyby pachatel věděl, jakého „kvazideliktu“ (nebo alespoň určitého druhu – např. násilného jednání) se v nepříčetnosti dopustí, nešlo by již o kvazidelikt, ale o některou *actio libera in causa*. Tak například, pokud osoba A navede osobu B k jednání, jímž se přivede do stavu nepříčetnosti, aby pak spáchala konkrétní trestný čin, půjde o nepřímé pachatelství, pokud osoba B nevěděla o tom, že má v nepříčetnosti spáchat onen konkrétní čin, nebo o *actio libera in causa dolosa*, pokud o tom věděla. Pokud je však úmyslem osoby A pouze vyvolat v druhém rozhodnutí přivést se do stavu nepříčetnosti s tím, že v takovém stavu může osoba B něco protiprávního provést, pak zřejmě o návod k opilství nepůjde, protože osoba A vzbudila v osobě B pouze rozhodnutí přivést se do stavu nepříčetnosti, ale již nemohla tušit, co osoba B v takovém stavu provede, ani její jednání jakkoli ovládat. Objektivní podmínka trestnosti, tj. spáchání kvazideliktu, se vztahuje pouze na osobu, která se sama přivede do stavu nepříčetnosti (osobu B).^{279 280}

V případě účastenství ve formě pomoci platí následovné. Pomocníkem je ten, kdo jinému (hlavnímu pachateli) úmyslně umožní nebo usnadní spáchání trestného činu. K pomoci musí dojít před nebo při činu, pachatel však o pomoci nemusí vědět. Může jít jak o pomoc psychickou (povzbuzování k napití, neustálé připíjení atd.; zde však jde o utvrzování v popíjení, ne o vyvolání rozhodnutí spáchat trestný čin), tak i o pomoc fyzickou (přinášení stále nových skleniček s lihovinou). Psychická pomoc se od návodu liší v tom, že pomocník utvrzuje pachatele v rozhodnutí již učiněném. Z hlediska stránky subjektivní musí pomocník jednat úmyslně (postačí *dolus eventualis*). Po objektivní stránce je pro trestní odpovědnost pomocníka nutná příčinná souvislost mezi jeho jednáním a trestným činem pachatele. Není však třeba, aby jeho pomoc spáchání trestného činu vůbec umožnila, postačí, když ho usnadní. Příkladem může být situace, kdy osoba A ví o násilnické povaze osoby B, ví, že se v nepříčetnosti dopustí výtržnosti, že bude ničit zařízení restaurace, že napadne obsluhu, atd., jako se to stalo již v několika předchozích případech. Povzbuzuje ho k pití a objednává mu je na vlastní účet. Osoba B pak v nepříčetnosti spáchá kvazidelikt, a bude proto odpovídat za trestný čin opilství podle § 360 trestního zákoníku.^{281 282} Pokud jde o osobu A, názory se liší. Podle názoru

²⁷⁹ <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2002/02_04/riha.html>

²⁸⁰ Dolenský, A.: Opilství, *Bulletin advokacie*, 1992, číslo 6-7, str. 40

²⁸¹ <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2002/02_04/riha.html>

Dolenského by zde, stejně tak jako tomu bylo i v případě návodu, o účastenství ve formě pomoci k trestnému činu opilství jít nemohlo.²⁸³ Podle Říhy bude osoba A odpovědná za pomoc k tomuto činu (§ 24 odst. 1 písm. c), § 360 trestního zákoníku). Její pomoc směřuje k trestnému činu opilství, k vyvolání určitého abstraktního nebezpečí, tedy nebezpečné situace pro občanské soužití, nikoli ke konkrétnímu kvazideliktu.²⁸⁴ Mám za to, že si Říha v tomto poněkud protičečení, když při opodstatnění svého tvrzení o přípustnosti pomoci k trestnému činu opilství s abstraktním nebezpečím tímto činem vyvolaným operuje, zatímco u návodu tak již nečiní. Domnívám se, že použil-li by stejnou situaci, jakou použil na příkladu pomoci, i u svého příkladu návodu k tomuto trestnému činu, tedy, že osoba A z předchozí zkušenosti ví jak o násilnické povaze osoby B, tak i o tom, že se v nepřítomnosti dopustí výtržnosti, pak i v tomto případě bychom slovy Říhy mohli dojít k závěru, že takový návod směřuje k trestnému činu opilství, k vyvolání určitého abstraktního nebezpečí a nikoliv ke konkrétnímu kvazideliktu. Ostatně i v otázce kvazideliktu Říha u obou forem účastenství dospívá ke stejnému, tedy, že kvazidelikt se vztahuje jen na osobu B. Pokud tedy dle Říhy postačí vyvolání onoho abstraktního nebezpečí, pak měl připustit i možnost návodu na tomto trestném činu.

Dle mého názoru, zejména pak s ohledem na zásadu subsidiarity trestní represe a s tím i související restriktivní výklad trestněprávních ustanovení, přestože se kvazidelikt považuje za pouhou objektivní podmínkou trestnosti, nic to nemění na tom, že znakem skutkové podstaty trestného činu opilství zůstává, a tedy, požaduje-li se, aby jak návod tak pomoc směřovali k určitému trestnému činu, ona určitost musí směřovat i na onen kvazidelikt, což, jak výše uvedeno, je nemožné, neboť jak návodce, tak pomocník může pouze odhadovat jakého činu jinak trestného se poté nepřítomný dopustí. Přikláním se proto k názoru Dolenského a obě formy účastenství k trestnému činu opilství pokládám spíše za nemožné.

Institut účastenství v užším smyslu je v platném trestním právu založen na zásadě akcesority účastenství. Tato zásada obecně vyjadřuje závislost jevu akcesorního

²⁸² Novotný, O., vzduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, str. 323, 324

²⁸³ Dolenský, A.: Opilství, Bulletin advokacie, 1992, číslo 6-7, str. 40

²⁸⁴ <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2002/02_04/riha.html>

na jevu jiném čili závislost některé z forem účastenství a jejich trestnosti na trestném činu přímého, hlavního pachatele. Nepřekročí-li přímý pachatel stadium přípravy k trestnému činu, posoudí se i jednání účastníka jen jako příprava k trestnému činu (č. 1/73, 58/73 Sb. rozh. tr.).²⁸⁵ Na tuto zásadu poté navazuje i Říha, když, vycházející ze svého názoru o přípustnosti pomoci na trestném činu opilství, dále pokračuje a uvádí následující: „Pokud by se nepřičetný ničeho nedopustil, nebudeme pomocníka trestat, protože jeho trestní odpovědnost podle zásady akcesority účastenství závisí na trestní odpovědnosti hlavního pachatele.“ Připustíme-li tedy vůbec možnost návodu resp. pomoci na trestném činu opilství jako reálnou, pak lze dojít k tomuto závěru. Zatímco podle nového trestního zákoníku - kde trestnost přípravy je navíc ještě omezena v tom směru, že příprava je trestná jen v těch případech, kde to trestní zákoník u příslušného trestního činu výslovně stanoví (viz bod 4.1.) - příprava, právě s ohledem na znění § 360, kdy tento trestnost přípravy nezavádí, nebude vůbec možná, podle trestního zákona z roku 1961 by pachatel za přípravu podle § 7 trestního zákona však trestný podle Říhy být eventuálně mohl.

Podle trestního zákona z roku 1961 platilo, že příprava byla trestná jen u zvlášť závažných trestných činů (§ 41 odst. 2 trestního zákona), muselo tedy jít o trestný čin uvedený v § 62 trestního zákona (zde opilství uvedeno nebylo) nebo o úmyslný trestný čin, na který trestní zákon stanovil trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby nejméně osm let. Požadavek minimální výše horní hranice trestní sazby trestný čin opilství splňoval. Pokud se pachatel přivedl do stavu nepřičetnosti úmyslně, pak byl splněn i požadavek, aby šlo o trestný čin úmyslný. Současně však k trestnosti přípravy bylo třeba zkoumat, zda je splněn i materiální znak přípravy (jednání pro společnost nebezpečné), zda jde o jednání natolik nebezpečné, aby mohlo být posouzeno jako příprava podle § 7 trestního zákona. Konkrétní stupeň nebezpečnosti pro společnost byl posuzován zejména podle povahy trestného činu, ke kterému příprava směřovala, z formy přípravného jednání, z blízkosti přípravy k trestnému činu dokonanému a ze závažnosti přípravy pro dokonání trestného činu. Z těchto důvodů podle Říhy potřebný stupeň nebezpečnosti činu pro společnost být dán nemohl, a o trestný čin se tedy

²⁸⁵ Novotný, O., vzduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, str. 325

nejednalo. A priori to však dle jeho názoru vyloučit nelze.²⁸⁶ Stejný názor zastává i Dolenský, když tvrdí, že trestný čin opilství podle § 201a trestního zákona nelze zařadit mezi zvlášť závažné trestné činy. Opilství neodpovídá totiž typové nebezpečnosti pro společnost trestných činů zvlášť závažných ve smyslu § 41 odst. 2 trestního zákona.²⁸⁷

Odlišně je však třeba posoudit ty případy, kdy konkrétní osoba pomáhá, navádí, ale i organizuje nepřičetného k určitému trestnému činu domnívaje se, že jde o osobu přičetnou. Na rozdíl od výše uvedených případů účastenství zde dotyčný účastník neví, že osoba by měla jednat v nepřičetnosti, tedy nezaviněně. Nenavádí resp. nepomáhá k trestnému činu opilství, ale - domnívaje se, že jde o osobu přičetnou - k jinému trestnému činu, v tomto případě činu jinak trestnému. A právě vzhledem k tomu, že návod resp. pomoc zde nesměřovali k trestnému činu opilství a dále tomu, že účast na kvazideliktu není možná (viz níže), ani v tomto případě na straně takových osob nepůjde o účastenství. Ať již se hlavní pachatel trestného činu opilství dopustil nebo nedopustil (uvedení se do stavu nepřičetnosti ve smyslu § 360 nebylo zaviněné), o přípravu k tomu činu (pro nepřičetnost netrestnému), k němuž účastenství směřovalo, v tomto případě za podmínek § 20 trestního zákoníku půjde. Stejně potom platí i pro organizátorství, návodu nebo pomoc osobě trestně neodpovědné pro nedostatek věku. Jestliže však pachatel takovou osobu (nepřičetnou, mladší 15 let) vědomě využívá, jde o případ nepřímého pachatelství.²⁸⁸

6.2. Účastenství na kvazideliktu

Zde přichází v úvahu zejména nepřímé pachatelství. Jde o případy, kdy nepřímý pachatel využije nepřičetnost jiného a jeho prostřednictvím spáchá trestný čin (použije ho jako „živý nástroj“). Jak bylo řečeno již v bodě 6.1., jde i o případ, kdy osoba A navede osobu B, aby se opila (až do nepřičetnosti). Osoba B však nesmí vědět, že osoba A s ní má v úmyslu další trestnou činnost, jinak by šlo o *actio libera in causa dolosa*.

²⁸⁶ <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2002/02_04/riha.html>

²⁸⁷ Dolenský, A.: Opilství, *Bulletin advokacie*, 1992, číslo 6-7, str. 45

²⁸⁸ Novotný, O., vzduchová, M., Šámal, P. a kol.: *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, str. 325, 326

Nepřímý pachatel bude odpovědný za úmyslný čin, který prostřednictvím nepřičetného spáchal. Avšak i zaviněně nepřičetný bude trestně odpovědný, a to za trestný čin opilství. Kvazideliktem bude onen konkrétní čin, k němuž byl využit jako „živý nástroj“.

Pokud jde o spolupachatelství, je třeba si uvědomit, že kvazidelikt (vynecháme-li problematiku *actionis liberae in causa*) není sám o sobě trestným činem (má pouze některé jeho znaky), a tudíž tu ani o možném spolupachatelství na něm nelze uvažovat. Přičetná osoba, která se domnívá, že jedná ve spolupachatelství s osobou nepřičetnou, bude jediným pachatelem. Vliv nebude mít ani to, zda o nepřičetnosti druhé osoby věděla, nebo ne. Nepřičetná osoba bude za podmínek § 360 odst. 1 odpovědná za trestný čin opilství.

Účastenství (organizátorství, návod i pomoc) na kvazideliktu je možné pouze tehdy, pokud účastník jednal ve skutkovém omylu, tedy nevěděl, že se účastní na činu páchaném nepřičetnou osobou. Mohl by pak být trestně odpovědný pouze za přípravu podle § 20 odst. 1 trestního zákoníku. Pokud by však věděl o nepřičetnosti, nepůjde o účastenství, ale o nepřímé pachatelství.²⁸⁹

²⁸⁹ <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2002/02_04/riha.html>

7. Souběh trestného činu opilství s jinými trestnými činy

Souběhem trestných činů (*concursum delictorum*) nazýváme situaci, kdy pachatel spáchal dva nebo více trestných činů dříve, než byl pro některý z nich odsouzen, tj. než byl za takový trestný čin vyhlášen soudem I. stupně odsuzující rozsudek, který nabyl právní moci a neplatí o něm fikce neodsouzení. Nauka trestního práva souběh trestných činů rozděluje na souběh jednočinný (konkurence ideální, současná – *concursum formalis*) a vícečinný (konkurence reálná, postupná – *concursum materialis*), kdy kritériem je to, zda více trestných činů bylo spácháno jedním skutkem, nebo více skutky; a dále na souběh stejnorodý a nestejnorodý podle toho, zda jde o více trestných činů téže skutkové podstaty, nebo o více trestných činů různých skutkových podstat.²⁹⁰

7.1. Souběh jednočinný

U trestného činu opilství konkurence ideální (souběh jednočinný) nepřichází v úvahu. Důvodem je vázanost tohoto trestného činu na objektivní podmínku, kvazidelikt, který nemůže být v jednočinném souběhu s trestným činem opilství už jen proto, že se nejedná o trestný čin (má jen některé jeho znaky).²⁹¹

V souladu s obžalovací zásadou může soud jednat a rozhodovat pouze o skutku, který je uveden v žalobním návrhu. V rozhodnutí č. 5/1956 Sb. rozh. tr. bylo judikováno, že jednotlivé skutky, jichž se pachatel dopustil v témže stavu opilosti, nutno považovat za jediné jeho souvislé jednání. Stejně tak podle rozhodnutí č. 16/1960 Sb. rozh. tr., pokud se pachatel zaviněně přivede do stavu nepřičetnosti a v tomto stavu se dopustí více útoků, které jinak mají znaky trestného činu, a to i různých skutkových podstat, je třeba tyto útoky posuzovat z hlediska znaků trestného činu opilství podle § 360 trestního zákoníku jako jedno souvislé jednání, jako jeden skutek.²⁹² Tak například, pokud by se pachatel dopustil v rámci trvající nepřičetnosti několika útoků na zájmy chráněné trestním zákoníkem (např. znásilní ženu, oloupil ji a pak ukradl

²⁹⁰ Novotný, O., vzduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, str. 332-334

²⁹¹ <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2002/02_04/riha.html>

²⁹² Langer, P.: Trestný čin opilství (1. Část), Bulletin advokacie, 2005, číslo 2, str. 59

automobil, se kterým havaroval a způsobil jinému smrt), půjde pouze o jeden skutek a jeden trestný čin opilství.²⁹³

Budeme-li brát v úvahu i případy tzv. *actionis liberae in causa*, pak dle mého názoru souběh trestného činu v této formě spáchaného a trestného činu opilství nelze vyloučit. Příkladem může být situace, kdy se pachatel, poté, co se tzv. opil na kuráž, již ve stavu nepřičetnosti v rámci „realizace“ svého záměru spáchat úmyslný trestný čin dopustil ještě jiného činu jinak trestného, tedy činu, k jehož spáchání se na kuráž neopíjel, a tudíž ani do stavu nepřičetnosti nepřiváděl. V případě, že tomu bude naopak a pachatel nejprve „realizuje“ svůj původní záměr (dopustí se trestného činu ve formě *actio libera in causa*) a až poté se v rámci trvání téže nepřičetnosti dopustí ještě jiného činu jinak trestného (trestného činu opilství) půjde o souběh vícečinný. Zde by snad problém vyvstat neměl. Jak však posoudit případ prvně zmíněný; pachatel se v rámci „realizace“ svého původního záměru dopustí ještě jiného trestného činu (činu jinak trestného), jenž původně nezamýšlel? Byť by se tak na první pohled mohlo zdát, nejedná se v tomto případě o souběh jednočinný, ale naopak dle mého soudu opět o souběh vícečinný. Důvod shledávám jednak v samotné zvláštní povaze trestného činu opilství, především pak ale ve vymezení jednoty skutku. Momentem, který dle teorie dělí pachatelovo jednání na různé skutky, je následek významný z hlediska trestního práva, který pachatel způsobil nebo chtěl způsobil. Za jeden skutek lze považovat jen ty projevy vůle pachatele navenek, které jsou pro tento následek kauzální, pokud jsou zahrnuty jeho zaviněním (č. 8/85 Sb. rozh. tr.).²⁹⁴ Z uvedeného je zřejmé, že ani jedna z podmínek této definice splněna není. Nejenom, že trestný čin opilství v podstatě nelze pro nepřičetnost považovat za projev vůle pachatelův, ale ani za takový projev vůle, jenž by směřoval a byl tak kauzální zároveň k trestně právně relevantnímu následku, k jehož spáchání se pachatel na kuráž původně opíjel. Nakonec ani o zavinění zde ve vztahu k trestnému činu opilství hovořit nelze. Nejde tedy o souběh jednočinný, ale o souběh vícečinný.

Kde však v této souvislosti souběh jednočinný dle mého uvážení vyloučit nelze, je naopak případ dvou a více trestných činů spáchaných ve formě *actio libera in causa*.

²⁹³ <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2002/02_04/riha.html>

²⁹⁴ Novotný, O., vzduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, str. 335

Pro actio libera in causa je charakteristické, že trestní odpovědnost se tu posuzuje podle doby, kdy byl pachatel ještě příčetný a uváděl se úmyslně (nedbalostně) do stavu nepřičetnosti, a proto je tu také odůvodněna odpovědnost podle obecných zásad za úmyslný (nedbalostní) trestný čin, který pachatel spáchal (§ 360 odst. 2).²⁹⁵ Jestliže tedy například pachatel v době, kdy byl ještě příčetný a uváděl se do stavu nepřičetnosti, předvídal a byl tak i srozuměn s tím, že by v rámci „realizace“ svého záměru mohl spáchat ještě jiný trestný čin, pak lze s ohledem na uvedenou definici jednoty skutku říci, že i tento jiný trestný čin je zahrnut zaviněním a je i kauzálním ve vztahu k trestněprávně relevantnímu následku, jenž pachatel zamýšlel.

7.2. Souběh vícečinný

Tato konkurence je možná. Kvazideliktem může být i čin (jinak trestný) trvajíc (např. zbavení osobní svobody). Bude-li trvat protiprávní stav i po opětovném nabytí příčetnosti, a pokud pachatel protiprávní stav neodstraní a bude ho udržovat, dojde k přerušení jednoty skutku. Jednání po dosažení příčetnosti se bude považovat za skutek nový, spáchaný ve vícečinném souběhu s trestným činem opilství. Jde tedy o dva samostatné skutky. Například někdo jiného v opilosti zavřel v osamoceném stavení a nechal jej tam i po vystřízlivění, ač o tom věděl. Stejně tak by se posuzoval případ, kdy pachatel po určité části svého jednání již nebyl natolik pod vlivem návykové látky, aby byl nepřičetný. Pak by se jednalo o souběh trestného činu podle § 360 trestního zákoníku a toho trestného činu (případně těch trestných činů, bylo-li jich více), které pachatel spáchal již nikoliv ve stavu nepřičetnosti. Lze si představit i situaci, kdy by nepřičetnost již pominula a pachatel by se opětovně přivedl do stavu nepřičetnosti způsobem popsáním v § 360 trestního zákoníku a v tomto stavu by opět spáchal kvazidelikt. Jednání takového pachatele bychom posoudili jako dva trestné činy opilství, případně v souběhu s trestným činem, kterého se dopustil v mezidobí mezi dobou, kdy nepřičetnost pominula a opětovnou nepřičetností..^{296 297 298}

²⁹⁵ Novotný, O., vzduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, str. 197, 198

²⁹⁶ <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2002/02_04/riha.html>

Jinak je tomu u deliktů, jimiž je způsoben výsledek, který trvá i po skončení stavu nepřičetnosti. Například pachatel v opilosti jiného okrade a věc si ponechá i po vystřízlivění. Je otázka, zda tu nejde o trestný čin zatajení věci podle § 219 trestního zákoníku. Podle německého komentáře je to spolupotrestaný následný čin, který je dostatečně postižen odsouzením za opilství. Jak uvádí Dolenský, nebezpečnost pro společnost (podle současné právní úpravy se mluví o tzv. materiálním korektivu formální definice trestného činu, za který lze považovat společenskou škodlivost vyplývající ze zásady subsidiarity trestní represe – viz bod 4.1.) je sice u krádeže v úplné opilosti jiná než u střízlivého pachatele, ale poškození právního statku je v obou případech stejné. Zloděje nelze stíhat zvlášť za to, že si ukradenou věc ponechal.²⁹⁹ Podle Solnaře jde zejména o využití a upotřebení výtěžků plynoucích z trestného činu. Náleží sem i čin směřující proti těmto společenskému zájmu, kterým se již způsobené poškození nebo ohrožení onoho zájmu podstatně nezesiluje.³⁰⁰

²⁹⁷ Langer, P.: Trestný čin opilství (1. Část), Bulletin advokacie, 2005, číslo 2, str. 59

²⁹⁸ Dolenský, A.: Opilství, Bulletin advokacie, 1992, číslo 6-7, str. 44

²⁹⁹ Dolenský, A.: Opilství, Bulletin advokacie, 1992, číslo, 6-7, str. 44

³⁰⁰ Solnař, V. a kol.: Základy trestní odpovědnosti, Praha: Academia, 1972, str. 332

8. Sankce

Jak bylo již řečeno, nejznámější teorie o důvodech a účelu trestání lze rozdělit na absolutní (atributivní), relativní (preventivní) a teorie smíšené (slučovací). Zatímco tedy absolutní a relativní teorie byly charakteristické pro období dřívější, současné době většině vyspělých států dominují teorie slučovací (smíšené), které, snažíce se překonat protiklady obou uvedených teorií, spojují myšlenku odplatného trestu (absolutní teorie) a trestu účelného (relativní teorie). Tyto teorie požadují spravedlivý trest odpovídající závažnosti spáchaného trestného činu, který současně spojuje i pozitivní působení na pachatele (individuální prevence) i pozitivní působení na ostatní občany a na veřejnost (generální prevence). I v České trestněprávní nauce a v české justici je nejvíce uznávána právě teorie slučovací.

I když nový trestní zákoník, na rozdíl od trestního zákona z roku 1961 (§ 23), již ustanovení o účelu trestu nemá, z myšlenky, že základní funkcí trestního práva je ochrana společnosti před kriminalitou, však bezesporu vychází. Trest je prostředkem sebeobrany společnosti před trestnými činy. Základním úkolem trestu je tedy ochrana společnosti (právních statků) před trestnými činy, které se má docílit individuální a generální prevencí.³⁰¹

Ustanovení § 360 odst. 1 trestního zákoníku stanoví za jeho spáchání trest odnětí svobody na tři léta až deset let, přičemž z věty za středníkem v témže odstavci se nacházející dále vyplývá, že dopustí-li se pachatel jednání, které má znaky činu jinak trestného, na který zákon stanoví trest mírnější, bude potrestán oním trestem mírnějším. A právě vysoká trestní sazba (na rozdíl od zahraniční právní úpravy, kde je mnohem nižší) ve spojení s onou větou za středníkem naznačuje, že je třeba při ukládání trestu přihlížet i k nezaviněnému kvazideliktu, zejména k významu chráněného zájmu, který byl kvazideliktem dotčen, k způsobu provedení kvazideliktu, k jeho následkům, k okolnostem, za nichž byl spáchán, ale i k jeho subjektivní stránce, kterou při ukládání trestu bude muset soud zkoumat, neboť je nutno rozlišit, zda se má při ukládání trestu vycházet z trestní sazby pro dolózní nebo pro kulpózní trestný čin (§ 39 odst. 2 trestního

³⁰¹ Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, str. 37-39

zákoníku, dřívější § 3 odst. 4 trestního zákona z roku 1961). Nejde tu však o zavinění ve vlastním slova smyslu, neboť chybí přičetnost jako jeho předpoklad. Subjektivní stránka se tu zkoumá podle vnějších projevů, přičemž v pochybnostech se uplatní zásada *in dubio pro reo* (č. 62/68 Sb. rozh. tr.).^{302 303} Z uvedeného vyplývá, že soud při úvaze o trestu bude muset konkrétní jednání pachatele hodnotit hypoteticky tak, jakoby šlo o jednání pachatele přičetného.³⁰⁴ Při ukládání trestu by soud měl zřejmě brát zřetel i k osobě pachatele, jeho poměrům a možnostem jeho nápravy.

Přestože tedy byla plná odpovědnost za trestný čin spáchaný pod vlivem návykové látky odstraněna, opět se nebude dbát na zásadu odpovědnosti za zavinění a nebude se tak ani trestat pouhé přivedení se do stavu nepřičetnosti.³⁰⁵ V tom však Dolenský zásadní nedostatek nespátřuje, neboť podle jeho názoru by důsledné respektování zásady odpovědnosti za zavinění vedlo k názoru, že trest se má řídit jenom okolnostmi záležejícími ve vyvolání stavu nepřičetnosti, včetně nebezpečí, které pachatel zaviněně vyvolal, popř. s respektováním toho, co učinil, aby toto nebezpečí zmenšil.³⁰⁶

Pokud zákon stanoví za kvazidelikt trest mírnější, bude pachatel potrestán oním trestem mírnějším. Otázkou pak zůstává, který trest je mírnější. Nejprve budeme srovnávat horní hranici trestní sazby. Pokud bude stejná, porovnáme dolní hranici. Pokud bude i dolní hranice stejná, budeme trest ukládat podle toho ustanovení, u něhož trestní zákon (v části obecné i zvláštní) připouští vedle trestu odnětí svobody alespoň ještě jeden alternativní druh trestu jako trest samostatný. Jinak řečeno, jsou-li hranice trestu odnětí svobody stejné, je nejpřísnější ta sazba, která připouští uložit samostatně pouze trest odnětí svobody, nebo ta sazba, která nepřipouští – na rozdíl od ostatních – uložení některého mírnějšího trestu (č. 2/92 Sb. rozh. tr.). V případě, že trestní zákoník stanoví sazbu u kvazideliktu s nižší dolní hranicí a vyšší horní hranicí, je i zde rozhodná horní hranice trestní sazby, tzn., že mírnější bude trestní sazba u trestného činu opilství a na věci nemění nic fakt, že v konkrétním případě by mohl být uložen trest na samé dolní hranici, pokud by byl spáchán kvazidelikt přičetným pachatelem. Je nepřipustná

³⁰² <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2002/02_04/riha.html>

³⁰³ Langer, P.: Trestný čin opilství (1. Část), Bulletin advokacie, 2005, číslo 2, str. 59

³⁰⁴ Teryngel, J.: Návrat k „Rauschdeliktu“, Bulletin advokacie, 1992, číslo 3, str. 29

³⁰⁵ <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2002/02_04/riha.html>

³⁰⁶ Dolenský, A.: Opilství, Bulletin advokacie, 1992, číslo 6-7, str. 46

kombinace trestních sazeb (horní hranice podle jednoho ustanovení, dolní podle druhého), musíme vždy srovnávat ustanovení celá, komplexně, nikoli jen hranice trestu odnětí svobody (č. 11/98 Sb. rozh. tr.).^{307 308} Budeme-li při řešení toho, zda trestný čin opilství je přečinem, zločinem nebo zvlášť závažný zločinem, vycházet z méně přijímané varianty (viz bod 4.1.), podle které tuto otázku posuzujeme podle skutkové podstaty trestného činu opilství a nikoliv podle nezaviněného kvazideliktu, tedy budeme-li brát trestný čin opilství za zločin zvlášť závažný, pak u pachatele zvlášť závažné recidivy, u něhož soud využije možnosti mimořádného zvýšení trestu odnětí svobody podle § 59, je možno sazby srovnávat až poté, když byla sazba u trestného činu opilství, stran něhož se soud rozhodl pro mimořádné zvýšení, podle § 59 trestního zákoníku upravena.³⁰⁹ Měl-li by soud vzhledem k okolnostem případu nebo vzhledem k poměrům pachatele za to, že by použití trestní sazby uvedené v § 360 odst. 1 trestního zákoníku bylo pro pachatele nepřiměřeně přísné a že leze účelu trestu dosáhnout i trestem kratšího trvání, mohl by postupovat v souladu s ustanovením § 58 odst. 1 trestního zákoníku a uložit trest odnětí svobody pod dolní hranici zmiňované trestní sazby.³¹⁰

Pokud jde o druhy trestů, není soud samozřejmě omezen pouze ustanovením § 360 trestního zákoníku, ale může uložit i jiný druh trestu, který trestní zákoník v jeho části obecné dovoluje uložit. Budou-li splněny zákonné podmínky, bude možné v souladu s ustanovením § 98 a násl. trestního zákoníku uložit pachateli rovněž i ochranné opatření, zejména ochranné léčení a zabezpečovací detenci.³¹¹ Kromě § 99 odst. 1 trestního zákoníku, podle něhož soud ochranné léčení pachateli činu jinak trestného, který pro nepřičetnost není trestně odpovědný a jeho pobyt na svobodě je nebezpečný, ukládá obligatorně, bude významnou roli v souvislosti s tímto ochranným opatřením hrát také odst. 2 písm. b) téhož paragrafu. Toto ustanovení totiž připouští možnost uložit ochranné léčení též pachateli, který spáchal trestný čin pod vlivem návykové látky. Podmínky pro uložení zabezpečovací detence za okolností podobných

³⁰⁷ <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2002/02_04/riha.html>

³⁰⁸ Langer, P.: Trestný čin opilství (dokončení, 1. část viz 2/2005), Bulletin advokacie, 2005, číslo 3, str. 30

³⁰⁹ Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluver ČR, a. s., 2010, str. 455

³¹⁰ Langer, P.: Trestný čin opilství (dokončení, 1. část viz 2/2005), Bulletin advokacie, 2005, číslo 3, str. 30

³¹¹ Langer, P.: Trestný čin opilství (1. Část), Bulletin advokacie, 2005, číslo 2, str. 59

jako u ochranného léčení nalézáme v § 100 odst. 1 a odst. 2 písm. b). Je možné uložit i ochranou výchovu, pokud bude pachatelem trestného činu opilství mladistvý. Zabráni věci může soud uložit podle § 101 odst. 1 a odst. 2 podle všech písmen.³¹²

Protože u kvazideliktu nelze zjišťovat pohnutku, nelze uložit ztrátu čestných titulů a vyznamenání podle § 78 ani ztrátu vojenské hodnosti podle § 79 odst. 1 trestního zákoníku. Bylo-li jednání v opilosti spácháno v souvislosti s činností, již lze zakázat podle § 73, nebrání právní posouzení skutku podle § 360 uložení tohoto trestu. Podle názoru Dolenského nelze uložit majetkové tresty podmíněné snahou získat majetkový prospěch, a to patrně ani v případech, kde pachatel kvazideliktem takový prospěch získal.³¹³ Tomuto názoru Dolenského se v současné době přičií ustanovení § 39 odst. 7 trestního zákoníku. Domnívám se však a jsem zde s Dolenským za jedno, že toto ustanovení na trestný čin opilství aplikovat nelze.

Věc, která je ke kvazideliktu ve vztahu podle § 70 odst. 1, může být prohlášena za propadlou.³¹⁴

V porovnání s trestním zákonem z roku 1961 je v novém trestním zákoníku úprava, co do potrestání tohoto pachatele, obdobná. Výjimku, zejména kromě nových a v obecné části trestního zákoníku uvedených alternativních druhů trestů, představuje především horní hranice trestní sazby, která (na rozdíl od předchozích 8 let) činí 10 let. Nová právní úprava je z tohoto pohledu málo pochopitelná, neboť ve svém důsledku vlastně popírá původní záměr – odstranit plnou trestní odpovědnost za jednání v nepřičetnosti, kterou si pachatel přivodil zaviněně, a postihovat jej pouze za zaviněné přivedení se do stavu nepřičetnosti, přičemž v tomto stavu čin jinak trestný je pouhou objektivní podmínkou trestnosti. Právě při zohlednění vysoké horní hranice trestní sazby však bude znovu trestní odpovědnost pachatele ve skutečnosti závislá na tom, jaký čin jinak trestný ve stavu nepřičetnosti spáchal, a to se všemi souvislostmi, včetně možnosti ukládání některých druhů trestů, způsobu jejich výkonu, jakož i se všemi z toho plynoucími procesními důsledky – např. možnost odklonů, senátní či samosoudcovské projednávání věci, možnost vydat trestní příkaz apod. To je opět ve

³¹² <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2002/02_04/riha.html>

³¹³ Dolenský, A.: Opilství, Bulletin advokacie, 1992, číslo, 6-7, str. 46

³¹⁴ Dolenský, A.: Opilství, Bulletin advokacie, 1992, číslo, 6-7, str. 46

srovnání se zahraničními úpravami, např. rakouským, švýcarským či německým trestním zákoníkem naprosto neobvyklé.³¹⁵

³¹⁵ Jelínek, J. (ed.): O novém trestním zákoníku. Sborník z mezinárodní vědecké konference Olomoucké právnické dny. Praha: Leges, 2009, str. 30

Závěr

S ohledem na vše, co bylo o této velmi zajímavé skutkové podstatě trestného činu řečeno, lze usoudit, že otázka trestní odpovědnosti pachatele činu, který má jinak znaky trestného činu (jde o čin jinak trestný) a kterého se dopustil v době jím zaviněné nepříčetnosti, je stále předmětem diskuse. Na jednu stranu bylo sice zavedení „staronové“ skutkové podstaty trestného činu opilství novelou trestního zákona č. 557/1991 Sb., v jehož tradici pokračuje i nový trestní zákoník, hodnoceno vcelku pozitivně, neboť z možných variant odpovědi na otázku trestní odpovědnosti za čin spáchaný v nepříčetnosti vyvolané požitím nebo aplikací návykové látky (nejde-li o případ *actio libera in causa*) šlo o řešení z hlediska trestního práva nejvhodnější. Na stranu druhou se však s postupem času a především při srovnání se zahraničními právními úpravami objevily i nedostatky. Tyto přitom bylo možné s ohledem na nedávno proběhlou rekodifikaci trestního práva odstranit a v novém trestním zákoníku je tak již nepromítnout. Ne však všemu bylo učiněno za dost a ani úpravu v novém trestním zákoníku obsaženou nelze považovat za bezchybnou, ba naopak ji lze ve svém jádru považovat za krok zpět a jak říká Jelínek, označit ji za kuriózní.

Jde především o již několikrát zmíněnou vysokou horní hranici trestní sazby, která spolu s větou za středníkem (§ 360 odst. 1), navádí k závěru, že trestní odpovědnost pachatele bude ve skutečnosti závislá na tom, jaký čin ve stavu nepříčetnosti spáchal. Novým trestním zákoníkem tak navzdory již samo o sobě dosti vysoké a stran odborné veřejnosti kritice vystavené horní hranici trestní sazby v donedávna účinném trestním zákoně z roku 1961 došlo k popření jeho původního záměru, a to odstranit plnou trestní odpovědnost za jednání v nepříčetnosti, kterou si pachatel přivodil zaviněně, a postihovat jej pouze za zaviněné přivedení se do stavu nepříčetnosti (viz bod 8.).³¹⁶

Dalším nedostatkem, novým trestním zákoníkem neodstraněným, je název „opilství“. Takovýto název ustanovení totiž neodpovídá jeho obsahu. Jak uvádějí Císařová s Vanduchovou, obsahu ustanovení by daleko spíše vyhovoval název

³¹⁶ Jelínek, J. (ed.): O novém trestním zákoníku. Sborník z mezinárodní vědecké konference Olomoucké právnícké dny. Praha: Leges, 2009, str. 30

„Porušení chráněného zájmu v nepřičetnosti pod vlivem návykové látky“ (viz bod 1.4.). K tomu jen dále na okraj, pokud by případy tzv. jiného se přivedení do stavu nepřičetnosti - tak, jak jej slovy „nebo jinak“ trestní zákon z roku 1961 ve svém § 201a formuloval - zůstaly ve skutkové podstatě trestného činu opilství podle § 360 trestního zákoníku zachovány, ani tento název by se nejevil jako nejvhodnější, neboť jako takový by na tyto případy jiného se přivedení do stavu nepřičetnosti nedopadal. V této souvislosti potom Langer navrhoval název „Porušení chráněného zájmu v zaviněné nepřičetnosti“. Jak již víme, současný trestní zákoník však s těmito případy uvedení se do stavu nepřičetnosti nepočítá, a proto zprvu uvedený název, byť v podvědomí laické veřejnosti představu o této skutkové podstatě (tak jako je tomu např. u trestného činu krádeže či vraždy apod.) nevzbudí, zdá se zde býti nejvýstižnějším. Jediným jeho nedostatkem, dovedli-li bychom výklad až ad absurdum, by byla na první pohled patrná možnost stíhat i „pachatele“, kteří porušili chráněný zájem v nepřičetnosti nezaviněně, ale pod vlivem návykové látky.

Zatímco k výše uvedené změně názvu trestného činu nedošlo, jeho objektivní stránka úpravě podrobena byla. V rámci ní došlo k zmiňované redukci v podobě odstranění slov „nebo jinak“ přivede do stavu nepřičetnosti. Jak bylo řečeno, takto formulovaná objektivní stránka byla ze strany zákonodárce pravděpodobně jeho legislativním omylem spočívajícím v nedostatečném pochopení právní úpravy podle § 186 trestního zákona z roku 1950. V praxi se totiž nevyskytl případ jiného přivedení se do stavu nepřičetnosti než právě požitím nebo aplikací návykové látky.³¹⁷ Tento způsob jednání (jiné přivedení se do stavu nepřičetnosti) byl předmětem sporů a byly vymyšleny více či méně reálné možnosti jeho naplnění (viz bod 4.3.1.). Pokud se tedy takto někdo přivede do stavu nepřičetnosti, může se podle úpravy obsažené v trestním zákoníku dopustit pouze tzv. actio libera in causa, jak úmyslného, tak nedbalostního, nikoliv opilství.³¹⁸

Dalším, spíše systematickým, nedostatkem je skutečnost, že o případech actio libera in causa se stále hovoří v souvislosti s ustanovením o trestném činu opilství (§ 360 odst. 2 trestního zákoníku), byť jde o institut, o kterém se, a to nejen u nás,

³¹⁷ Langer, P.: Trestný čin opilství (dokončení, 1. Část viz č. 2/2005), Bulletin advokacie, 2005, číslo 3, str. 30-31

³¹⁸ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 1. Vydání, Praha: Leges, 2009, str. 798

v učebnicích a komentářích pojednává v souvislosti s ustanovením o nepřičetnosti. Zdá se proto, že by bylo *de lege ferenda* systematictější zařadit ustanovení pojednávající o tzv. *actio libera in causa* v souvislosti s ustanovením o nepřičetnosti, když otázka odpovědnosti nepřičetného pachatele za delikty, které spáchal v nepřičetnosti způsobené návykovou látkou, je otázkou obecnější a měla by být řešena v zásadě společně s ustanovením o nepřičetnosti.

Naopak kladem, který se v novém trestním zákoníku oproti trestnímu zákonu z roku 1961 prosadit podařilo, je v jeho ustanovení § 27 uvedené vymezení pojmu zmenšené přičetnosti. Jako k nedůslednosti by se však dalo přihlížet k tomu, že zatímco k nepřičetnosti zaviněné způsobem uvedeným v § 360 trestního zákoníku se přihlíží, tak ke zmenšené přičetnosti se za těžké situace, stejně tak jako tomu bylo v trestním zákoně z roku 1961 (§ 25, § 32), podle § 40 a § 47 trestního zákoníku opět nepřihlíží.³¹⁹

Za další negativum, rovněž v trestním zákoně z roku 1961 se objevující a které zákonodárce ani v novém trestním zákoníku nezohlednil, lze považovat i nedoplnění ustanovení o trestném činu opilství podle § 360 v některých jiných ustanoveních trestního zákoníku. Jde především o § 88 odst. 4, § 35, § 95, § 367, § 368 trestního zákoníku (dřívější § 62, § 67a, § 68a, § 167, § 168 trestního zákona). V žádném z těchto ustanovení není citován § 360, ačkoli kvazideliktem se mohou stát některé trestné činy v těchto seznamech uvedené. Nelze např. stíhat trestný čin nepřekážení nebo neoznámení trestného činu dle § 360, když kvazideliktem je jednání, které by jinak bylo trestným činem vraždy, ač by to jak podle názoru Dolenského, tak i Langerova bylo žádoucí. Podle obou zmiňovaných by bylo možné pachatele potrestat pouze za pokus trestného činu neoznámení nebo nepřekážení trestného činu, a to vzhledem k tomu, že pachatel, který nepřekazí či neoznámí tento trestný čin, totiž zpravidla nebude vědět, že útočník se nachází ve stavu nepřičetnosti a že jedná za podmínek § 360 trestního zákoníku. V tomto případě bude pachatel v omylu o skutkových okolnostech – pachatel se domnívá, že „vrah vraždí“ a ne že se dopouští trestného činu opilství, kdy kvazideliktem je jednání, které by bylo možno, nebýt nepřičetnosti, posoudit jako vraždu (pozitivní skutkový omyl vztahující se na znaky skutkové podstaty). Jak Langer

³¹⁹ Langer, P.: Trestný čin opilství (dokončení, 1. Část viz č. 2/2005), Bulletin advokacie, 2005, číslo 3, str. 31, 32

dále uvádí, pokud bychom nepřijali možnost potrestat pachatele podle zásad o omylu, pak by, dle jeho názoru, potrestání záleželo na náhodě, tedy na tom, že by soud uznal pachatele vinným nikoli trestným činem vraždy, ale opilství – pak by pachatel, který by nepřekazil či neoznámil kvazidelikt spočívající v jednání, které má jinak znaky trestného činu vraždy, nemohl být trestně stíhán. Pokud by ovšem pachatel věděl, že osoba dopouštějící se „vraždy“ tak koná za podmínek uvedených v § 360 trestního zákoníku, byl by beztrestný. Bude otázkou dokazování, jak prokázat to, že pachatel byl v omylu o skutkových okolnostech ohledně nepříčetnosti pachatele trestného činu opilství.^{320 321}

Na základě výše uvedeného lze dojít k závěru, že na právní úpravě, přestože došlo k přijetí nového trestního zákoníku a byla tu tedy i možnost mnohé nedostatky touto cestou odstranit, je stále co měnit a zákonodárce by de lege ferenda měl určité legislativní zásahy uvážit.

³²⁰ Langer, P.: Trestný čin opilství (dokončení, 1. Část viz č. 2/2005), Bulletin advokacie, 2005, číslo 3, str. 32, 33

³²¹ Dolenský, A.: Opilství, Bulletin advokacie, 1992, číslo 6-7, str. 45

Použitá literatura

Seznam použité odborné literatury

Císařová, D. - Vanduchová, M.: Nepříčetný pachatel- příručka MS ČR, institut pro další vzdělávání, Praha: 1975

Císařová, D., Fenyk, J., Gřivna, T. a kol.: Trestní právo procesní 5. vyd., Praha: ASPI, 2008

Čchikvadze, F.: Sovětské trestní právo – obecná část, Praha: SPN, 1954

Herman, E., Praško, J., Siefertová, D. a kol.: Konziliární psychiatrie, Praha: MEDICAL TRIBUNE CZ, s.r.o., ve spolupráci s nakl. Galén, spol. s r.o., 2007

Hrdina, A.: Kanonické právo, Praha: Eurolex Bohemia, 2002

Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 1. Vydání, Praha: Leges, 2009

Jelínek, J. a kol.: Trestní zákon a trestní řád s poznámkami a judikaturou, 23. vyd., Praha: Linde, 2005

Jelínek, J. (ed.): O novém trestním zákoníku. Sborník z mezinárodní vědecké konference Olomoucké právnické dny, Praha: Leges, 2009

Kallab, J.: Trestní zákony československé, Praha: Československý kompas, 1923

Kincl, J. – Urfus, V. – Skřejpek, M.: Římské právo, Praha: C.H.Beck, 1995

Kolektiv autorů sdružení SANANIM: Drogy: otázky a odpovědi: příručka pro rodinné příslušníky a pomáhající profese, Praha: Portál, 2007

Kolektiv spolupracovníků katedry trestního práva: Trestní právo, část obecná, Praha: SPN, 1953

Kolektiv spolupracovníků katedry trestního práva: Trestní právo, část zvláštní, Praha: SPN, 1953

Malý, K a kol.: Dějiny českého a československého práva do roku 1945, Praha: Linde, 2004

Malý, K.: Trestní právo v Čechách v 15. a 16. Století, Praha: Universita Karlova, 1979

Miovský, M. a kol.: Konopí a konopné drogy: adiktologické kompendium, Praha: Grada Publishing, a.s., 2008

Miříčka, A.: Trestní právo hmotné. Část obecná i zvláštní, Praha: Všehrd, 1934

Novotný, O., Vanduchová, M. a kol.: Trestní právo hmotné - I. Obecná část, Praha: ASPI, 2007

Novotný, O., Vokoun, R. a kol.: Trestní právo hmotné – II. Zvláštní část, Praha: ASPI, 2007

Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010

Novotný, O., Vokoun, R., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Zvláštní část. 6. Vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010

Pavlíček, V. a kol.: Ústavní právo a státověda. II. Díl Ústavní právo České republiky, Praha: Linde, 2001

Solnař, V. a kol.: Základy trestní odpovědnosti, Praha: Academia, 1972

Svoboda, M. (ed.), Češková, E., Kučerová, H.: Psychopatologie a psychiatrie, Praha: Portál, 2006

Študent, V.: Soudní psychiatrie a trestní právo, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989

Tesař, J.: Soudní lékařství, Praha: Avicem, 1976

Seznam použitých odborných článků

Císařová, D.: Několik úvah nad § 201a trestního zákona, Bulletin advokacie, 1992, číslo 5

Dolenský, A.: Opilství, Bulletin advokacie, 1992, číslo 6-7

Krekule, P.: Některé otázky forenzní psychiatrie ve vztahu k trestnímu právu, Bulletin advokacie, 2005, číslo 5

Langer, P.: Trestný čin opilství (1. Část), Bulletin advokacie, 2005, číslo 2

Langer, P.: Trestný čin opilství (dokončení, 1. Část viz č. 2/2005), Bulletin advokacie, 2005, číslo 3

Nezkusil, Knobloch: Akutní otrava alkoholová a její soudně psychiatrické posuzování, Acta universitatis Carolinae-Juridica, 1963, číslo 1

Říha J.: Ještě k trestnému činu opilství, Bulletin advokacie, 2006, číslo 4

Sedláčková, B., Sedláček, P.: Vyšetření při ovlivnění alkoholem aneb jenom dýchnout nestačí, Bulletin advokacie, 2008, číslo 12

Solnař, V.: Kodifikace trestního práva z roku 1961 z hlediska záruk zákonnosti, Stát a právo, 1965, č. 11

Teryngel, J.: Návrat k „Rauschdeliktu“, Bulletin advokacie, 1992, číslo 3

Jiné použité prameny

Důvodová zpráva k zákonu 40/2009 Sb.

<<http://www.alkoholik.cz/soudni.htm>>

<<http://alkohol-alkoholismus.cz/psychicke-komplikace-zavislosti-na-alkoholu/komplikovana-opilost-ebrietas-complicata>>

<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2002/02_04/riha.html>

<[http://cz.lundbeck.com/cz/Public/what_we_do/Depression/documents/Kdyz se rekne psychoza.pdf](http://cz.lundbeck.com/cz/Public/what_we_do/Depression/documents/Kdyz_se_rekne_psychoza.pdf)>

The criminal offence of intoxication according to article 360 of the criminal code. Summary

The aim of the thesis is to analyse the legal accountability of persons, who caused their own insanity and in this condition commit a crime. It is important to keep in mind, that the conception of this offence is not the only solution of the problem. Each of these solutions has its own positives and negatives, but generally speaking the conception of so-called “*rauschdelikt*” is from the point of view of the basic criminal principles (e.g. *nullum crimen sine culpa*) the most proper.

The thesis is composed of eight chapters, each of them dealing with different aspects. Chapter One provides information on history of legal regulations. It is about development of criminal sanction of people who commit a crime in a state of the momentary insanity which they are responsible for. The chapter is subdivided into six parts. First to Fifth parts describe particular passage of development in connection with specific areas of law. The last, Sixth part, deals with the special level of sanity - reduced sanity.

Chapter Two deals with current legislation of insanity. The chapter consists of six parts. Part One defines insanity and part Two looks at its two criterions, the biological and psychological one. Each of these two criterions is discussed in a separate subpart. The First subpart characterises a derangement and all of its variety that comes into consideration in the case of a criminal offense of intoxication. The Second subpart describes the psychological criterion of insanity, which means either lack of ability to recognize an illegality or lack of ability to control the conduct. Part Three focuses on assessing of insanity. Part Four concentrates on problems resulting from detection of amount of alcohol in blood. Part Five deals with procedural connection of insanity and part Six examines reduced sanity.

Chapter Three is near to chapter Two and concentrates on problem of assessing the conduct under the influence of addictive substance.

Chapter Four is subdivided into five parts. The main aim of the chapter is to provide a description of elements of the crime of intoxication (i.e. an object,

an objective side of crime or actus reus, an offender, a subjective aspect of a crime or mens rea). Subjective aspect of this criminal offence is to act either intentionally or recklessly. Specific to this offence is that mens rea refers only to causing of insanity, not committing a crime in a state of insanity. Part Three, named as the objective side of crime, is subdivided into two subparts. Subpart One describes causing of insanity and subpart Two defines “quasi delict”, which means committing an offence in a state of insanity.

Chapter Five describes particular conceptions of the offence of intoxication. Each of this conception is discussed separately in one of five parts.

Chapter Six concentrates on problems of participation in crime. Chapter Seven looks at concurrence of the criminal offence of intoxication with other crimes and chapter Eight analyzes sanctions.

Conclusion of the thesis focuses on comparison of this offence according to current legislation with the legislation of the old criminal code No. 140/1961, which expired on December 31, 2009.

Klíčová slova

nepříčetnost, kvazidelikt

Key words

insanity, quasi delict